

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

AFRİKA KIRMIZI ASTARLI SERAMİKLERİNİN
BATI ANADOLU'DAKİ DAĞILIMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
SEDAT KUŞ

1641080001

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZLEM VAPUR

EKİM 2019
MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

TEZ ADI

AFRİKA KIRMIZI ASTARLI SERAMİKLERİNİN BATI ANADOLU'DAKİ DAĞILIMI

HAZIRLAYANIN

ADI SOYADI

SEDAT KUŞ

NUMARASI

1641080001

Sosyal Bilimler Enstitüsünce

Tezli Yüksek Lisans Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez.

Tezin Enstitüye Teslim Edildiği Tarih: 30.10.2019

Tezin Sözlü Savunma Tarihi: 01.10.2019

Tez Danışmanı: DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZLEM VAPUR

Jüri Üyesi: DR. ÖĞR. ÜYESİ HÜLYA BULUT

Jüri Üyesi: DR. ÖĞR. ÜYESİ ÇİĞDEM GENÇLER-GÜRAY

Enstitü Müdürü: DOÇ. DR. ALİ BAYRAKDAROĞLU

EKİM 2019

MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün ...*/...*/2019 tarih ve 892/2 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/6 maddesine göre, ARKEOLOJİ Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi SEDAT KUŞ'un "AFRİKA KIRMIZI ASTARLI SERAMİKLERİNİN BATI ANADOLU'DAKİ DAĞILIMI" adlı tezini incelemiş ve aday 01/10/2019 tarihinde saat 11.30 da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır. Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ...*/...*/... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin kabul edildiğine ...*/...*/... ile karar verildi.

Üye
Dr.Özr.Üyesi Tülay
BUNUT

Tez Danışmanı
Dr.Özr.Üyesi
Selen APUL

Üye
Dr.Özr.Üyesi
Gülşen Gençler-Görüş

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “AFRİKA KIRMIZI ASTARLI SERAMİKLERİNİN BATI ANADOLU'DAKİ DAĞILIMI” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

30/10/2019

SEDAT KUŞ

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

Soyadı : Kuş

Adı : Sedat

Referans No: 10304896

TEZİN ADI

Türkçe : Afrika Kırmızı Astarlı Seramiklerinin Batı Anadolu'daki Dağılımı

Y. Dil : Distribution Of The African Red Slip Wares in Western Anatolia

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

X

O

O

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Fakülte :

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayımlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : Vapur, Özlem

Ünvanı : Dr. Öğr. Üyesi

TEZİN YAZILDIĞI DİL : Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI: 85

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Arkeoloji

2.

3.

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER :

1. Geç Roma Seramiği

2. Roma Seramiği

3. Batı Anadolu

4. Geç Antik Dönem

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstract ve thesaurus'u kullanınız.

1. Late Roman Pottery

2. Roman Pottery

3. Western Anatolia

4. Late Antique

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum

X

2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir

O

3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezim tamamlanmış fotokopisi alınabilir

O

Yazarın İmzası :

Tarih : 24/10/2019

ÖZET

KIRMIZI ASTARLI AFRİKA SERAMİĞİNİN BATI ANADOLU'DAKİ DAĞILIMI

2. yüzyıldan itibaren endüstriyel ölçekte üretilmeye başlanan Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri, önce Batı Akdeniz daha sonra da Doğu Akdeniz'de pazar hakimiyetini ele geçirmiştir. Bu seramikler Batı Anadolu kıyılarında da sıkça ele geçmektedir. Roma döneminde üretime başlamış ve daha sonra üretimlerini imparatorluğun sınırlarına kadar göndermeyi başarmış bu Geç Roma seramikleri, 1. yüzyıldan 8. yüzyıl başlarına kadar üretimlerine devam etmişlerdir. Özellikle 3. yüzyılın sonlarında başlayan yükselişleri, 4. yüzyılda doruk noktasına ulaşmıştır. Kuzey Afrika'da bugünkü Tunus ve Cezayir civarında üretilen bu kaplar özellikle üretildikleri bölgede seramik pazarını üretimin sona ermesine kadar domine etmişlerdir. Buna karşılık Geç Antik Dönem'de önemli bir seramik üretim merkezi olan Batı Anadolu kıyılarında farklı bir senaryo karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar 5. yüzyıla birlikte Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin yoğunluğunda düşüş yaşansa da Phokaia üretimi seramikler pazarı tamamen ele geçirememiştir.

Batı Anadolu'daki bu seramiklerin dağılımı incelenirken, bu dağılımı etkilemiş olabilecek ekonomik ve siyasi olaylar göz önünde bulundurulmuştur. Bu bağlamda 2. yüzyıl ve 7. yüzyıl arasındaki dönem siyasi ve ekonomik olarak incelenmiştir. Batı Anadolu kıyılarında bugüne kadar yayımları yapılmış Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri baz alınarak yapılan araştırmada, bu seramiklerin bölgesel olarak dağılımı ile dönemlere göre ithalinde gösterdiği yoğunluk değişikliklerinin araştırılması oluşturulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Batı Anadolu, Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri, Geç Antik, Seramik

ABSTRACT

DISTRIBUTION OF THE AFRICAN RED SLIP WARES IN WESTERN ANATOLIA

African Red Slip wares, which started to be produced on the industrial scale from 2nd century onwards, first had the market dominance in the Western Mediterranean and later in the Eastern Mediterranean. It is also commonly encountered in the Western Anatolian coasts. This Late Roman pottery group, which started production in the Roman period and later managed to send their goods to the edges of the empire, continued their production from the beginning of the 1st century to the 8th century. Their increase started at the end of the 3rd century, and reached its peak in the 4th century. These wares, produced in North Africa, around Tunisia and Algeria, have dominated the ceramic market in the region until the end of production. On the other hand, a different scenario is encountered in the Western Anatolian coasts, which is an important center of pottery production in the Late Antiquity. Even though the density of African Red Slip Ware is declining with the 5th century, LRC productions couldn't fully dominate the market.

In examining the distribution of these ceramics in Western Anatolia, economic and political events that may have affected this distribution were taken into account. In this context, the period between 2nd century and 7th century was examined politically and economically. In the research conducted based on African Red Slip Ware, which have been broadcasted on the coasts of Western Anatolia, it is aimed to investigate the distribution of these ceramics by regional distribution and the changes in density according to periods.

Keywords: Western Anatolia, African Red Slip Ware, Late Antiquity, Pottery

ÖNSÖZ

Geç Antik dönem arkeolojik çalışmalar içerisinde belki de en geri planda kalmış dönemlerden biridir. Nitekim bu dönemin karmaşa ve bilinmezliklerle dolu olması beni bu alanda çalışmaya iten başlıca faktör olmuştur. Antik insanın günlük yaşamını ve dahası dönemin ekonomisini ve ticari faaliyetlerini anlamamızda en önemli ipucu olan seramikleri çalışmanın da heyecan verici olduğunu söylemem gerek.

2016 yılında başlamış olduğum yüksek lisans eğitimim ve tez çalışmam boyunca beni her türlü konuda destekleyen, böylesine ilgi uyandırıcı bir konuda bana güven duyarak çalışma şansı veren ve değerli fikirlerini eksik etmeyen sevgili hocam Dr. Öğr. Üyesi Özlem Vapur'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Arkeoloji eğitimim süresince ve tez yazım sürecinde değerli fikirleriyle beni aydınlatan Arş. Gör. Asil Yaman'a teşekkürü borç bilirim. Tez çalışmam sırasında iki yarıyıl süreyle hocamın da desteğiyle gittiğim Tuscia Üniversitesi'nde geçirdiğim bir yıl boyunca yaptığı danışmanlık ve yardımlarıyla bana her türlü kolaylığı sağlayan hocam Prof. Dr. Salvatore De Vincenzo'ya teşekkür ederim.

Tezim üzerine yaptıkları yorumlar ve önerileri için Dr. Öğr. Üyesi Hülya Bulut ve Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Gençler-Güray'a teşekkürlerimi sunarım. 2011 yılından bu yana gerek kazılarda, gerekse derslerde ufkumu genişleten hocalarım Doç. Dr. Bekir Özer, Dr. Öğr. Üyesi Güray Ünver, Dr. Öğr. Üyesi Ufuk Çörtük'e ayrı ayrı teşekkür ederim.

Son olarak eğitim hayatım boyunca beni maddi ve manevi açıdan destekleyen aileme sonsuz teşekkür ederim.

Sedat Kuş
Muğla 2019

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
HARİTALAR VE GÖRSELLER LİSTESİ.....	V
GRAFİKLER LİSTESİ.....	VI
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. VE 7. YÜZYILLARDA BATI ANADOLU SİYASİ VE EKONOMİK DURUMU

1.1. Batı Anadolu Roma Siyasi Tarihi.....	5
1.2. Seramik Üretimi ve Ticareti.....	8

İKİNCİ BÖLÜM

AFRİKA KIRMIZI ASTARLI SERAMİKLERİ

2.1. Araştırma Tarihçesi.....	11
-------------------------------	----

2.2. Sınıflandırma.....	15
2.3. Üretim Merkezleri ve Dağılım Alanları.....	17
2.4. Form Gelişimi.....	20
2.5. Kil ve Astar Özellikleri.....	22
2.6. Üretim Teknikleri ve Süsleme.....	25

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BATI ANADOLU'DA AFRİKA KIRMIZI ASTARLI SERAMİĞİNİN DAĞILIMI

3.1. Bölgesel Dağılım ve Nedenleri.....	29
3.1.1. Parion.....	29
3.1.2. Troia.....	29
3.1.3. Alexandria Troas.....	31
3.1.4. Apollon Smintheion.....	32
3.1.5. Assos.....	33
3.1.6. Antandros.....	34
3.1.7. Smyrna.....	36
3.1.8. Klazomenai.....	37
3.1.9. Sardis.....	38

3.1.10. Ephesos.....	39
3.1.11. Magnesia ad Maeandrum.....	41
3.1.12. Miletos.....	42
3.1.13. Didyma.....	43
3.1.14. Labraunda.....	44
3.1.15. Myndos ve Halicarnassos.....	45
3.1.16. Knidos.....	45
3.2. Kronolojik Dağılım.....	48
SONUÇ.....	56
KAYNAKÇA.....	59
TABLolar.....	69

HARİTALAR VE GÖRSELLER LİSTESİ

Harita 1: Üretim merkezlerinin Kuzey Afrika'daki konumları

Harita 2: 4. yüzyılda Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin yayılım alanı

Harita 3: Hayes Form 1, 2, 3 ele geçen merkezler

Harita 4: Hayes Form 3B-C, 4A, 5A, 6A ele geçen merkezler

Görsel 1: Pugilla örneği

Görsel 2: Saggarların kullanım önerileri

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Parion kentinin form dağılım grafiği

Grafik 2: Troia kentinin form dağılım grafiği

Grafik 3: Assos kentinin form dağılım grafiği

Grafik 4: Antandros kentinin form dağılım grafiği

Grafik 5: Smyrna kentinin form dağılım grafiği

Grafik 6: Sardis kentinin form dağılım grafiği

Grafik 7: Ephesos kentinin form dağılım grafiği

Grafik 8: Magnesia ad Meandrum kentinin form dağılım grafiği

Grafik 9: Miletos kentinin form dağılım grafiği

Grafik 10: Labraunda kentinin form dağılımı

Grafik 11: Knidos kentinin form dağılım grafiği

Grafik 12: Batı Anadolu'da Afrika Kırmızı Astarlı seramiğinin yüzyıllara göre dağılımı.

Grafik 13: Batı Anadolu kıyılarında yayınlanmış seramiklerin Hayes 1-71 arası form dağılım grafiği

Grafik 14: Kase, tabak ve çanak formlarının birbirine oranı grafiği

Grafik 15: Batı Anadolu kıyılarında yayınlanmış seramiklerin Hayes 72-109 arası form dağılım grafiği

KISALTMALAR

BAC: Bulletin Archeologique Du Comite Des Travaux Historiques Et Scientifiques

Bkz: Bakınız

DSB: Doğu Sigillatası B

DSC: Doğu Sigillatası C

Gör: Görsel

GİRİŞ

1. ve 8. yüzyıllar arasında Akdeniz’de kırmızı astarlı kaplar üretilmiş ve sevilerek kullanılmıştır.¹ Kaliteli seramikler olarak tanımlayabileceğimiz bu gruplardan biri, bu yayının ana konusunu oluşturan, özellikle yayılım alanının genişliği ile ön plana çıkan, birçok atölyede taklitleri de yapılmış olan Afrika Kırmızı Astarlı seramikleridir. Seramik hiç kuşkusuz antik dönem insanının günlük yaşamını anlamakta kullandığımız en önemli ipuçlarından birisidir. Arkeolojik kazılarda en çok ele geçen buluntu türü olmasıyla çokça çalışılmış bir alandır. Seramik buluntularının dönemin ekonomik durumunu ve antik dönem ticaretinin yönlerini gösterebileceği düşüncesi günden güne çalışmalarda yer eden bir düşüncedir (Bonifay, 2018: 327). Seramik ticareti diğer ticareti yapılan ürünler gibi bazı etkenlere bağlıdır. Geç Antik dönemin en önemli seramik gruplarından birisi olan Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin ticareti de dönemin ekonomik ve siyasal etkilerden önemli ölçüde etkilenmiştir. Geç Antik dönemde üretilen diğer seramik gruplarının aksine bütün Akdeniz havzasına dağılım göstermiştir. Bu seramik grubunun üretildiği yer olan Kuzey Afrika bölgesinde diğer Geç Antik dönem üretimlerine çok ender rastlanırken, Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri, Doğu Akdeniz ve Ege’de özellikle belli dönemlerde yoğun bir şekilde ele geçmektedir. Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri, Batı Anadolu’da, Yunanistan anakarasında ya da Doğu Akdeniz’de olduğu kadar pazara hakim olamamıştır. Bunda en büyük neden Batı Anadolu’nun Geç Roma seramik üretim merkezlerinden biri olmasıdır. İmparatorluk döneminde DSB ve DSC ve Geç Antik dönemde ise Geç Roma C gibi önemli seramik gruplarının üretim merkezi olan bir bölgede pazarı bazı dönemlerde domine etmiş, bazı dönemlerde ise bu bölgede üretilen seramiklerin ardından pazardaki diğer önemli seramik grubu olmuştur. Her iki durumda da DSB, DSC ve Geç Roma C’lerin üretildiği bu bölgede önemli bir yer etmesi, bizi buna neyin sebep olduğunu düşünmeye iter. Bu çalışmanın konusu da bu sebeplerin neler olduğunu

¹ Çalışmanın kapsamında olan tarih aralığı milattan sonraki tarihleri içine aldığından özel olarak “M.Ö.” ifadesiyle belirtilmedikçe tarihler milattan sonraki zaman dilimine aittir.

Batı Anadolu kıyı kentlerinden yayınlanan Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri üzerinden ortaya koymaktır. Bu sebepler hiç şüphesiz Batı Anadolu ile Kuzey Afrika arasındaki ticareti etkileyen faktörlerle önemli bir ilişki içindedir.

Çalışmanın kapsamına Batı Anadolu kıyı kentlerinden ele geçen ve yayını yapılmış Afrika Kırmızı Astarlı kaliteli seramikleri alınmıştır. Burada akıldan çıkarılmaması gereken en önemli detay kazılarda ele geçen bütün seramiklerin yayınlarının yapılmamış olduğudur. Buna göre çalışmanın kapsamına alınan yayınlar, içeriğinde Afrika Kırmızı Astarlı seramiğini barındıran yayınlardır. Ayrıca bu yayınların çoğunluğu kentteki belli bir sektörden ele geçen seramikler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yine de bu yayınlarda Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri ile diğer seramik grupları arasındaki yoğunluk farklılığını görebilmekteyiz. Ephesos gibi birçok sektörde kazısı yapılmış ve seramikleri düzenli olarak yayınlanmış kentler bu anlamda bize kolaylık sağlarken, seramik yayınları birkaç sektörü geçmeyen kentler de ise bu sektörler dolaylı olarak kenti temsil etmiştir. Batı Anadolu'da yer alan ve çalışma kapsamına alınmış kentlerden ele geçen veriler, antik dönemde Troas bölgesi ile Mysia bölgesinin batısını kapsayan bölgede yer alan Parion, Troia, Alexandria Troas, Assos, Antandros ve Smintheion kentlerinden elde edilmiştir.² Batı Anadolu'daki en önemli limanlardan biri olan Ephesos çevresi ile Batı Karia bölgesinde kümelenmiş kentlerden toplanan veriler ise Smyrna, Klazomenai, Sardis, Ephesos, Magnesia ad Meandrum, Miletos, Didyma, Labraunda, Halicarnassos, Myndos ve Knidos kentlerindedir.³ Toplamda 576 parça Afrika Kırmızı Astarlı seramik parçası çalışma kapsamına alınmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı Batı Anadolu'daki Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin dağılımını incelemektir. Bu dağılımın kentsel ve dönemsel yoğunluğunu ortaya

²Çalışma kapsamına alınan verilerin yayınlandığı kaynaklar; **Parion**: Başaran ve Ergürer 2012; Ergürer 2012; Ergürer 2015; Ergürer 2016, **Troia**: Kozal 2001; Tekkök 1996; Tekkök 2008, **Alexandria Troas**: Japp 2007, **Assos**: Ayaz 2014; Sezgin 2010; Zelle 1997; Zelle 2003; Zelle 2004, **Antandros**: Açar 2017; Aktaş 2018; Sekban 2007, **Smintheion**: Akyürek 1992; Çelem 2009

³ **Smyrna**: Doğer 2007; Erol 2011; Tunç 2018, **Klazomenai**: Gürbüz 2018. **Sardis**: Crawford 1990; Rautman 1995, **Ephesos**: Beyll 1993; Gassner 1997; Ladstatter 1998; Ladstatter 2005; Ladstatter 2008; Ladstatter 2010a; Ladstatter 2010b; Liko 2010; Mitsopoulos-Leon 1991; Turnovsky 2005; Waldner 2016; Waldner 2017; Waldner ve Ladstatter 2014, **Magnesia**: Vapur 2001; Vapur 2009, Vapur 2013 **Miletos**: Bernt 2003; Niewöhner 2015; Niewöhner 2016, **Didyma**: Wintermeyer 1980, **Labraunda**: Hellström 1965; Henry 2012; Karlsson 2009; Karlsson 2010; Karlsson 2011, **Halicarnassos**: Hansen 2003, **Myndos**: Mimaroglu 2017, **Knidos**: Doksanaltı 2006

koymak amaç edinilmiştir. Çalışmanın bir diğer amacı ise, Batı Anadolu kentleri ve Kuzey Afrika arasındaki kaliteli seramik ticaretini etkilemiş olabilecek faktörleri irdelemektir. Ele alınan kentlerden ele geçen formlar ve tarihlendirilmeleri ışığında, Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerin kent bazında nasıl bir rol oynadığı aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda en çok zaman alan ve belki de çalışmanın en önemli kısmı kütüphane ve kaynak taramasıdır. Kazısı yapılmış her kentten yayınlarına ulaşılmak ve içeriğinde Afrika Kırmızı Astarlı seramik olup olmadığı kontrol etmek çalışmanın temelini oluşturmuştur. Batı Anadolu kentlerinden ele geçen ve yayını yapılmış tüm seramik örneklerine ulaşmak kütüphane çalışmasının amacı olmuştur. Bu kütüphane çalışması sonucunda Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerin kentsel ve bölgesel olarak dağılımının değerlendirilmesinde yeterli veriye sahip olmayan kentler elenmiştir. Değerlendirilmeye alınan tüm kentlerden yayınlanan örnekler Hayes'in tipolojisi kullanılarak form ve kronolojik olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada örneklerin yayınlandığı yayınlardaki tarihlendirme önermeleri dikkate alınmıştır. Elde edilen veriler ile istatistik şemalar oluşturulmuştur. Bu şemalar kullanılarak hem kent özelinde hem de tüm Batı Anadolu için Afrika Kırmızı Astarlı seramiğinin kronolojik ve sayısal dağılımı ortaya konmuştur. Her kent hem ayrı ayrı ele alınmış hem de Batı Anadolu bir bütün olarak ele alınıp burada Afrika Kırmızı Astarlı seramiğinin dağılımını etkilemiş olabilecek olası nedenler ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu yapılırken takip edilen sıralama kuzeydeki kentlerden güneydeki kentlere şeklinde olmuştur. Son olarak yüzyıllar içinde bu dağılımı etkilemiş olabilecek siyasi, ekonomik ve sosyal olaylar gözden geçirilmiş ve bu olayların Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin Batı Anadolu'daki dağılımını ne yönde etkilediği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Hiç şüphesiz Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerin dağılımında, gelen kaliteli seramikler kadar, dağılım alanının ekonomik ve siyasi durumu da önemlidir. Tezin ikinci bölümünde Batı Anadolu'nun siyasi tarihine ve bölgede ekonomik durumu etkilemiş olan tarihi olaylara yer verilmiştir. Bir bölgenin ekonomik durumunu ve ticaretini etkileyen diğer bir etken de ithal ürünlere rakip olan yerel üretimlerdir. Bu

bağlamda bu bölümde Batı Anadolu'da Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerin bölgedeki en önemli rakibi olan Roma Dönemi seramiklerine değinilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri hakkında genel bilgiler verilmiştir. Araştırma tarihçesi kısmında bu alanda yapılan çalışmaların kronolojik olarak gelişimi ve izlediği yol anlatılmıştır. Afrika Kırmızı Astarlı seramiğinin üretim yerleri ve dağılımı ile ilgili bilgiler de yine bu bölümde verilmiştir. Üretim teknikleri, süsleme, kil ve astar özellikleri, form gelişimi gibi teknik bilgilere değinilmiş, bu seramik grubunun daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır.

Dördüncü bölümde ise Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin Batı Anadolu'daki dağılımı bölgesel ve kronolojik olarak ele alınmıştır. Çalışma kapsamına alınan Parion, Troia, Alexandria Troas, Assos, Smintheion, Antandros, Smyrna, Klazomenai, Sardis, Ephesos, Magnesia ad Meandrum, Miletos, Didyma, Labraunda, Myndos, Halicarnassos ve Knidos kentlerinden ele geçen seramikler kent bazında anlatılmıştır. Ele geçen formlar ve kentin hangi yüzyılda hangi formları pazarına aldığı açıklanmaya çalışılmıştır. Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerin bu kentlerde buluntu yoğunluğunu göz önünde bulundurarak bunların nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır. Batı Anadolu için ise kronolojik bir çalışma yapılmış, istatistiksel sonuçlar üzerinden hangi dönemlerde buluntu yoğunluğunun arttığı ve azaldığı nedenleriyle birlikte sunulmaya çalışılmıştır.

Son bölümde ise çalışma sonucunda ulaşılan veriler ortaya konmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. VE 7. YÜZYILLARDA BATI ANADOLU SİYASİ VE EKONOMİK DURUMU

1.1. Batı Anadolu Roma Siyasi Tarihi

Anadolu'nun Batı kısmına Afrika'dan ithal edilen kırmızı astarlı seramiklerin bu ticaretini etkileyen etkenler arasında hiç şüphesiz Batı Anadolu'nun siyasi ve ekonomik durumunun da etkisi vardır. Augustus dönemi ile başlayan *Pax Romana*, güvenli deniz ve kara yolları sayesinde Akdeniz havzasında ticaretin gelişmesini sağlamıştır. Nasıl barış ve huzur ortamı ticaretin gelişmesini olumlu yönde etkiliyorsa, karışıklık ve savaşlar da ticareti olumsuz yönde etkilemiştir. Bu sebeplerden dolayı Batı Anadolu'ya ticaret yolu ile gelen Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerini dönemin siyasi olaylarından ayrı değerlendirmek mümkün değildir.

Anadolu'da Roma'nın siyasi varlığı hiç şüphesiz M.Ö. 133 yılında III. Attalos'un ölümü ile başlamıştır. Roma bundan önce dolaylı yönden Anadolu'nun iç işlerine karışmış, Pergamon'u ve diğer Helenistik krallıkları büyük devletlere karşı desteklemiş olmasına karşın Anadolu'da herhangi bir toprağı bulunmuyordu. III. Attalos'un kendine ait toprakları vasiyet ile Roma Cumhuriyeti'ne bırakmasından sonra Batı Anadolu'da Aristonikos Ayaklanması yaşanmıştır (Magie 2001: 148). Bu ayaklanmayı komşu devletlerin de yardımıyla bastıran Roma, M.Ö. 129 yılında Consul Aquillius'u bir heyet ile Batı Anadolu'ya gönderilmiş ve burada Anadolu'daki ilk Roma eyaleti olan "Provincia Asia" eyaletini kurmuştur (Demircioğlu 1967: 417-420). Bu eyalete Pergamon Krallığı'na ait tüm topraklar dahil edilmemiş, Phrygia bölgesindeki topraklar Aristonikos isyanında Roma'ya destek veren krallıklara bırakılmıştır. M.Ö. 88 yılında Mithridates VI Eupator ile girilen savaşa kadar sınırlar bu şekilde kalmıştır. Mithridates'in Batı Anadolu'yu işgal etmesi ve Ephesos Akşamı olayının yaşanmasının ardından M.Ö. 87 yılında Lucius Sulla proconsul olarak Asia Eyaletine atanmış ve Mithridates karşısında başarı kazanmıştır. Bu olayın ardından Mithridates önderliğindeki Pontus Krallığı ve

Roma arasında iki savaş daha olmuştur. İlki Kapadokya üzerine yaşanan bir anlaşmazlık üzerine çıkmış fakat Sulla'nın Roma'dan müdahalesi ile son bulmuştur. İkincisi ise Bithynia kralı IV. Nikomedes'in topraklarını vasiyet yoluyla Roma'ya bırakması sonucu ortaya çıkmıştır. M.Ö. 74 yılında başlayan bu savaşta Mithridates bu kez Yunan kentlerinden destek görememiş, önce bu savaş için görevlendirilmiş Licinius Lucullus daha sonra Gnaeus Pompeus tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Böylece Anadolu'da sadece Pontus Krallığı değil, ayrıca diğer bağımsız bütün krallıklar da Roma egemenliğine girmiş bulunuyordu (Özorhon 2011: 19-23). Asia, Bithynia-Pontus ve Kilikia eyaletlerinden sonra Anadolu'da Galatia, Kappadocia, Lykia-Pamphylia, Phrygia-Karia gibi eyaletler kurulmuş fakat eyalet sınırları sürekli olarak değişmiştir.

Batı Anadolu'nun siyasal sınırları yüzyıllar içinde birçok kez değişmiştir. İmparatorluk döneminin ilk yüzyılı boyunca huzurlu bir dönem geçirmiş olan Batı Anadolu toprakları, 2. yüzyıl sonundaki beş imparator yılına kadar huzurlu bir ortam olmuştur. Bu tarihten sonra, Septimus Severus ve Pescennius Niger arasında geçen bir dizi savaş meydana gelmiştir. Bu savaşlar ile yıpranan Anadolu daha sonra doğuda Parthlar ve Palmyra Kraliçesi Zenobia tehdidi ile karşılaşmıştır. 3. yüzyıldaki bu problemlerden ve otorite boşluğundan yararlanan Gothlar, Batı Anadolu'ya bir dizi akın düzenlemiş ve içinde Ephesos'un da olduğu birçok kıyı kentini yağmalamıştır. 3. yüzyıl krizi adı verilen bu dönem, İmparator Diocletianus'un yaptığı bir dizi değişiklik ve reformla kalıcı olmayan bir düzelme dönemine girmiştir. Asia Eyaleti birçok küçük eyalete bölünmüş ve Batı Anadolu'nun siyasi yapısı bir kez daha değişmiştir (Dmitriev 2001:483). “*Principatus*” yönetiminden “*Dominatus*” yönetimine geçilmesi, Roma İmparatorluğu'nun doğu ve batı olarak ikiye ayrılmasının başlangıcı olarak görölmektedir. Ayrıca Diocletianus eyaletleri yeniden düzenleyerek yeni yönetim bölgeleri kurmuştur. 3. yüzyıldaki ekonomik krize çare olacağını düşündüğü bir ferman yayınlayarak fiyatları yarıya indirmiştir. Fakat Diocletianus'un bu çabaları içe yaramamış, marketteki ürünler de ortadan kaybolmuştur (Jones 1966: 33). Constantinus, rakiplerini yenerek tek imparator olarak kalmış ve daha sonraları Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti olacak olan Constantinopolis şehrini, 330 yılında Byzantium'da yeniden kurmuştur (Jones 1966: 49). Yeni kurulan ve vergilendirme anlamında ayrıcalıklara sahip yeni başkent (Jones

1966: 231), kısa zamanda ticaret merkezi haline gelmiştir. Bunda en büyük etkenlerden biri Mısır'dan Roma'ya giden tahılın yönünü yeni başkente çevirmesidir (Bonifay 2018: 337; Jones 1966: 313). Genellikle ilk hristiyan imparator olarak kabul edilen Constantinus, yeni vergiler koymuş, pagan tapınaklarından altınları devlet hazinesine taşımış ve stabil bir ekonomi yaratarak, 3. yüzyıl ve 4. yüzyılın başında kötü durumda olan ekonomiyi düzeltmiştir. Constantinus'un ölümünden sonra selefleri arasında taht kavgalarıyla geçen bir dönemin ardından, Valentianus ve Valens kardeşler imparatorluğu 364 yılında aralarında paylaşmıştır (Jones 1966: 63). Doğu'da hüküm süren Valens, 378 yılında Hadrianapolis yakınlarındaki savaşta Gothlar tarafından yenilmiş ve öldürülmüştür (Jones 1966: 68). İmparatorluğun ikiye bölündüğü tarih genel olarak 395 yılı kabul edilir. Doğu ve Batıyı birlikte yönetmiş son imparator olan Theodosius'un ölümüyle birlikte, iki oğlu imparatorluğu aralarında paylaşmışlar ve doğuda Arkadius, batıda ise Honorius hüküm sürmüştür. Bu dönemle birlikte Batı Roma dağılma sürecine girmiş, göçebe halklar Avrupa'nın içlerine, Apenin Yarımadası'na ve hatta Kuzey Afrika'ya kadar ilerlemiştir. Doğu Roma bu kargaşadan, giderek merkezileşen ve güçlenen yönetimi ve doğal sınırları sayesinde sağ çıkmayı başarmıştır. Batı Anadolu, bütün bu kaos dönemini 3. yüzyıldaki Goth ve Heruli akınları ile 395-398 yılları arasında Hunlar'ın kısa süreli yağmaları haricinde bir istilaya uğramadan ve coğrafi konumunun verdiği rahatlıkla geçirmiştir (Ostrogorsky 2011: 125-126).

Uzun bir sukünet döneminden sonra Batı Anadolu'nun siyasi olarak değişim geçireceği yüzyıl, 7. yüzyıldır. Doğuda yeni bir güç olarak ortaya çıkan Araplar, Anadolu'nun içlerine kadar akınlar yapmaya başlamış ve hatta Constantinopolis'i kuşatmışlardır (Ostrogorsky 2011: 108-109). Bununla birlikte Akdeniz'de de güçlerini artırmışlar. 7. yüzyılın ilk yarısıyla beraber sırasıyla Kıbrıs, Rodos ve Kos Adalarını işgal etmişler, 670 yılında Kyzkos'a kadar ulaşmışlar ve 672 yılında da Symrna'yı ele geçirmişlerdir (Ostrogorsky 2011: 115). Tüm bu gelişmeler Batı Anadolu'da günlük yaşamı etkilediği gibi denizaşırı ticareti de olumsuz yönde etkilemiştir (Ragia 2009: 198-199).

1.2. Batı Anadolu'da Seramik Üretimi ve Ticareti

Bu bölümde, Batı Anadolu'da Kırmızı Astarlı Afrika seramiklerinin ithalatını ve dağılımını etkilemiş olabilecek bölgesel üretimler ele alınacaktır. Yerel üretim yapan bölgelerin ithal seramiğe daha az ihtiyaç duyacağı gerçeği, Batı Anadolu'da ele geçen Afrika üretimlerinin yoğunluğunu etkilemiş olmalıdır. Zira bu bölgesel üretimler, çoğunlukla kendi dönemlerinde pazarın hakimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı Anadolu kıyılarında DSB, DSC ve daha sonra Geç Roma C üretimleri Afrika Kırmızı Astarlı seramiğinin en büyük rakipleri olmuşlardır. Bunun yanı sıra seramik üretimini ve ticaretini etkilemiş olabilecek diğer etkenlerden de bahsedilecektir.

Batı Anadolu, tarihin her döneminde olduğu gibi 1. ve 7. yüzyıllar arasında da önemli seramik üretim merkezlerine ev sahipliği yapmıştır. Bunlardan en önemlileri arasında Doğu Sigillataları B ve C olarak adlandırılan iki grup vardır. Doğu Sigillatası B grubunun erken dönemi olan DSB I, Batı Sigillataları'nın Anadolu kıyılarında gözükmelerinden sonra üretimine başlanmış olan gruptur (Hayes 2008: 31). Daha sonraki örnekler DSB II olarak adlandırılmış ve üretimleri 3. yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir (Hayes 2008: 32). Üretim yeri olarak Tralleis bilinen tek örnektir (Hayes 1972: 9-10). Bunun yanı sıra Ephesos ise bu kapların ihraç edildiği yerdir (Hayes 2008: 31). Bu kaplar, Adriatik Denizi, Güney İtalya, Doğu Sicilya, Yunanistan ve Kıbrıs gibi bölgelere ihraç edilerek kendinden önce üretilen DSB I'lerden daha geniş bir alanda yayılım göstermiştir. Üretimin son bulunduğu 3. yüzyıl başına kadar üretim yeri olan Batı Anadolu'da, özellikle güneyde en yaygın ele geçen seramik grubu olmuştur (Hayes 2008: 36).

Batı Anadolu'da üretilen diğer önemli sigillata üretimi ise Doğu Sigillatası C grubudur. İlk defa Loschcke tarafından 1911 yılında yapılan araştırma sonucu Pitane yani bugünkü Çandarlı'da seramik üretimi olduğu ortaya çıkmıştır (Loscke 1912: 344-407). Daha sonraları Schafer'in 1962, Meyer-Schlichtmann'ın 1988 yıllarındaki çalışmaları Pergamon'un da bir üretim merkezi olduğunu açığa çıkarmıştır. Bu seramiklerim üretimleri M.Ö. Geç 2.- Erken 1. yüzyıllarda başlamış, 3. yüzyıl sonuna kadar devam etmiştir (Hayes 2008: 49). DSB grubu ile birlikte erken Afrika üretimlerinin en büyük rakibi olmuşlardır. Özellikle 2. yüzyılın sonlarından itibaren

DSB üretimlerinin durmasıyla birlikte, Çandarlı üretimleri Ege Denizi'nde en yaygın üretim haline gelmiştir (Hayes 1972: 316; Hayes 2008: 49-52). 3. yüzyılın başlarıyla birlikte diğer terra sigillata üretimlerinin tamamen durması, Çandarlı üretimlerinin Akdeniz'de Cyrenaica'ya kadar ihraç edilmesinin yolunu açmıştır (Kenrick 1985: 257-265; Kenrick 1987: 144-148). 3. yüzyıl ortalarından sonra Goth ve Heruli istilaları, Ege Denizi'ndeki ticaretin aksamasına sebep olmuştur. Bununla birlikte imparatorlukta ortaya çıkan ekonomik çöküntü birçok kenti etkilediği gibi Pergamon ve çevresini de etkilemiştir. DSC üretimlerinin durması ile birlikte Batı Akdeniz pazarını çoktan tekelleştiren Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri, 4. yüzyılda Doğu Akdeniz'de de rakipsiz olarak ihracatlarını gerçekleştirmişlerdir.

2. yüzyılın sonunda DSB üretimlerinin durmasından sonra, Batı Anadolu'da üretim yapan başka bir grup ise Knidos Kabartmalı kaplarıdır. Kalıp yapımı olan bu kabartmalı kaplar, 1. yüzyılın 2. çeyreğinde üretime başlamıştır (Mandel 1988: 126-133). Helenistik seramik geleneğine bağlı kalarak kalıpta üretilen bu kaplar, değerli metal kap formlarını taklit etmişlerdir. Kırmızı astarlı kapların moda olduğu bir dönemde, içki ve servis kabı olarak kullanılan bu üretimler geniş bir dağılım alanına sahip olmuşlardır (Doksanaltı 2006: 430). Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin Knidos çevresindeki kaliteli kap pazarında en büyük rakiplerinden biri olmuştur. Batı Anadolu'nun güneyindeki seramik dağılımını etkileyen bu kapların üretimleri 3. yüzyılın ilk yarısı içinde sona ermiştir (Hayes 1972: 411-412).

Üretildikleri kent dışında diğer pazarlara da girmeyi başarabilmiş bu Batı Anadolu üretimlerinin yanı sıra aklımızda tutmamız gereken diğer önemli bir husus, kentlerin kendi ihtiyaçları doğrultusunda özgün ya da taklit formlarda yerel üretim yaptıklarıdır. Roma Dönemi'nde çok sayıda kentin küçük ölçekli de olsa yerel üretim yaptıkları bilinmektedir fakat üretime dair yeterli veri olmadan hangi kentlerin ne ölçüde yerel üretim yaptıklarını söylemek imkansızdır (Vapur 2009: 1-2). Bu yerel üretimler kimi zaman pazar payında önemli bir yer tutmuşlardır (Waldner ve Ladstatter 2014: 50-51). Bunların arasında Ephesos üretimi kırmızı astarlı kaplar, Sardis üretimi kaliteli seramikler ve Magnesia yerel üretimleri önemlidir (Ephesos yerel üretimleri için Bkz: Ladstatter ve Sauer 2005: 152; Waldner ve Ladstatter 2014, Sardis için Bkz: Crawford 1990: 13, Magnesia için Bkz: Vapur 2009).

4. yüzyıl boyunca bütün Akdeniz havzasında rakipsiz olan Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri, 5. yüzyılla birlikte bir duraksama dönemine girmiştir. Afrika üretimlerinin etkilerinin azaldığı 5. yüzyıl başlarında bütün Ege pazarını ele geçirmeye başlayan Batı Anadolu üretimi seramik grubu, Geç Roma C olarak adlandırılan Phokaia Kırmızı Astarlı seramikleridir (Hayes 1972: 417). Üretimlerinin kesin olarak başlama tarihi tartışmalı olmasına karşın iyi tarihlendirilmiş tabakalardan ele geçen en erken örnekler, 4. yüzyılın son çeyreğine işaret etmektedir (Hayes 2008: 85-86). Hayes, bu kapların Çandarlı üretimleri ile bir bağlantılarının olabileceğini belirtmiştir (Hayes 1972: 369). Afrika üretimlerinin, doğuda tekrar rekabete dahil olacağı 6. yüzyıl başlarına kadar bütün Ege'de baskın seramik iken, Ege dışında Doğu Roma imparatorluğunun tüm kıyılarına 7. yüzyıla kadar ihraç edilmiştir. Karadeniz'de 6. yüzyıla kadar baskın iken bu yüzyıldan sonra Kırim üretimleri ile pazarı paylaşmıştır. Doğu Akdeniz'de ise yoğun olarak ele geçen grup Kıbrıs üretimleridir fakat Phokaia üretimleri burada da ele geçmektedir. Bunların dışında, Geç Roma C'ler Adriyatik kıyılarında da Afrika üretimleri ile pazarı paylaşmıştır (Hayes 2008: 86).

Seramik üretiminin özellikle Doğu Akdeniz'de ve Doğu Ege'de dağılımını etkilemiş olabileceği düşünülen ilginç bir faktör vardır. Bu M.Ö. 2. binden itibaren üretimi yapılan camdır. Erken imparatorluk döneminden itibaren önem kazanan cam kullanımı, Geç Antik dönemde yaygınlaşmıştır. Kazılarda ele geçen ve bugün müzeleri dolduran cam eserlerin çoğu bu döneme aittir (Yağcı 1993: 104). Kalıba üfleme tekniği ile bitkisel ve figürlü kabartmaları olan bu kaplar kısa zamanda popülerlik kazanmıştır. Giderek büyüyen bu ucuz fiyatlı cam kaplar lüks tüketim malzemesi olmaktan çıkmış, masalarda seramik kaplara rakip olmaya başlamıştır. Hellström Labraunda'da yaptığı çalışmalar sonucunda 2. yüzyılda terra sigillata üretimlerinde yaşanan azalmaya cam kapların bu ani yükselişinin neden olmuş olabileceğini belirtmiştir (Hellström 1965: 40). Her ne kadar cam buluntuların yoğunluğu artmış olsa da cam kapların tek başlarına terra sigillata üretimine son vermiş olması fikri biraz abartılıdır. Tüm bu fikirlere rağmen kesin olarak söyleyebileceğimiz tek şey ise, 3. yüzyıldaki krizle birlikte üretimi tamamen durduran terra sigillata üretimlerinin yerini, Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin almaya başladığı gerçeğidir.

İKİNCİ BÖLÜM

AFRİKA KIRMIZI ASTARLI SERAMİKLERİ

2.1. Araştırma Tarihçesi

İlk kez bir Afrika Kırmızı Astarlı Seramiği bir yayında karşımıza Thapsus'ta bulunan bir sürahinin 1833 yılında Falbe tarafından yayına alınmasıyla çıkar (Falbe 1833: 128-129). 19. yüzyıl boyunca Avrupa'daki özel koleksiyon ve müzelere bunun gibi birçok Afrika Kırmızı Astarlı seramik örneği götürüldüğü ve halen bu eserlerin birçoğunun yayınlanmadığı bilinmektedir. Bu seramiklerin buldukları kontekstten ayrı bir yerde bulunmaları sınıflandırılmalarını geciktirmiştir (Hayes 1972: 3). Sonraki çalışmalar genellikle seramikler üzerindeki motiflere yoğunlaşmış, özellikle barındırdığı haç ve diğer hristiyanlık sembolleri ile araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Bu çalışmalardan biri üretim merkezlerinden biri olan Oudna kentinden çıkan seramikler üzerindeki motif tiplerini ayrıntılı bir şekilde yayınlaması ile önem arz etmektedir (BAC 1897: 454-547).

1904 yılında Galya ve Ren Bölgesi seramikleri üzerine yaptığı çalışmada Ren Bölgesi'nden bir ve Tunus'tan altı parça seramiği yayınına alan Fransız bir araştırmacı, Afrika Kırmızı Astarlıların üretimsel aşamasıyla ilgili ilk bilgileri vermiştir (Dechelette 1904). Dechelette bu çalışmasında bu seramiklerin karakteristik olarak Galya seramiklerinden farklı olduğunu ve daha önce çalışılmamış bir grup olduğuna vurgu yapar (Dechelette 1904: 174,178). Bu çalışmalardan sonra özellikle el-Djem ve el-Aouja kentlerinden çıkan parçalar, dönemin Antik Servisler Departmanı yöneticisi Merlin'in dikkatini çekmiş ve görevinden ayrıldığı 1920 yılına kadar düzenli olarak her yıl BAC'de bu seramikleri yayınlamıştır (BAC 1916; BAC 1917; BAC 1918; BAC 1919; BAC 1920).

Aynı yıllarda Mısır'daki buluntular Alman araştırmacılar tarafından çalışılmaya başlanmış ve önemli sonuçlar ortaya konmuştur. Bunlar arasında en önemli Expedition Ernst Sieglin'de yayınlanan yazısında dikdörtgen biçimli, kabartma süslemeli tabaklar (daha sonradan Hayes Form 56) ile üzerinde yaprak ve geometrik baskı motifleri bulunan kapların (Hayes Stil A) Mısır orijinli olduğunu öne süren çalışmadır (Pagenstecher 1913: 114) . Bu yayından sonra birçok Alman araştırmacı yaprak motifli bu kapların Mısır orijinli olduğu teorisini kabul etmiştir.

Afrika Kırmızı Astarlı seramiğine daha geniş bir açıdan bakan ilk isim Kübler olmuştur (Kübler 1931). Atina'dan ele geçen bezemeli seramikleri alışan Kübler, kendinden önceki bütün eserleri göz önünde bulundurarak bir değerlendirme yapmış fakat yine de bu seramiğin Mısır orijinli olabileceği ihtimaline daha sıcak bakmıştır.

Geç Roma seramiği ve özellikle Afrika Kırmızı Astarlı seramiği için çok önemli bir dönüm noktası ise Waage'in 1933 yılında Hesperia serisinde yayınlanan ve Atina Agorası kazılarının bir ilk raporu olan yayınıdır (Waage 1933). Agora'da yürütölen kazılar sonrası ele geçen yoğun seramik buluntusu arasında Geç Roma seramiği önemli bir yer tutuyordu. İyi tarihlenen bu yoğun buluntuların yardımıyla Waage Geç Roma seramik grubu için ilk sınıflandırmayı yapmıştır.

Holwerda'nın 1936 yılında Leiden Müzesi'ndeki Geç Roma ve Yunan eserleri için yaptığı çalışmada Kuzey Afrika'dan ele geçen çok sayıda ve kaliteli Afrika Kırmızı Astarlı seramiğini yayınlamıştır (Holwerda 1936). Waage'in de bizzat Kuzey Afrika'yı ziyaret ederek buradaki seramik yoğunluğunu ve kalitesini görmesi 1948 yılında yapacağı yayında bu kapların üretim yerleriyle ilgili fikirlerinin değişmesine neden olmuştur (Hayes 1972:5). Antakya'dan çıkan çok sayıda Geç Roma buluntuları Waage'in uzun yıllar kabul görecek ve kullanılacak sınıflandırmasını yapmasına yardımcı olmuştur.

Kırmızı Astarlı Afrika seramikleri konusunda 1948 yılında Waage'in Antakya Kazıları'ndan elde ettiği veriler ile yaptığı yayın ile büyük bir ilerleme kaydedilmiştir. Bu çalışmadan sonra Dura Europos (Cox 1949), Tarsus (Jones 1950) ve Agora (Robinson 1959) kazılarından ele geçen veriler Waage'in yaptığı tarihlendirmeleri kuvvetlendirmiştir.

Nihayet 1972 yılına gelindiğinde kendinden önceki tüm çalışmaları da kullanarak “Late Roman Pottery” çalışmasını yapan Hayes, Kırmızı Astarlı Afrika seramiklerini bu çalışmada sınıflandırmış ve kendinden sonra araştırmacıların günümüze kadar kullandıkları tipolojiyi kurmuştur. Hayes’ten önce Waage tarafından “Late Roman A” ve Late Roman B”, Lamboglia tarafından “terra sigillata chiara A, C, D” olarak adlandırılan Geç Roma Dönemi Afrika seramikleri için Hayes, “African Red Slip Ware” terminolojisini kullanmıştır (Hayes 1972: 13).⁴ Hayes’in bu çalışması Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri konusundaki çalışmaları bir üst seviyeye çıkarmış ve daha sonraki çalışmalarda kullanılan 200 formu kronolojik olarak sınıflandırmıştır. Daha sonra bu çalışmasına 1980 yılında bir ekleme yaparak kronolojisini 1. ve 7. yüzyıllar arasına yerleştirmiş ve üretim merkezleri hakkında daha ayrıntılı bilgiler vermiştir (Hayes 1980).

Hayes’ten sonraki çalışmalar üretim merkezleri ve üretim teknikleri üzerine yoğunlaşmıştır. 1985 yılında Mackensen’in Kuzey Tunus’ta El Mahrine kentinde yaptığı çalışmalar üretim merkezleriyle ilgili kanıtları ortaya koymuştur (Mackensen 1993). Ardından 1990 yılında Peacock’un Merkez Tunus’daki işlikleri çalışması (Peacock ve diğ. 1990) araştırmacıların üretim merkezlerinin kesin olarak saptayabilmesini sağlamıştır.

Afrika Kırmızı Astarlı seramikleriyle ilgili son gelişme ise yine Hayes’in (Hayes 2008: 82) yaptığı çalışmadır. Tunus’un Hammaret bölgesinde yapılan çalışmalar ışığında, bu seramiklerin üretimlerinin daha önce savunulduğu gibi 1. yüzyıl sonları ve 7. yüzyıl içlerine kadar devam ettiği tezi yerini üretimlerin erken 8. yüzyıla kadar devam ettiği gerçeğine bırakmıştır.

Bonifay bu çalışmaların tümünü bir araya getirerek, Tunus’daki Roma seramik üretim merkezleri hakkında tek ve açıklayıcı bir çalışma ortaya koymuştur (Bonifay 2004). Kendi terminolojisini ve tipolojisini yaratan Bonifay, Kırmızı Astarlı Afrika Seramiklerini üretim bölgelerine göre farklı sınıflara ayırmıştır (Bonifay 2004: 45-48). Daha önceki çalışmalardan daha detaylı bilgiler vermesine karşın Bonifay’ın bu

⁴ Bu tanım ilk olarak K.M. Kenyon tarafından Sabratha kazılarında çıkan seramikler için kullanılmıştır. Bkz Hayes 1972: 13.

sınıflandırması araştırmacılar tarafından çok tercih edilmemiştir (Bes 2015: 22). Hayes'in "Late Roman Pottery" alışmasında yaptığı sınıflandırma ve tipoloji araştırmacılar tarafından günümüze kadar kullanılmış ve popülerliğini yitirmemiştir.

2.2. Sınıflandırma

Waage'in 1933 yılında Hesperia serisinde yayınlanan ve Atina Agorası kazılarının bir ilk raporu olan yayın, Geç Roma seramiği ve özellikle Afrika Kırmızı Astarlı seramiği için çok önemli bir dönüm noktasıdır (Waage 1933). Agora'da yürütülen kazılar sonrası ele geçen yoğun seramik buluntusu arasında Geç Roma seramiği önemli bir yer tutuyordu. İyi tarihlenen bu yoğun buluntuların yardımıyla Waage Geç Roma seramik grubu için ilk sınıflandırmayı yapmıştır. Geç Roma seramiğini "Late Roman A, B ve C" olarak üç grupta sınıflandırmış fakat Kübler'in de etkisiyle bu kapların Mısır orijinli olabileceği fikrine daha yakın bakmıştır (Waage 1933: 293). Bunlara ek olarak Geç Roma D grubunu ise yerel üretim taklitleri olarak sınıflandırmıştır. Waage'in bu sınıflandırması özellikle Doğu Akdeniz'de popülerlik kazanmıştır (Hayes 1972: 5).

Bu sırada Batı'da yapılan araştırmalar Doğu'dan tamamen bağımsız ilerlemekteydi. 1941 yılında Lamboglia kendi sınıflandırmasını "terra sigillata chiara" adı altında yapmıştır. Albintimilium buluntuları ile elde ettiği veriler üzerine Geç Roma seramiklerini dört grupta sınıflandırmıştır ve 1. yüzyılın sonundan 4. yüzyılın sonuna uzanan bir tarihlendirme yapmıştır (Lamboglia 1941). Bu seramiklerden terra sigillata chiara A, C ve D tipleri Afrika Seramiği olup B grubunun Galya üretimi seramikler olduğu daha sonradan Hayes tarafından ortaya koyulmuştur (Hayes 1972: 6-7). 1968 yılında Salomonson, Henschir El Ouiba buluntuları üzerine yaptığı çalışmada Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri üzerine detaylı açıklamalar yapmış ve kendi sınıflandırmasını kurmuştur (Salomonson 1968). Carandini'nin Ostia buluntuları üzerine yaptığı çalışmada (Carandini 1968) yeni Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri tanıtılmış ve Lamboglia'nın sınıflandırması geliştirilerek yeni bir sınıflandırma kurulmuştur. Waage, Lamboglia, Salomonson ve Carandini, Afrika Kırmızı Astarlı seramiği üzerine erken çalışmalar yapan ve kendi form tipolojilerini ortaya koyan araştırmacılarıdır. Nitekim 1972 yılında Hayes'in kendinden önce yapılan bu çalışmaları da kullanarak oluşturduğu sınıflandırma günümüzde hala daha popülerliğini koruyan ve bu konuda çalışan kişiler tarafından en çok kullanılan sınıflandırmadır (Bes 2015: 22). Bu sınıflandırmaya göre 200 farklı form ortaya koyulmuştur. Bunlardan 111 tanesi kaliteli kaplar iken diğerleri kullanım kaplarıdır.

Son olarak Kuzey Afrika'daki kırmızı astarlı seramik üretim yerleri ve amphoralar üzerine çalışan Bonifay, Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerini "Sigillee Africaine" olarak adlandırmıştır (Bonifay 2004). Bonifay 95 farklı tipe ayırdığı bu formları A,B,C,D ve E şeklinde beş grupta sınıflandırmıştır.

2.3. Üretim Merkezleri ve Dağılım Alanları

Hayes'in 1972 yılında yaptığı çalışmadan sonra Afrika Kırmızı Astarlı seramiği konusunda çalışanların yolu biraz daha aydınlanmış, tüm araştırmacıların ortak kullanabileceği bu sınıflandırma ileriki çalışmaların önünü açmıştır. Her ne kadar hala daha günümüzde bile kullanılan bir çalışma olsa da Hayes, o tarihlerde Tunus'taki üretim merkezleri konusunda yeterli veriye sahip değildi (Hayes 1972: 296). Üretim merkezleri konusunda yapılan çalışmaların yetersizliği yüzünden kesin lokasyonları söyleyemese de, daha sonradan yapılacak çalışmalar Hayes'in tahminlerini doğru çıkartacaktı. Bu tahminler arasında Kuzey Tunus'ta bulunan Oudna ve Sidi Khalifa, Merkez Tunus'ta bulunan el-Djem ve Henchir es-Srira, Güney Tunus'ta ise Sidi Aich vardır (Hayes 1972: 297-298).⁵

1980 ve 2000 yılları arasında üretim merkezleri üzerine yoğunlaşmış çalışmalar bugün emin olduğumuz atölyelerin yerleri konusunda önemli veriler sağlamıştır. 1981 yılında Mackensen tarafından el-Mahrine ve Henchir el-Biar'da yapılan yüzey araştırmaları sonraki yıllarda sistematik olarak yayınlanmıştır (Mackensen 1998, Mackensen ve Schneider 2002). Bordj el-Djerbi'de devam eden yüzey araştırmaları da bu sistematik yayınların içerisinde yer almıştır (Mackensen ve Schneider 2002, Mackensen 2004). Bu çalışmalar, Kuzey Tunus'ta yer alan el-Mahrine, Henchir el-Biar ve Bordj el-Djerbi kentlerinin üretim merkezi olduğunu ortaya koymuştur.

1984-85 yıllarında Peacock, Bejaoui ve Ben Lazreg'in yaptığı yüzey araştırmaları Merkez Tunus'a odaklanmış ve 1990 yılında yaptıkları yayınlarda Sidi Marzouk ve Djilma'dan bir dizi seramik yayınlamışlardır (Peacock ve diğ. 1990: 59-84). 1991 yılında Pröttel'in yaptığı araştırmalar Djilma yakınlarındaki Henchir el-Geullal'da 4. ve 5. yüzyılın tipik Afrika Kırmızı Astarlı Seramiklerinin üretildiğini ortaya koymakla kalmamış, aynı zamanda burada Hayes form 28, 31, 32, 48 formları ile Hayes 44,45 A-C, 45 ve 50 formlarının da üretildiğini kanıtlamıştır (Pröttel 1996: 20). 1996 yılında Schneider, Tunus'taki üretim merkezlerinden kimyasal örnekler almaya başladı (Mackensen ve Schneider 2002: 165). Bu kimyasal analizler, Kırmızı Astarlı Afrika seramik gruplarının üretim merkezleriyle kesin olarak

⁵ Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerin üretim yerlerinin lokasyonları için Bkz. Harita 1.

bağlantılanmasını sağladı. 1984-85 yılı yüzey araştırmalarında Sidi Marzouk'ta çokça ele geçen karakteristik Hayes stil D kaplarının zengin titanyum katkısı barındırdığı ortaya konulmuş oldu (Mackensen ve Schneider 2002:166). 2014 yılında yapılan çalışma sonucunda ise Henchir es-Srira'nın üretim merkezi olduğu kesinleşmiştir (Baklouti ve diğerleri 2014). Bu alışmalar sonucunda Orta Tunus'ta yer alan Sidi Marzouk, Djilma, Henchir el-Geullal ve Henchir es-Srira kentlerinin üretim merkezi olduğu kanıtlanmıştır.

Kırmızı Astarlı Afrika seramiklerinin üretim merkezleri çoğunlukla Orta ve Kuzey Tunus'ta yer almaktadır. 2000 yılında Berthier'in ve 2013 yılında Bonifay'ın yaptığı çalışmalarda, Cezayir'de bulunan Tiddis örnekleri çalışılmıştır. Burası Tunus dışındaki tek örnek olarak bilinmektedir (Berthier 2000; Bonifay 2013: 531).

Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri dağılım alanları bakımından diğer Geç Roma seramiklerinden ayrılmaktadır. Bu seramiklerin üretim merkezlerinden çok uzak coğrafyalara yayılabilmesinin en büyük nedenlerinden biri üretim merkezlerinin önemli ve işlek ticaret yolları üzerinde bulunmasıdır. Ana zenginlik kaynağı tarım ürünleri olan Afrika'nın zirai ürünlerin yanı sıra kırmızı astarlı mallarını da aynı kargo gemileriyle göndermesi bu kapların dağılımına yardımcı olan diğer etmendir (Elton 2003: 173). Ayrıca imparatorluğun geri kalanından daha izole bir konumda olması, ekonomik ve siyasi olaylardan daha az etkilenmesini sağlamıştır (Adak 2006: 20-21). Özellikle Geç Roma dönemi siyasi olayları birçok bölgeyi etkilerken bu etkilenme Afrika seramikleri için daha sınırlı olmuştur. Üretim merkezlerinin konumları ve diğer Geç Roma seramiklerinin üretim merkezlerinin çoğunlukla Doğu Akdeniz'de yer alması da Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin dağılımını kolaylaştırmıştır. Tüm bu etkenlerden dolayı Britanya Adaları'ndan Kızıl Deniz'e uzanan bir yayılım alanına sahip olmuştur (Hayes 1972: 414-424; Bkz. Harita 2).

Üretilmeye başladıkları 1. yüzyıldan itibaren üretim merkezleri yakınındaki yerlere ihraç edilmeye başlanan Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri, bu yüzyılda yoğun şekilde Cezayir'den ele geçmektedir. 2. yüzyıl ile birlikte, Afrika üretimi seramikleri Batı Akdeniz'de bir çok bölgeye ithal edilmeye başlamış ve yayılım alanını genişletmiştir (Hayes 1980: 521). 3. yüzyılda bu seramiklerin yayılım hızı artarak

devam etmiş ve yayılım alanı daha iç bölgelere ve Doğu Akdeniz'e genişlemiştir. Özellikle Batı Akdeniz'deki merkezlerde bu yüzyılda Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri marketi tekelleştirmiştir. Doğu Akdeniz'e ise 3. yüzyılın ortalarından itibaren yoğun şekilde ihraç edilmiştir. 4. yüzyıl ile birlikte Roma İmparatorluğu sınırlarına kadar ihraç edilmiş ve bu yüzyılda rakipsiz olarak Akdeniz'de dağılımı yapılmıştır (Hayes 1997: 59). Kızıl Deniz sahillerine ilk defa bu yüzyılda Afrika Kırmızı Astarlı seramiği ulaşmıştır (Bes 2015: 117-119). Ayrıca Kuzey Avrupa'da Cologne gibi merkezlerde de bu döneme tarihlenen Afrika üretimi seramikler bulunmaya başlanmıştır (Grane, 2013). 5. yüzyılda Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin yoğun dağılımı sekteye uğramıştır. Yayılım alanı olarak hala daha geniş bir alana yayılım gösterse de özellikle ihraç edilen malların sayısında düşüş yaşanmıştır. Özellikle Alpler ve Tuna Nehri civarındaki merkezlerden tamamen kaybolmuştur. Doğu'da ise pazar payının çoğunu Geç Roma C yani Phokaia Kırmızı Astarlı seramiklerine bırakmıştır (Hayes 1972: 417). 6. yüzyılda tekrardan bir yükseliş evresi yaşanmış fakat 7. yüzyıldaki Arap istilalarıyla birlikte Akdeniz'deki marketlerden kaybolmaya başlamıştır (Bes 2015: 139-140).

2.4. Form Gelişimi

Hayes Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri için 200 ana form belirlemiştir. Bunlardan 111 tanesi kaliteli masaüstü kabıdır. Geri kalan formlar ise, kapalı kaplar, pişirme kapları ve farklı kullanım amaçları olan formlardır.

Üretime Batı Sigillata formlarını taklit ederek başlayan Afrika üretimleri bir süre sonra kendi form repertuarını ortaya koymuştur (Hayes 1972: 15). 1. yüzyıl sonlarındaki erken üretimlerde terra sigillata etkileri görülmektedir (Hayes Form 1-6). 2. yüzyıl ile birlikte Kırmızı Astarlı Afrika seramikleri, terra sigillata etkisinden kurtulmuştur. Bu yüzyılda alçak ayaklı ve eğimli tabanlı bir grup çanak ve tabak popüler olmuştur (Hayes Form 7-9). Bu grup kabın tabanı yerine dış yüzeyinde bir rulet bezemesiyle kendini gösterir. Aynı bezemeye sahip daha geniş çaplı bir grup ise Form 10 ile temsil edilmiştir. Daha sonra bu formlardan rulet bezemesinin kaybolduğu gözlemlenir ve bu da Form 14 ve 16 ile temsil edilir. 2. yüzyılın bitmesi ile birlikte yeni bir tabak tipi ortaya çıkmıştır. Daha önceki formlardan daha geniş, 20-30 cm arasında, geniş düz tabanlı, alçak ayaklı ve dışa çıkık ağızlı olan bu form (Hayes Form 27-32), 3. yüzyılın tipik tabak formu haline gelecektir (Hayes Form 29-33). Bu grubun yanında derin, yarı küresel bir gövdeye sahip, geniş ağızlı küçük kase formları ortaya çıkmıştır (Hayes Form 43-45). 3. yüzyıldaki kap formları ise çoğunlukla önceki yüzyılda kullanılan formların bezemeli haliydi. En yaygınları ise 25-35 cm çapa sahip, geniş tabanlı tabaklardı (Hayes Form 48-50). 4. ve 5. yüzyılda bu tabaklar tamamen ayaksız ve düz tabanlı (Hayes Form 50B, 57, 62) ya da alt kısmı içe hafif oyuk yapılmaya başlandı (Hayes Form 58-61). Ayrıca bu formların boyutları da geçen yüzyıla göre genişlemiştir. Bunun dışında bu yüzyıllarda 11-20 cm boyutlarında, geniş ağız kısmında süslemeler olan küçük kaseler üretilmiştir. 5. yüzyıl ile birlikte bu kaselerin boyutları genişlemiştir. 5. yüzyıl boyunca ayaklı kap formları tekrar popüler olmuştur. Bu kap formları (Hayes Form 82-84, 87-88, 103-104) daha sonra 6. yüzyılın standart kap formu haline gelmiştir. Bunların yanında ayrıca yüksek ayaklı tabaklarda bu yüzyılda ayaklı kaselerle birlikte tekrar popüler olmuştur. Ayrıca 5. yüzyıl sonlarında 17-22 cm genişliğinde, sarkık gövdeli ve

yüksek ayaklı bir grup küçük kase de ortaya çıkmıştır (Hayes Form 95-99). Bunların yanı sıra, geniş ağızlı ve yüksek ayaklı bir grup da bu dönemde üretilmiştir (Hayes Form 93-94, 107). 7. yüzyılda ise yüksek ayaklı ve geniş gövdeli bir takım çanak formu ile (Hayes Form 105-106), sığ ve iyi şekillendirilmemiş ağız ve tabana sahip bir grup tabak (Hayes Form 109-110) formu üretilmiştir (Hayes 1972: 15-17).

2.5. Kil ve Astar Özellikleri

1. ve 8. yüzyıllar arasında üretilen Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin tanımlanmasına yardımcı genel özellikleri bulunsa da içinde bulunulan yüzyıla ve üretim merkezlerine göre bazı farklılıklar göstermektedir. Genel olarak oldukça iri taneli olan Afrika üretimlerinin killeri kiremit kırmızısından turuncuya değişiklik gösteren renklere sahiptir. Pek çok kaliteli üretim ayrıca açık pembemsi bir renge sahiptir. En çok görülen katkı maddesi kireçtir. Genellikle küçük parçacıklar halinde, bazen ise kilin iyi elenmemesi ve yıkanmaması sonucu büyük parçalar halinde ortaya çıkmaktadır. Afrika seramiklerinde karşılaşılan en büyük hasar olan yüzeye çıkan kireç katkıların pişirme sırasında patlaması ve kendini yüzeyde delikler halinde göstermesi ile ortaya çıkar. Beyaz ve kahvemsii renkte kuvars parçacıkları da sıklıkla görülen katkı malzemelerinden birisidir (Hayes 1972: 13-14). Hayes 1972 yılındaki çalışmasında bu seramiklerin killlerinde mika katkısı bulunduğunu söylese de, bu parçacıkların mika değil kalsit olduğu sonradan anlaşılacaktır (Hayes 2008: 68).

Astar çoğunlukla kilin bir veya iki ton koyu rengindedir. Kilin daha inceltmiş ve kaliteli halinden elde edilir. Kalın sürüldüğü zaman parlak ve hamur renginden 1-2 ton koyu iken, ince sürüldüğünde hamur rengine daha yakın ve mat renktedir. Oldukça ince olduğu için gövdeye tamamen işleyen astar kapla bütünleşir ve kabuklaşarak dökülme olmaz. Pişirme sırasında katkı maddelerinin verdiği zarar ise hafifçe perdahlama yapılarak düzeltilir (Hayes 1972: 14).

Uzun yıllar üretimi yapılan Afrika Kırmızı Astarlı Seramiklerinin dönemlerine ve muhtemelen atölyelerine göre geçirdikleri değişimleri aşağıdaki gibi tarif edebilmek mümkündür. 1. yüzyıldan 2. yüzyıl sonlarına kadar görülen iri taneli kil turuncumsu ve kiremit rengidir. Katkı maddesi olarak mika, kuvars ve kireç katkısı görülmektedir. Yüzeyde nokta şeklinde kabarcıklar vardır. Kaliteli, parlak ya da yarı parlak olan astar tüm yüzeye uygulanır (Salomonson 1968: 101-102).

Geniş çanakların olduğu bir grup 3. yüzyıl üretiminde astar daha kalın ve parlaktır fakat kilinin daha kaba olması ile bir tezat oluşturur. Alet izleri kapların dış yüzeylerinin düzeltilmiş olduğunu gösterir (Hayes 1972: 289).

2. yüzyıl sonlarından, 3. yüzyıl ortalarına kadar görülen başka bir grupta ise kapların astarları daha da incelmış ve donuklaşmıştır. Yüzey de buna bağlı olarak daha kabalaşmıştır (Hayes 1972: 289; Salomonson 1968: 97).

3. yüzyıl sonlarıyla birlikte kaliteleri artmaya başlayan kapların astarları çok ince çekilmiş, yarı parlak ya da mat renktedir. Astar kabın gövdesiyle bütünleşmiş haldedir. Bazı örneklerde kabın bütün yüzeyine uygulanırken, çoğunlukla iç kısma ve dış kısmın üst bölgelerine uygulanır. Astar rengi portakalımsıdan pembemsi kiremit rengine dönüşmüştür. Hamurda çok az kireç ve mika katkı görülür. Hamur kalınlıkları çok büyük boyutlu kaplarda bile incedir (Hayes 1972: 290; Waage 1948: 43; Carandini 1969: 56; Salomonson 1968: 116).

4. yüzyıldan 5. yüzyıl ortalarına kadar üretilen kaplar 3. yüzyıl sonları ve 4. yüzyıl başlarında üretilen kaplara göre daha iri taneli ve kalın cidarlıdır. Astarları daha kalın çekilmiş fakat mattır. Kabın sadece içi ile dış üst taraflarına uygulanmıştır. Renkleri ise kıızıl, kıızıl kahve, pembemsi kıızıl ve pişirmeye bağlı olarak hafif morumsudur (Hayes 1972: 290-291; Waage 1948: 43; Salomonson 1968: 114-116). Aynı dönemde üretilmiş daha düşük kaliteli bir grup kabın kili daha iri taneli ve kireç katkılıdır. Cidar daha kalındır. Astar ise daha kalın, parlak veya yarı parlaktır. Daha düşük ısıda pişirilmiş olan bu kapların astar renkleri turuncu kıızıl ile pembemsi kıızıl arasında değişmektedir (Hayes 1972: 291; Salomonson 1969: 24-25).

5. yüzyıl ve erken 6. yüzyılda üretilmiş bir grup ise kaliteli astarları ile 3. yüzyıl üretimlerine benzemektedirler. Astar kalın, parlak ve iyi perdahlanmıştır. Bu aynı dönemde üretilen diğer kaplar ile tezat oluşturur. Daha düşük ısıda pişirilen bu kapların killeri daha kalındır. Kil rengi turuncumsu kiremit rengi ile açık kiremit rengi arasında değişir. Kireç katkısı belirgin olmasına rağmen diğer katkı malzemeleri çok azdır. Astar kabın iç kısmı ve dış üst kısmına uygulanmıştır (Hayes 1972: 291).

5. yüzyıl sonları ve 6. yüzyıl boyunca üretilen kaplar kil ve astar özellikleri bakımından iki gruba ayrılır. Bunlardan biri 4. yüzyıl kaplarının devamı niteliğinde olup donuk ince bir astara sahiptir ve yüzey perdahsızdır. Daha yaygın olarak üretilen ikinci grup ise kalın ve yarı parlak bir astara sahiptir ve yüzey

perdahlanmıştır. Bu yönleriyle Erken Afrika üretimlerine benzemektedirler. Killeri kaba ve yoğun kireç katkılıdır. Rengi ise turuncu kıızıl ile kiremit rengi arasında değişiklik gösterir. Bu seri 7. yüzyılın ilk yarısında yok olur (Hayes 1972: 292).

7. yüzyılda üretim kalitesi düşmüştür. Killer kaba ve kalitesizdir. Artık sadece iç kısma uygulanan astar ise ince ve mattır (Hayes 1972: 292).

2.6. Üretim Teknikleri ve Süsleme

Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri ile ilgili en sorunlu konulardan biri üretim teknikleridir. Ne yazık ki hala daha Oudna dışındaki üretim merkezlerinde yapılan çalışmalar sonucunda içinde çömlekçi çarkı, fırın, yıkama tankları, kurutma ve depolama bölümleri olan bir çömlek atölyesi bulunamamıştır. Bu da geç 1. ve erken 8. yüzyıl gibi geniş bir aralıkta üretilen bu seramiklerin üretim süreciyle ilgili bilgilerimizi kısıtlı tutmaktadır. Böylesine uzun bir zaman aralığında üretilen bu seramikler için tek bir yol izlendiğini söylemek yanlış olacaktır. Hayes seramik formlarını gözlemleyerek yaptığı çıkarımlara göre bazı kabartmalı kapların ve geniş çaplı çanakların kalıpta üretilmesi gerektiğini savunmuştur. Özellikle Form 56 gibi çok süslü kapların iki parça kalıpta şekillendirildiğini savunmaktadır (Hayes 1972: 293). Ayrıca Hayes, 40 cm çapına varabilen bir grup geniş tabak ve çanağın (Hayes Form 48-50), çok ince cidarlı olması nedeniyle (3mm) bunların teknik olarak çarkta şekillendirilmelerinin zor olacağını ve kalıp yapımı olmaları gerektiğini savunmuştur (Hayes 1972: 294). Mackensen'in görüşü ise tam tersi yöndedir. Yapılan herhangi bir yüzey araştırması ve kazının Hayes'in bu görüşünü desteklemediğini öne sürmektedir (Mackensen 2006: 115-116). Fakat yine de belli dönemlerde belli atölyelerin aplik dekorasyonları kalıpta yapmış olabileceğini belirtmektedir (Mackensen 2006: 117).

Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin üretim aşamasında kullanılan kalıplar ele geçmemiş olsa da üretim süreci hakkında bilgi verebilecek birçok çömlekçi aleti ele geçmiştir. Çömlek yapımında kullanılan aletlerin çoğu zeytin ağacı gibi organik malzemedendir. Yine de kemikten yapılmış şekillendirici aletler, toplu iğneler ve metal spatulalar Roma işliklerinde ele geçebilmektedir. Afrika'daki çömlek işliklerinden de kazılar ve yüzey araştırmaları sonucu ele geçen birçok çömlekçi aleti mevcuttur. Lakin bunlar çoğunlukla kilden yapılmazdır. Ele geçen bu aletler arasında "pugilla" denilen ve kabın dış yüzeyini perdelamak için kullanılan yassı şekilli aletler, Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri için önemli bir yer tutmaktadır (Bkz Gör 1). Erken dönem terra sigillataların aksine Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri

üzerinde çömlekçi imzası ya da atölyeye işaret eden damgalar bulunmaz.⁶ Fakat bu seramiklerin yapımında kullanılan çömlekçi aletlerinin bazıları üzerinde grafitler bulunur (Mackensen 1993: 71). Bu örnekler arasında delgiler ve fırınlama da kullanılan silindir seramik formları da bulunmaktadır. “*Saggar*” adı verilen bu kil eşyalar, ince cidarlı Afrika seramiklerinin pişirilmesi sırasında yüksek ısıdan ve dumandan zarar görmemeleri için kullanılırdı (Mackensen 2009: 22-23). Bonifay bu seramik eşyaların kullanımının 4 farklı şekilde olabileceğini savunmaktadır (Bkz. Gör. 2). İçleri seramik kaplar ile doldurulan bu eşyalar daha sonra fırınlara taşınıyor olmalıydı (Bonifay 2004: 61). Farklı formda ve işlevde çömlekçi aletlerinin yoğun olarak bulunduğu üretim merkezi Tiddis’tir (Lassus 1958: 261; Guery 1968: 275-279; Berthier 2000: 126). Bunların dışında diğer kazı alanlarından ele geçen ilginç bir alet ise kurutulmuş ve astarlanmış seramikleri perdahlamak için kullanılan yassı bir formdur. (Bonifay 2004: 60).

Afrika Kırmızı Astarlı Seramiklerinde görülen süsleme tipleri üç ana başlık altında sınıflandırılabilir. Bunlar kabartmalı süsleme, baskı tekniği ile süsleme ve ruletle süslemedir. Bunların yanı sıra çentik ve delme şeklinde daha az rastlanan süsleme biçimleri de görülmektedir.

Kabartmalı süsleme başlığı altına barbotine süsleme, kalıpta süsleme ve aplik süsleme biçimleri girmektedir. Barbotine tarzda süsleme batı sigillatolarından kopyalanan ve dışa uzantılı olan ilk örneklerde görülür. Bunlar kapların ağız kenarlarında görülen basit yaprak motifleridir ve sadece 1. ve 2. yüzyıllarda erken örneklerde yer alır (Hayes 1972: 120-121). Kalıpta süsleme ise pek yaygın olmayan bir süsleme biçimidir. Av sahneleri, araba yarışları, yönetici tasvirleri, mitolojik sahneler ayrıca haç monogramları ile azizlerin konu edildiği hristiyanlık ile ilgili motifler bu süsleme biçiminin konularıdır (Salomonson 1962: 58-82). Kalıp süsleme 2. ve 5. yüzyıllar arasında üretilen ve daha çok metal kaplardan adapte edilen formlarda görülür (Hayes 1972: 48, 57-60, 193-199, 211; Bkz. Hayes 25, 35, 56, 89A formları). Bu grubun son biçimi olan Aplik süsleme diğer biçimlere göre daha yaygındır. 3. ve 5. yüzyıllarda üretilmiş olan küçük ve orta boyutlu testiler, çift

⁶ Cologne’da bulunan ve 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen tek kulplu bir sürahi dışında. Bkz Salomonson 1976: 126.

kulplu sürahiler, kulplu ve kulpsuz vazo ve şişeler, geniş tabaklar, derin ve sığ çanaklar, kaseler ve daha geç birkaç formda kullanılır. Erken ve geç olmak üzere iki evresi vardır (Hayes 1972: 211). 3. yüzyıl başlarından son çeyreğine kadar tarihlenen erken örnekleri kabın tamamının ya da tabağın içinin süslendiği örneklerdir. Palmiye ağacı, meşe dalı ve sütunlar panel işlevi görürler. Bu panellerin içinde savaş sahneleri, av sahneleri, vahşi hayvanlar, gladyatörler, tiyatro maskaları ve mitolojik sahneler yer alır (Hayes 1972: 212-213). 3 yüzyılın sonunda üretildiği düşünülen bazı küçük kaselerde görülen değişik balık tipleri, hayvanlar, meyve sepetleri ve benzerlerinden oluşan aplik bezemeler bir geçiş dönemine işaret eder (Hayes 1972: 213). 4. yüzyılın ikinci yarısı ile 5. yüzyılın başlarındaki geç örneklerde ise sahne kabın kenarında veya tabanında yer alır. Konu çeşitliliği artmıştır. En büyük özellik ise figürlerin bir kompozisyon oluşturacak şekilde yerleştirilmeleridir (Hayes 1972: 214).

Baskı tekniği ile yapılan süslemeler 4. ve 6. yüzyıllar arasında kapların tondolarında görülen en yaygın süsleme biçimidir. Damgaların gelişiminde üç ana aşama ve beş farklı stil vardır (Hayes 1972: 217-219). Bu üç aşamadan ilki 4. yüzyıl ilk çeyreği ile 5. yüzyıl ortaları arasında görülen bitkisel motifler ve geometrik şekillerden oluşan gruptur. Hurma dalları bu grubun karakteristik bezemesidir. Kabın iç kısmında hurma dalı baskısı ve aralarında geometrik desenler şeklinde kendini gösterir (Hayes 1972: 217). İkinci aşamanın özellikle erken dönemlerinde palmetler, yoncalar ve küçük hayvan figürleri yer alır. Geç örneklerinde ise süslemeye haç monogramları da katılır. En geç örnekler ise haç işaretinden başka süsleme elemanı kalmaz (Hayes 1972: 218). Üçüncü aşama daha çok hristiyan motiflerinin bulunduğu, insan, hayvan ve mücevherli büyük haçların kullanıldığı aşamadır. İlk örneklerinde kompozisyon kalabalık, detaylar incedir. 6. yüzyılın ortalarından itibaren figürler büyümeye ve aynı zamanda basitleşmeye başlar. 7. yüzyıl başlarında ise merkezde tek figür silik bir şekilde yapılmaktadır (Hayes 1972: 218).

Rulet tekniği ile yapılan süslemeler oldukça sevilerek kullanılmıştır. Bu tekniği dört evreye ayırmak mümkündür. 1. yüzyıl sonundan 2. yüzyıl ortalarına kadar üretilen erken örneklerde kapların dudak ucunda ve diplerinde ince sıralar halinde dar bandlar vardır. 2. yüzyıl sonlarından erken 3. yüzyıla kadar olan dönemde çok yaygın

olmayan ve birkaç kapalı kap formunda görülen geniş bantlar şeklindeki rulet bezeme ise uzun süreli kullanılmamıştır. 4. yüzyıl sonlarından itibaren kullanılan çift band rulet tekniği ise 5. yüzyılın sonlarına kadar sevilerek kullanılmıştır. 4. yüzyıl sonlarında kabın içine kuş kanadı şeklinde yapılmaya ve süslemede önemli yer tutmaya başlayan “Feather-rouletting” tekniği, metal işçiliği kapların bir taklididir. Çok sevilerek uzun yıllar kullanılmış bu teknik 6. yüzyılda yerini tekrar dar bandlara bırakır. Bu tarihten itibaren rulet bezemelerin genel olarak kaba bir işçilikle yapıldığı görülür (Hayes 1972: 282-283).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BATI ANADOLU'DA AFRIKA KIRMIZI ASTARLI SERAMİĞİNİN DAĞILIMI

3.1. Bölgesel Dağılım ve Nedenleri

1. yüzyılda üretime başlayan Afrika atölyeleri mallarını çok geçmeden imparatorluğun diğer bölgelerine göndermeye başlamışlardır. 1. yüzyıl sonlarından itibaren, özellikle 3. yüzyıla birlikte Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri Doğu Akdeniz'e önemli ölçüde gönderilmiştir. Batı Anadolu kıyıları da bu seramikler için erken dönemden itibaren önemli bir pazar olmuştur.

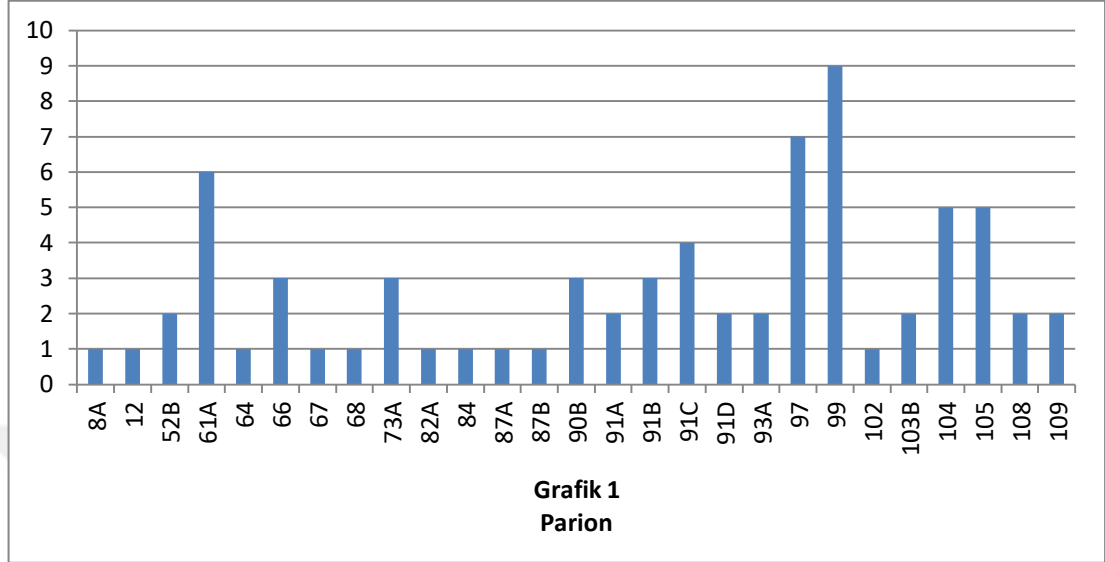
3.1.1. Parion

Batı Anadolu'da erken örneklerin ele geçtiği yerlerden bir tanesi Parion'dur. Yayımlanan toplam 68 parça seramik çalışmanın kapsamına alınmıştır (Başaran ve Ergürer 2012: 256-258; Ergürer 2012: 121-148; Ergürer 2015: 60-63; Ergürer 2016: 130-134). Bu buluntular agora ve dükkanlar (Ergürer 2015: 60-63), odeion (Başaran ve Ergürer 2012: 256-258; Ergürer 2012: 121-148), Roma tiyatrosu (Ergürer 2016: 130-134), Roma hamamı (Ergürer 2012: 121-148) ve Yamaç yapısından (Ergürer 2012: 121-148) ele geçmiştir. Parion'dan ele geçen Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerin form dağılımı ve buluntu sayıları Grafik 1'de verilmiştir.⁷

Parion'dan ele geçen örnekler arasında en erken buluntu Hayes 8A formudur ve tek örnekle temsil edilir (Ergürer, 2015: 61). Bu örnek Afrika Kırmızı Astarlıların Doğu Akdeniz'e yayılımdaki ilk dalgaya aittir. 3. yüzyılda Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin Parion'daki yokluğu dikkat çekicidir. Bu durum Doğu Akdeniz'de ve

⁷ Grafikte yer almayan buluntular tarihlemesi stil ya da buluntu konteksi ile yapılabilmiş fakat formu kesin olmayan örneklerdir. Daha sonraki grafikler de bu şekilde değerlendirilmiştir.

Kıta Yunanistan'da 3. yüzyılda gözlemlenen buluntu yoğunluğu ile zıt düşmektedir. 4. yüzyıl başları ile birlikte Afrika üretimlerinin yoğunluğu artmaya başlar.

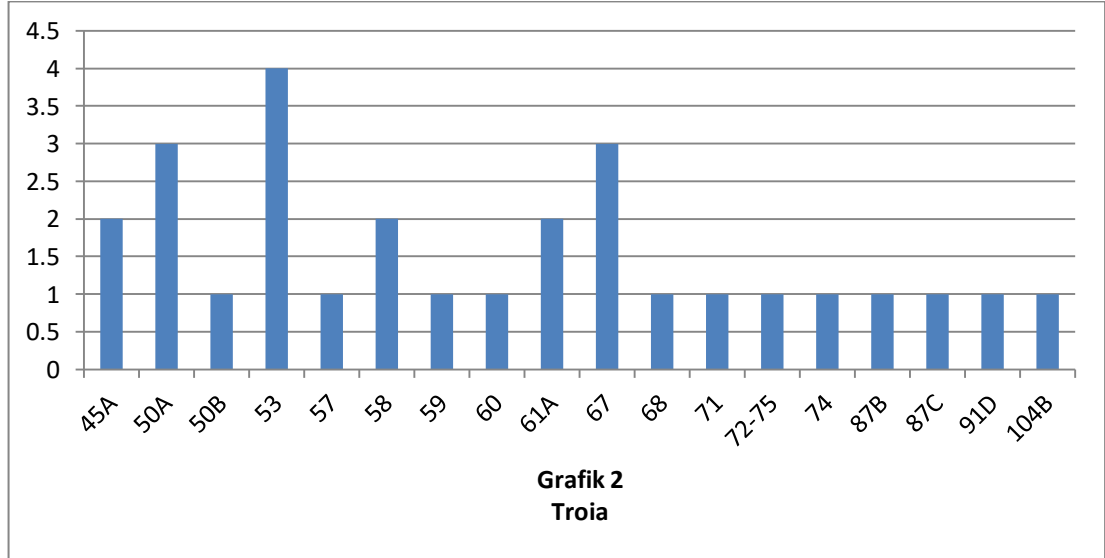

Kentten ele geçen Hayes 61, 64, 66, 67, 68 ve 73A formları, 4. yüzyıl başlarıyla birlikte 5. yüzyılın ortalarına kadar Parion'da, Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin pazarda önemli bir yer edindiğini göstermektedir. Bunun en büyük nedeni Constantinopolis'in kurulması ile birlikte Parion'un da içinde bulunduğu deniz yolu güzergahının önem kazanması olmalıdır.

İmparatorluğun doğusunda 5. yüzyılla birlikte Afrika Kırmızı Astarlı seramiğin yoğunluğunda bir azalma görülmektedir (Bes 2015: 136). Bu azalma Afrika seramiklerinin birçok şehirde pazarı yerel üretimlere kaptırmasıyla sonuçlanmıştır. Batı Anadolu'da da Geç Roma C üretimleri pazarı ele geçirmeye 5. yüzyılın başıyla birlikte başlamıştır. Buna rağmen Parion'da bu yüzyıla tarihlendirilen Hayes 82A, 84, 87A, 87B ve 93A formları Afrika üretimi kapların pazardan tamamen kaybolmadığını göstermektedir. 5. yüzyıl sonlarıyla birlikte Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri Parion'da artış göstermeye başlamıştır. 6. yüzyıla tarihlendirilen Hayes 91B, 91C, 97, 99, 102 ve 103B formları bunu göstermektedir. 7. yüzyıl içlerine kadar Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri pazardaki varlığını koruyabilmiştir.

3.1.2. Troia

3. yüzyılda Akdeniz boyunca yayılmaya devam eden Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri Troia'da da bu yüzyılda bir yükseliş yaşamıştır. Troia'dan yayınlanan toplam 31 adet Afrika üretimi seramik Grafik 2 üzerinde form dağılımı ve buluntu sayıları ile birlikte gösterilmiştir (Kozal, 2001: 318; Tekkök, 1996: 102, 121, 139-140; Heath ve Tekkök 2006-2009: 58-63). Ele geçen bu seramiklerin buluntu yerleri Troia IX Duvar-3 (Kozal 2001: 318), Roma evleri ve Roma kuyusundan (Tekkök 1996: 102,121,139-140) ele geçmiştir. Bunlar dışında farklı buluntu yerlerine sahip örnekler de yayınlanmıştır (Heath ve Tekkök 2006-2009: 58-63). Bu seramiklerden Hayes Form 45A, 50A, 50B ve 58 formları 3. yüzyılda DSC üretimlerinin durmasının ardından boşluğu doldurmuşlardır. Özellikle Hayes Form 53, 4. yüzyılın sonlarına doğru Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin pazarda en çok yer eden örneği olmuştur (Heath ve Tekkök 2006-2009: 58). Hayes 59, 60 ve 61A örnekleri de 4. yüzyıl boyunca kentin Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerini ihraç ettiğini göstermektedir. 5. yüzyılda Troia'ya gelen Afrika üretimlerinde düşüş gözükmele birlikte, ihracatın tamamen sonlanmadığını ve çeşitli formların pazarda yer bulduğu gözlenmektedir(Heath ve Tekkök 2006-2009: 60-61).

6. yüzyılın geniş tabakları olan Hayes 87 formu ise Troia'daki bir deprem tabakasında ele geçmesiyle Afrika ile ticari bağlantıların devam ettiğinin kanıtıdır. Bu depremden sonra Troia tekrar toparlanmakta zorlanmış olmalıdır (Tekkök 2012:

3068). Tekkök bu durumun birçok geç dönem formunun Troia'daki yokluğundan anlaşılakta olduğunu söylemektedir (Heath ve Tekkök, 2006-2009: 58). 4. yüzyıl sonlarıyla birlikte 6. yüzyıl boyunca Troia pazarını tamamen Geç Roma C üretimlerine bırakmıştır (Heath ve Tekkök, 2006-2009: 64). Yine de 6. yüzyıl sonlarına tarihlendirilen 91D ve 104 B formları Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerin tekrar pazarda yer bulunduğunu göstermektedir.

3.1.3. Alexandria Troas

Alexandria Troas'da ise durum bölgenin diğer kentlerinden farklıdır. Bu kentteki Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri çok az sayıda yayınlanmıştır. Bunlar birer örnekle temsil edilen Hayes 42, 50 ve 104/105 formlarıdır ve Agora sondajında ele geçmiştir (Japp, 2007: 58-59). 2. ve 3. yüzyıllarda Çandarlı sigillataları ön planda iken daha sonra Geç Roma C üretimleri kentte yoğun olarak ele geçmektedir (Japp, 2007: 57-58). Yine de bu buluntu yoğunluğu içerisinde Goth istilasından önceye tarihlenen Hayes 42 formu Afrika üretimlerinin yükselişe geçtiği 3. yüzyıl başlarında burada yerini almıştır. Ayrıca Hayes 50 formu da Çandarlı üretimlerinin durduğu, Geç Roma C üretimlerinin ise üretime henüz başlamadıkları bir dönemde kente girebilmeyi başarmıştır (Japp, 2007: 59). Ayrıca 6. yüzyılın sonuna tarihlendirilmiş Hayes 104/105 formu Afrika üretimlerinin 6. yüzyılın ortalarından sonra tekrar Doğu Akdeniz pazarında etkin olduğu döneme aittir.

3.1.4. Apollon Smintheion

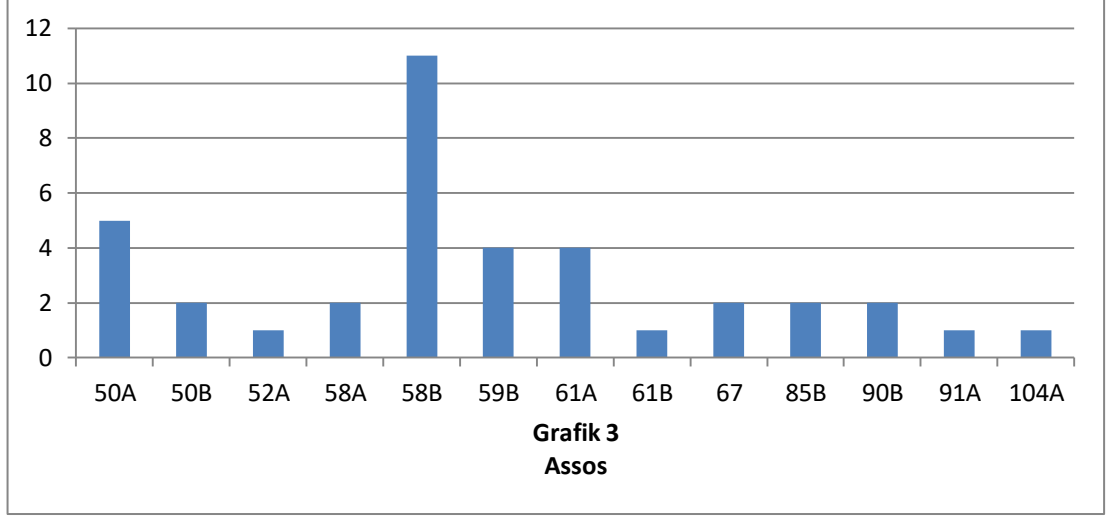
Apollon Smintheion kutsal alanından yayınlanan Afrika Kırmızı Astarlı seramik örnekleri 5 adet ile sınırlıdır. Burada ele geçen formlar Hayes 33, 57 ve 59B'dir (Akyürek 1992: 148-149; Çelem 2009: 53-54). Bu örnekler kutsal alandan (Akyürek 1992: 148-149) ve kutsal alanı Alexandria Troas'a bağlayan yol üzerinden (Çelem 2009: 53-54) ele geçmiştir. Smintheion kutsal alanını Alexandria Troas'a bağlayan kutsal yol üzerinde bulunmuş parçalar 3. yüzyıl ortaları ile 4. yüzyıl arasında

tarihlendirilmiştir (Akyürek, 1992: 148-149). Alexandria Troas ile birlikte Smintheion da, 3. yüzyılın 3. çeyreğinde Trakya üzerinden bu bölgeye yapılan Goth saldırılarından etkilenmiştir (Çelem 2009: 59). Bu iki kentten ele geçen seramiklerin tarihlendirilmelerine bakıldığında 3. yüzyıl ortalarına yani Goth yağmalarından hemen önceye denk geldiği görülmektedir. Kentler bu saldırılardan etkilenmiş olmalıdır ki sadece Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin yokluğu değil diğer buluntuların da çok nadir ele geçmiş olduğu gerçeği önümüzde durmaktadır (Çelem 2009: 59). Bu dönemden sonra Alexandria Troas ile paralel olarak Smintheion'da da Hayes 105 formu ele geçmiştir.

3.1.5. Assos

Assos kentinden yayını yapılmış Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri 48 parça ile temsil edilmektedir (Ayaz 2014: 40-48; Zelle 1997: 100-103). Bunlar Kuzey Stoa (Ayaz 2014: 40-48) ve Batı Nekropolü'nden (Zelle 1997: 100-103) ele geçmiştir. Ele geçen erken örnekler 3. yüzyılın ortalarına tarihlendirilir. Bu döneme ait Hayes 50A, 52A, 58A ve 58B formları Afrika Kırmızı Astarlıların 3. yüzyıl sonu ve 4 yüzyıl başlarında Assos pazarında yer ettiklerini gösterir. Özellikle Hayes 58B formu 11 adet ile dikkat çekici bir yoğunluktadır (Ayaz 2014: 45). Bu yoğunluğun sebebi Diocletianus ve Constantinus'un imparatorluk saraylarını bu bölgeye taşımaları olmalıdır. Afrika seramikleri 4. yüzyıl sonlarına kadar Assos pazarına ihraç edilmeye devam etmişlerdir. Hayes 59B, 61A, 61B ve 67 formları Assos'ta kendine bu dönemde yer bulmuş formlardır. Bu formların dağılımı ve buluntu sayıları Grafik 3 üzerinde gösterilmiştir.

5. yüzyıl başlarından itibaren Assos pazarından Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri tamamen kaybolmaktadır (Zelle 2004: 87-88). Bunun nedenleri arasında Afrika'nın Vandal istilasından olması önemli bir yer tutarken asıl sebebin 5. yüzyılla birlikte Ege Denizi'ndeki pazarı Geç Roma C üretimlerinin alıyor olmasıdır. 5. yüzyılda Roma'nın yağmalanmasının ardından Constantinopolis'in önemi artmıştır. Bununla beraber nüfusu sürekli artan bir başkent olarak seramik ihtiyacını Phokaia üretimleriyle karşılamış olmalıdır.

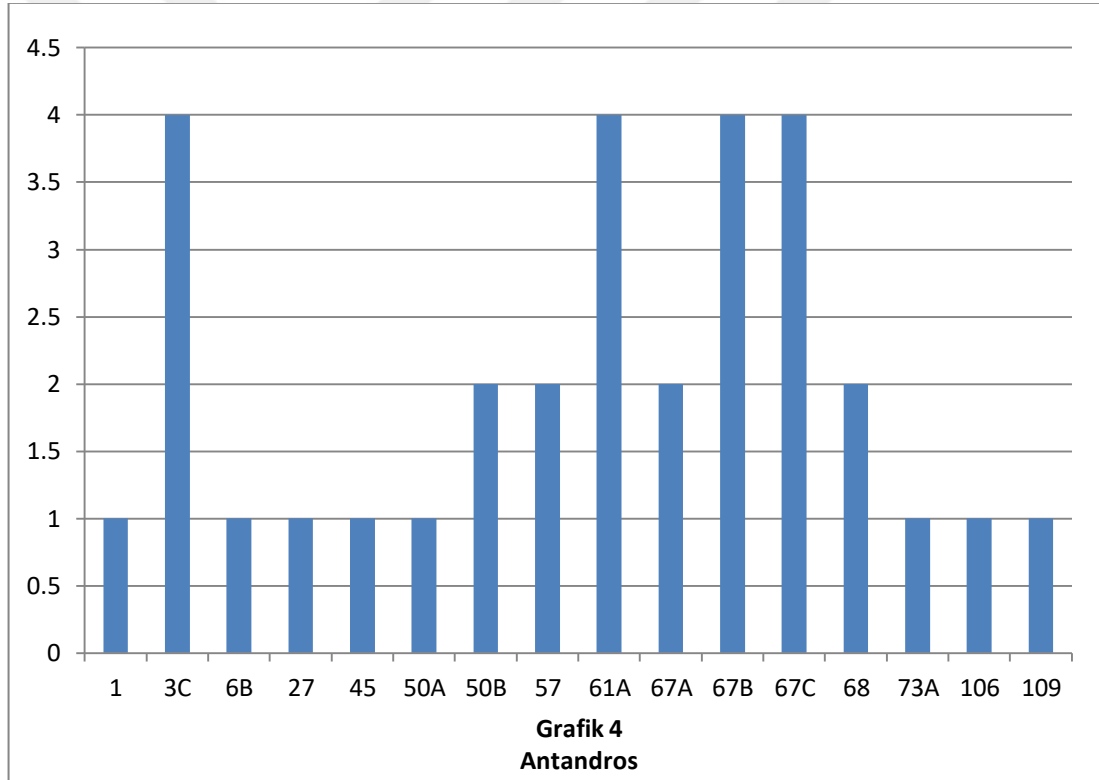
Assos'un Geç Roma C üretim merkezine yakınlığı ve bu üretim merkeziyle başkent arasında yer alması 5. yüzyıldan itibaren Geç Roma C üretimlerinin Assos pazarını domine etmesiyle sonuçlanmıştır. Afrika üretimlerinin 6. yüzyıldaki tekrar yükseliş döneminde Assos pazarı da Hayes 90B, 91A ve 104A formlarını ithal etmiştir.

3.1.6. Antandros

Batı Anadolu'dan toplanan örnekler arasında erken dönem Afrika Kırmızı Astarlı seramik formlarının en fazla yayınlandığı yer, Ephesos'tan sonra Antandros kentidir. Burada Hayes 1, 3C, 6B ve 27 formlarının karşımıza çıkması ilginçtir⁸. Afrika dışındaki kentlerde pek sık karşılaşılmayan Hayes 1 formu 60-80 yıllarına tarihlendirilir (Aktaş 2018: 123). Bu noktada antik dönemde seramik ticaretini yapan tüccarlara değinmek gereklidir. Bir seramiğin üretiminden sonraki aşamasında “*negotiator cretarii*” adı verilen seramik tüccarları bu malların taşınması, dağıtılması ve satılmasında başrolü oynuyorlardı (Greene 1992: 60). Bu tüccarlar taşıma için gerekli gemilerden, gemi tayfalarına kadar her şeyi ayarlıyorlar ve satış yapılacak olan yerde pazarlığı da yine kendileri yapıyorlardı. Ticaret yapmanın doğasında risk almak olduğundan, kimi tüccarların bir ürünü bazen Ren kıyısındaki bir askeri karargaha bazen de Suriye'deki bir kente götürme riskini alması olası bir ihtimaldir. Arz-talep doğrusunda sürekli yapılan ticaret dışında tarihte belirli bir nedene bağlı

⁸ Bu formların Akdeniz'de ele geçtikleri merkezler için Bkz Harita 3 ve 4.

olmayan, rastlantısal vakalar da yaşanmış olabileceğini akıldan çıkartmamak gereklidir. Antandros'ta ele geçen bu erken örneklerin kesin bir açıklaması olmasa da ticaretin arkasında yer alan sürekli dinamikler dışındaki faktörler de akılda bulundurulmalıdır. 2. yüzyıldan itibaren Afrika üretimlerini ihraç ettiği anlaşılan kentten toplamda 32 parça seramik yayına alınmıştır ve bunlar 2 nolu Geç Roma yapısı (Açar 2017: 58-61) ile Yamaç Evler'den ele geçmiştir (Aktaş 2018: 115-146; Sekban 2007: 31-32, 37). Bunların form dağılımı ve buluntu sayıları Grafik 4 ile gösterilmektedir. Ele geçen 2. yüzyıl sonu ve 3. yüzyıl başına tarihlendirilen Hayes 27 formu Kuzey Afrika ile ticari ilişkilerin devam ettiğinin göstergesidir.

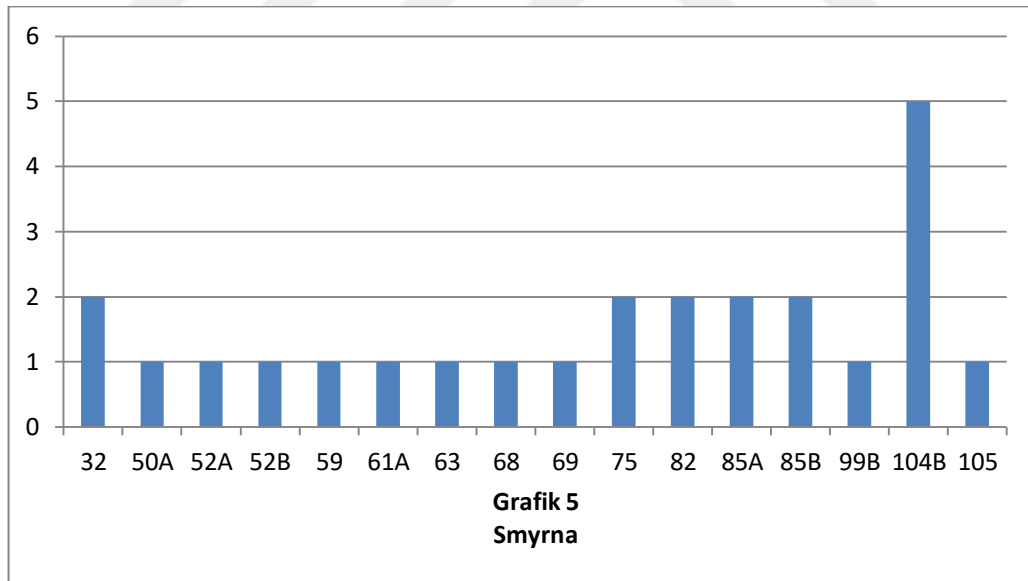

Antandros, 3. yüzyılın ortalarından itibaren pazardaki payını yükselmekte olan Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin artışına sahne olur. 4. yüzyıl boyunca Akdeniz havzasında evlerdeki masaüstü kap ihtiyacını tek başına sağlayan Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri, Antandros'da şehrin kaliteli kap ihtiyacını sağlayan gruptur.

Akdeniz’de diğer bölgelerde 5. yüzyıl ile birlikte düşüşe geçen Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri Antandros’a ithal edilmeye devam edilmiştir. Kentte ele geçen geç dönem örnekleri ise 7. yüzyılın 2. ve 3. çeyreğine tarihlendirilen Hayes 106 ve 109 formlarıdır.

3.1.7. Smyrna

Çalışma içinde ele alınan kentlerden bir tanesi, Smyrna, Geç Roma seramik üretim merkezlerinden biri olan Phokaia kentine coğrafi yakınlığı ile özellikle ilgi çekicidir. Burada pazarın Geç Roma C üretimleri tarafından domine edilmiş olması beklenir fakat eldeki verilerin gösterdiği bu yönde değildir. Bu kentten ele geçmiş 39 yayınlanmış parça bize bazı önemli bilgiler vermektedir ve bunların tümü Agora’dan ele geçmiştir (Erol, 2011: 114-122; Doğer 2007: 100,107; Tunç 2018: 25-27). Bu seramiklerin form dağılımı ve buluntu sayıları Grafik 5 üzerinde gösterilmiştir.

3. yüzyılın ortasıyla birlikte Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri Smyrna pazarına giriş yapmıştır. 4 yüzyıla tarihlendirilen Hayes 50A, 52A ve 52B formları 4. yüzyılda Akdeniz’deki diğer liman kentlerinde olduğu gibi Smyrna’da da Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin pazarda yer ettiğini göstermektedir. 4.yüzyıl sonları ile 5 yüzyıl başlarına tarihlendirilen Hayes 59, 61A, 63 formları ile yine bu döneme

tarhlandırılan bezemeli parçalar Afrika'dan kaliteli seramik ithalatının artarak devam ettiğini göstermektedir (Doğer 2007: 107; Erol 2011: 121). 5. yüzyılla birlikte Akdeniz'de Afrika Kırmızı Astarlı seramiğinin keskin bir düşüşe geçtiği yargısı Smyrna için geçerli değildir. Afrika'dan ihraç edilen bu döneme ait kapların sayısında artış gözükmele birlikte yükselen Geç Roma C trendi pazarda en büyük paya doğal olarak sahip olmuştur. Fakat bu dönemde Phokaia'ya bu kadar yakın olan bir şehirde hala daha Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin ele geçmesi ilginçtir. Ele geçen formlardan Hayes 69 formu 5. yüzyılın ikinci çeyreğine, 68, 75 ve 85A formları yüzyılın ortalarına ve 82A, 85B ve 99B ise yüzyılın sonlarına tarihlenmiştir. Batı Anadolu'daki diğer kentlerden 5. yüzyıldaki form çeşitliliği olarak daha geniş bir yelpazeye sahip olan Smyrna kentinin 5. yüzyılla ilgili gelişimini daha iyi anlayabilmek için sistemli kazılara ihtiyaç vardır (Doğer 2006: 124). Smyrna limanının Geç Antik çağ boyunca giderek önem kazandığı bilinmektedir. Bu dönemde Ephesos gibi bölgenin en önemli limanının da giderek alüvyonlarla dolması Smyrna limanının öneminin artmasına yardımcı olan bir diğer faktördür (Erol 2011: 25). Şehir 6. yüzyılda da Afrika Kırmızı Astarlı seramik örneklerini Hayes 104B ve 105 formlarıyla temsil etmektedir.

3.1.8. Klazomenai

Smyrna ile komşu olan Klazomenai kentinde de 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen seramikler arasında Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri çoğunluğu oluşturmaktadır. Hayes 45/46, 59, 61B, 61C ve 66 formlarına ait 7 parça yayınlanan seramik çalışmanın kapsamına alınmıştır. Bu örnekler Çiftlik yapısı olduğu düşünülen alanda HBT sektöründe ele geçmiştir (Gürbüzer 2018: 139-141). Klazomenai kentinde tahıl üretiminin kısıtlı olması ve bu ihtiyacını dışarıdan karşılaması, Geç Antik çağda en büyük tahıl üretim merkezi olan Kuzey Afrika'nın şehrin bu ihtiyacını karşıladığı yönündeki teori Gürbüzer tarafından ortaya konmuştur (Gürbüzer 2018:140). 5. yüzyılın ilk yarısındaki Afrika Kırmızı Astarlı seramik yoğunluğu bununla açıklanmak istenmiştir. Afrika Kırmızı Astarlı seramiğinin geniş yayılım alanı, çalışmacılar tarafından bu seramiklerin Afrika üretimi tahıl ve zeytinyağı taşıyan

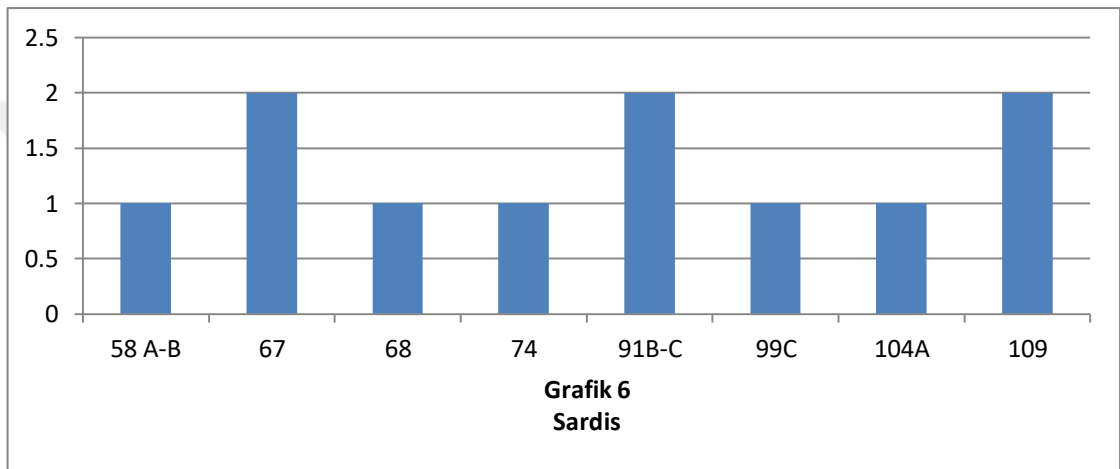
amphoralar ile birlikte yolculuk etmesi ile açıklanmaya çalışılmıştır (Bonifay 2018: 335). Fakat buluntu yoğunluğuna bakıldığında, özellikle doğuda ele geçen örnekler kaliteli kapların amphoralara oranla çok daha fazla sayıda olması ve Afrika ürünü taşıyan batık kargo gemilerindeki Afrika Kırmızı Astarlı seramik yokluğu durumun böyle olmadığını göstermektedir (Bonifay 2018: 336-337). Ayrıca Constantinopolis'in kurulmasıyla birlikte, Mısır'dan vergi olarak Roma'ya giden "annona" yönünü yeni başkente çevirmiş⁹, Afrika ise Roma'nın en önemli tahıl deposu haline gelmiştir (Bonifay 2018: 337). Klazomenai kentinin tahıl ihtiyacını Kuzey Afrika'dan karşılamış olma ihtimali göz önünde bulundurulsa dahi Theodosius'un resmi kargolarla birlikte diğer ticari malların gelmesini yasaklaması Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerin tahıl kargolarıyla birlikte gelmiş olma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır (Bes, 2015: 136). Bu dönemdeki seramik yoğunluğunun sebebini anlamak için daha fazla kazıya ihtiyaç vardır. 5. yüzyılın ortasıyla birlikte Klazomenai pazarından tamamen kaybolan Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri, bu tarihten sonra kaliteli kap pazarını Geç Roma C üretimlerine bırakmıştır ve bu durum 7. yüzyıldaki Arap istilalarına kadar bu şekilde kalmıştır.

3.1.9. Sardis

Çalışma kapsamında ele alınan şehirlerin çoğunluğu kıyı şehirleridir. Bunların arasında Sardis daha iç kesimde kalmasıyla ayrılır. Her ne kadar şehrin limanı olmasa da Ege'deki diğer büyük liman kentlerine yakınlığı onun Akdeniz ticaretinin içinde kalmasını sağlamıştır. Buradan ele alınan seramikler 13 tanedir ve form dağılımları Grafik 6 üzerinden gösterilmiştir. Bu seramikler Geç Roma yapı kompleksindeki iki kuyudan ele geçmiştir (Rautman 1995: 41). Diocletianus'un düzenlemelerinden sonra Sardis bölgenin yönetsel merkezi olmuş ve bu sayede üç yüzyıl sürecek bir refah dönemi başlamıştır. Sardis'ten yayınlanan en erken örnek Hayes 58 A/B formu bu düzenlemelerin hemen sonrasına 3. yüzyılın sonu ile 4. yüzyılın başına denk gelir. Kentte yoğun şekilde kullanılan yerel üretim seramikler

⁹ Cumhuriyet Döneminden itibaren Sicilya, Sardinya, Mısır ve Kuzey Afrika gibi merkezlerden tahıl olarak vergi alma sistemidir. Daha geniş bilgi için Bkz. Erdkamp 2016; 1-22.

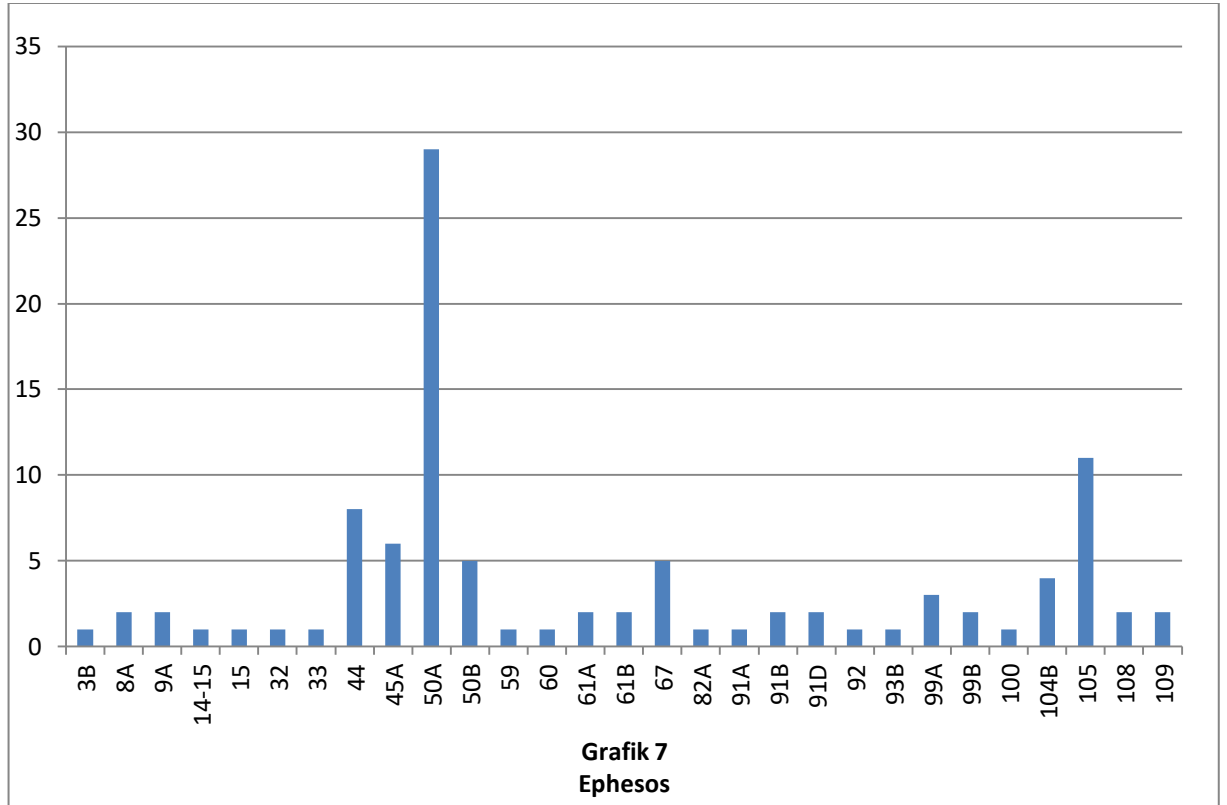
ve Geç Roma C üretimlerinden sonra pazarda yer almış Afrika üretimleri 4. yüzyılda da Hayes 67 ve 68 formları ile karşımıza çıkar. 5 yüzyılın ortalarından sonraya tarihlendirilen Hayes 74, 91B/C ve 99C formlarının bir kıyı kenti olmayan Sardis'te bile bulunabiliyor olması Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerin Vandal istilası altında etkilerinin azaldığı yönündeki genel düşünceyi desteklemez. Bu yüzyıldan sonra 6. yüzyıla tarihlenen Hayes 104A ve 109 formları ele geçmiştir. Rautman, Hayes 109 formuna ait seramiklerden bir tanesini 610/20- 700 tarihleri arasına koyar ve bu da şehirden ele geçen en geç Afrika Kırmızı Astarlı seramiğidir (Rautman 1995: 72).

3.1.10. Ephesos

Antik dönem boyunca Ege Bölgesi'nin Akdeniz'e açılan kapılarından biri olmuş Ephesos, Geç Antik dönem boyunca da Batı Anadolu'nun en önemli liman kenti olma özelliğini elinde bulundurmuştur. Uzak deniz ticaretinde böylesine önemli bir limandan beklendiği üzere Ephesos, Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerin üretime başladığı dönemden itibaren bu kaliteli kapları ithal etmiştir. Çalışma kapsamına 104 parça yayınlanmış seramik alınmıştır. Bunlar Meryem Kilisesi (Beyll 1993: 16-17; Turnovsky 2005: 217-224), Tetragonas Agora (Gassner 1997: 148 vd.), Tiyatro (Waldner 2017: 215, 218, 221, 226), Aziz Lukas mezarı (Liko 2010: 206, 233-234), Vedius Gymnasium (Ladstatter 2008: 134,142,157,159,165), Prytaneion (Ladstatter 2010b: 85-87, 162), Market Bazilikası (Mitsopoulos-Leon 1991: 140-142) ve Yamaç Evler 2 sektörlerinden (Ladstatter 2005: 317, 332, 339-340,349, 353, 356; Ladstatter

2010a: 215,253,262,277,279; Waldner 2016: 421; Waldner ve Ladstatter 2014b: 583) ele geçmiştir. Bu seramiklerin form dağılımı ve buluntu sayıları Grafik 7 ile gösterilmiştir. Ele geçen en erken örnek Hayes 3B formuna aittir. 2. yüzyılın hemen başına ait Hayes 8A ve 9A formları da ele geçmiştir ve bu yüzyılda DSB ve DSCler ile birlikte pazarı paylaşmıştır. 2. yüzyılın sonlarına tarihlendirilen Hayes 14/15 formu bu yüzyıla tarihlenen diğer örnektir. Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri erken-orta 3. yüzyılda Hayes 15, 32 ve 33 formları ile az sayıda temsil edilir. 3. yüzyıl ilk çeyreğinden son çeyreğine kadar olan dönemde Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri Ephesos'ta Hayes 44, 45A ve 50A formları ile zirveyi görmüştür. Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri bu dönemde Ephesos pazarında çok önemli bir yere sahip olmuştur. 3. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan bir dizi deprem Ephesos'u etkilemiştir (Waldner ve Ladstatter 2014: 49). İmparatorluğun içinde bulunduğu ekonomik durum ve Goth istilaları da buna eklendiğinde 3. yüzyılın 3. çeyreğinden sonraya tarihlendirilen örneklerin Ephesos'ta yoğun olmaması şaşırtıcı değildir (Waldner ve Ladstatter 2014: 49). 3. yüzyılın sonlarından 4. yüzyıl ortalarına kadar Ephesos'un içinde bulunduğu ekonomik çöküntü, Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerin yoğunluklarındaki düşüşle görülebilir.

4. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Ephesos eski ekonomik gücünü tekrar kazanmaya başlamıştır. Bunu ihraç edilen Afrika Kırmızı Astarlı seramiği yoğunluğu ile görmek mümkündür (Waldner ve Ladstatter 2014: 49; Grafik 7). Burada çalışan araştırmacılar, 4. yüzyılın sonlarında Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerin Ephesos'ta baskın seramik grubu olduğunu aktarır (Waldner ve Ladstatter 2014: 49; Turnovsky 2005: 217). 5. yüzyıla gelindiğinde Geç Roma C üretimleri Ephesos pazarını ele geçirir ve 7. yüzyıl sonunda kırmızı astarlı geç dönem kapların üretimleri durdurmasına kadar elinde tutar. Yine de Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri Ephesos pazarında 6. yüzyıl boyunca yer bulmuştur. Doğu Akdeniz'de tekrar yükselişe geçtiği 6. yüzyılın ikinci yarısında Ephesos'ta da yükseliş gözlemlenmektedir. 7. yüzyıl ortalarında Ege pazarından kaybolana kadar yerel taklitlerin ve diğer üretimlerin yanında alıcı bulmuştur.

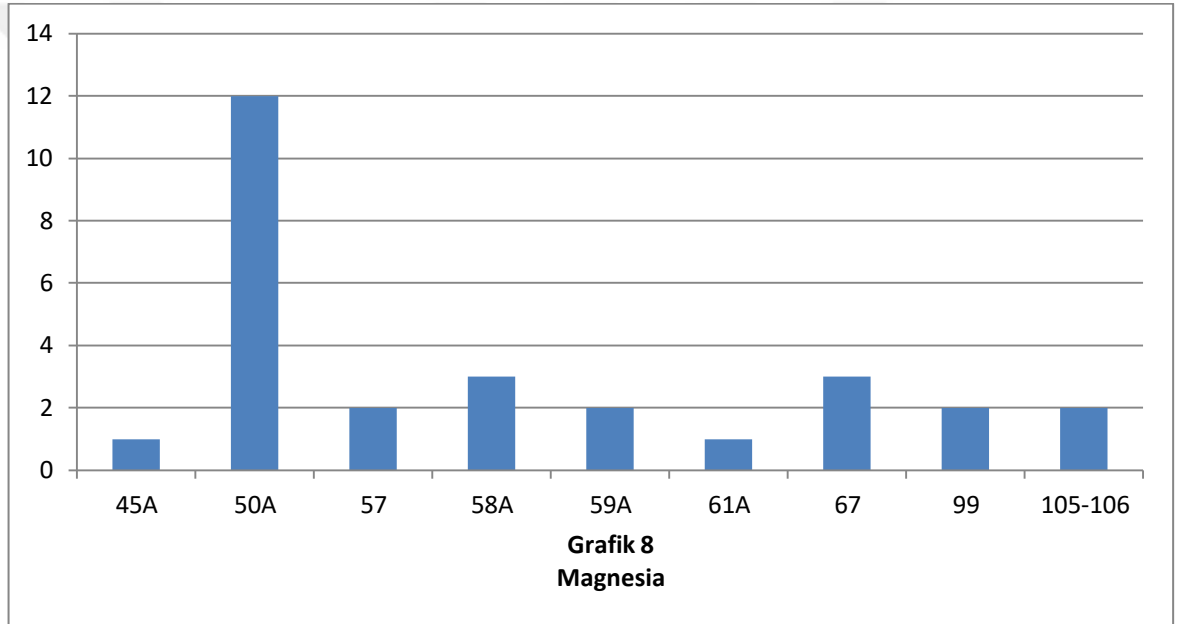
3.1.11. Magnesia ad Maeandrum

Magnesia'dan ele alınan toplam 28 seramik vardır. Bunlar gymnasion (Vapur 2001: 43-60) ve Hypocaustlu yapı kompleksinden (Vapur 2009: 28-30; Vapur 2013: 647-648) ele geçmiştir. Bu seramiklerin form dağılımı Grafik 8'de gösterilmektedir. Kentte şuana kadar ele geçen en erken örnekler Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerin Doğu Akdeniz'e geldiği ilk dalgaya ait olan 2. yüzyıl başına tarihlendirilen Hayes 8A ve 9A formlarıdır.¹⁰ Kentte kazısı yapılan alanların kullanım evreleriyle de ilişkili olarak yayınlanan en erken Afrika Kırmızı Astarlı seramiği örneği 3. yüzyılın ortalarına verilen Hayes 45A formudur. 3. yüzyıldaki Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin Ephesos pazarında önemli yer tuttuğu bu dönemde Magnesia kentinde de benzer bir yoğunluk Hayes Form 45A ve 50A ile kendini göstermektedir. Yine de Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri bu formlar haricinde Magnesia pazarında baskın seramik grubu olamamıştır. Bunun en büyük nedenleri arasında kuşkusuz Magnesia'da üretim yapan seramik atölyesinin varlığı olmalıdır. Hayes Form 50A ile birlikte Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin 3. yüzyıl sonlarından 4. yüzyıl

¹⁰ Bu veri Magnesia kentinin Roma Dönemi seramiğini çalışan Dr. Öğretim Üyesi Özlem Vapur ile yapılan görüşmelere dayanmaktadır.

başlarına kadar Magnesia pazarındaki yerini görmek mümkündür (Vapur 2001: 43). Bu dönemde pazarda önemli bir yer elde etmiş ve 4. yüzyıl boyunca da Hayes Form 57, 58A, 59A, 61A ve 67 formları pazarda yer bulmuştur.

Geç Roma C üretimleri, üretime başlamalarından kısa süre sonra Magnesia pazarında yer bulmuşlar ve sonraki dönemlerde de bu pazarı domine etmişlerdir. Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin tekrar yükseliş evresi olan 6. yüzyıl ile birlikte Magnesia pazarında bu seramikler tekrar görülmeye başlanmıştır. Hayes Form 99 ve 105-106 olması muhtemel parçalar bunu göstermektedir. 7. yüzyılın ilk yarısında Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin Magnesia'ya ithalatı son bulmuştur.

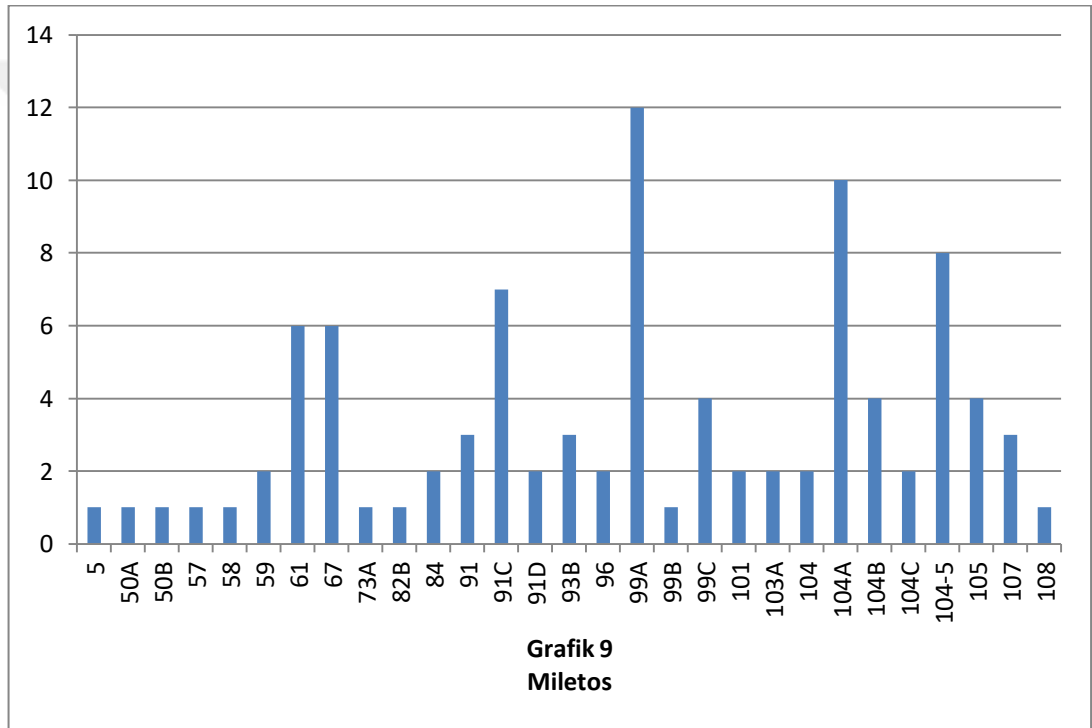

3.1.12. Miletos

Miletos'tan değerlendirilmeye alınan 115 seramik vardır. Bunlar Piskoposluk Sarayı (Niewöhner 2015: 234, 239-240), Bizans Bazilikası (Niewöhner 2016: 298, 300, 303) ve yüzey araştırmalarından (Bernt 2003: 16-31) ele geçmiştir. Bu seramiklerin form dağılımı Grafik 9'da verilmiştir. Ele geçen en erken örnek Hayes 5 formu olduğu düşünülür (Bernt 2003; 146). Erken 2. yüzyılda Miletos pazarına da girmiş olan Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri 3. yüzyıl sonlarında diğer merkezlerde de çokça

ele geçen Hayes 50A ve 58 formlarını Miletos pazarına da göndermiştir. 4. yüzyılda Miletos'ta Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin etkisi yoğun şekilde hissedilir. Bu yüzyıla tarihlenen Hayes 59, 61A, 61B, 67 formları önemli miktarda ele geçmiştir.

5. yüzyılda da şehirde Afrika üretimleri yer almasına karşın 4. yüzyıldaki yoğunluk yoktur. 5. yüzyıldaki durgunluk döneminden sonra özellikle 6. yüzyılın 2. çeyreğinde önemli miktarda Afrika Kırmızı Astarlı kabı Miletos'a ithal edilmiştir. Hayes 91C formu özellikle dikkat çekicidir. Bu yükseliş 7. yüzyılda da sürmüş ve çok sayıda Afrika seramiği Miletos'a gönderilmiştir.

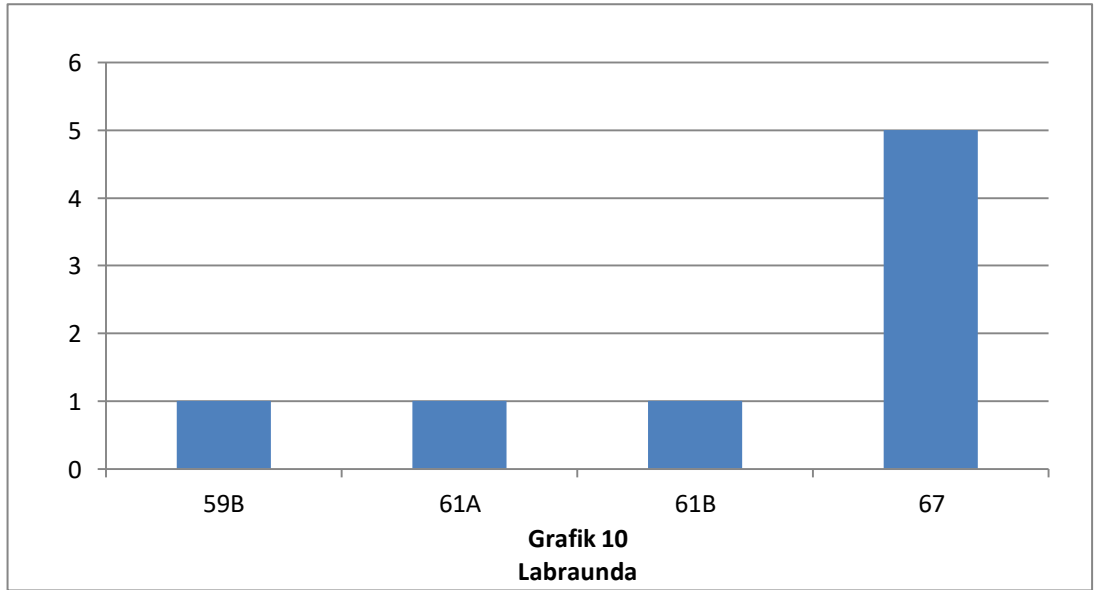
3.1.13. Didyma

Bu kentten yayınlanan ve kutsal yol üzerinde bulunmuş 5 örnek çalışma kapsamına alınmıştır (Wintermeyer 1980: 122-160). Didyma'dan yayınlanan örnekler arasında 5. yüzyıldan önceye verilen Afrika Kırmızı Astarlı seramik örneği bulunmaz. 5. yüzyılda Akdeniz'de yoğunluk olarak azalan Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri burada Hayes 82, 84, 91A ve 91A/B formları ile kendini göstermektedir. 5 yüzyılda

Ege pazarını eline geçiren Geç Roma C üretimleri burada yoğun olarak ele geçmiş ve pazarı domine etmiştir. Didyma'da ele geçen en geç örnek ise Hayes 107 formuna ait olan 7. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen parçadır.

3.1.14. Labraunda

Ele alınan şehirler arasında Sardis gibi denize kıyısı olmayan bir diğer kent Labraunda'dır. Labraunda'yı Sardis'ten ayıran en önemli özellik, Sardis gibi iç kesimlere uzanan bir yol üzerinde olmamasıdır. Denize kıyısı olmayan bu kentlere Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri 3. yüzyıl gibi yükselişe geçtiği bir dönemde ulaşamamıştır. Hellström'de bunun Labraunda'nın artık pek fazla ziyaret edilmemesiyle açıklamaktadır (Hellström 1965: 40). Buradan ele geçen Hayes 59B, 61A, 61B ve 67 formlarına ait 11 örnek 4. yüzyıl ile 5. yüzyılın hemen başına tarihlenmektedir (Grafik 10). Burada 4. yüzyılda kaliteli seramik üretiminin tamamen durmasıyla birlikte oluşan boşluğu Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin doldurduğunu görmekteyiz. 5. yüzyılda yükselişe geçen Geç Roma C üretimleriyle birlikte Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin pazar payı etkilenmiştir. Bu dönemden sonra Labraunda'dan yayınlanan örnek yoktur.

3.1.14. Myndos ve Halicarnassos

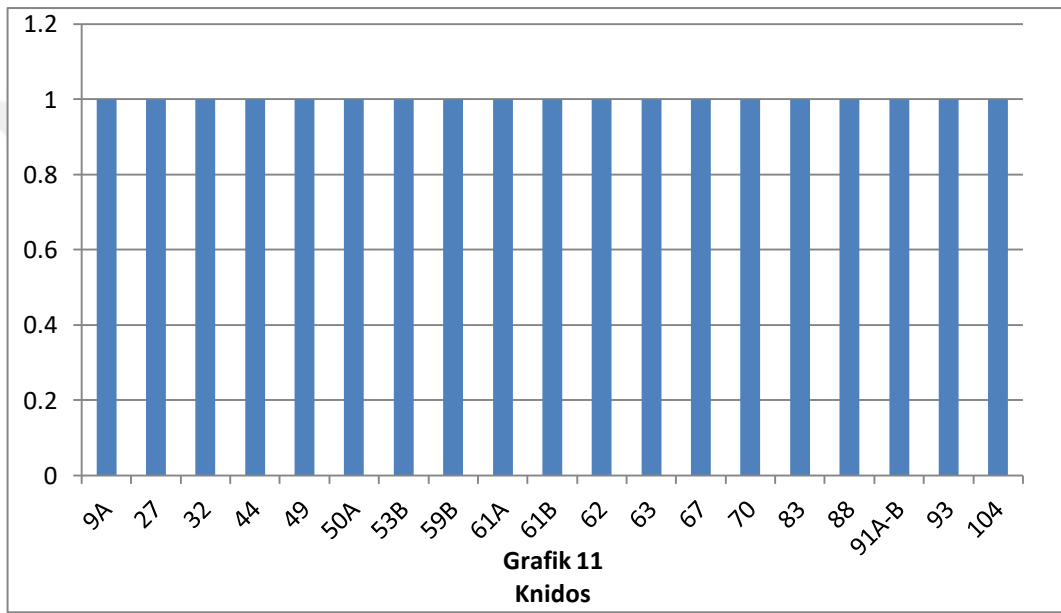
Bodrum Yarımadası'ndan ele alınan iki şehirden ilki Myndos'tur. Roma döneminde coğrafi konumu sebebiyle giderek önemi artmış olan bu kent Geç Antik dönemde önemli bir dinsel merkez haline gelmiştir. 5. yüzyılın ortalarında inşa edildiği belirlenen bazilika belli ki şehrin ticari hayatına da etki etmiştir. Buradan ele geçen 10 adet seramiğin hepsi de bazilikanın kurulmasından sonraya tarihlendirilmiştir ve bu örneklerin hepsi Myndos Asar Adası yerleşiminden gelmiştir (Mimaroğlu 2017: 346-351). Hayes 95 formu ile 6. yüzyılın başlarında şehirde gözükmeye başlayan Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri bu yüzyılın ikinci yarısında Hayes 99B formu ile temsil edilmektedir. 6. yüzyılın ikinci yarısında özellikle Hayes 104 formunun gelmesiyle artış gözükür. Bu kapların devamı niteliğinde olan Hayes 105 formu da 6. yüzyılın ikinci yarısı ve 7. yüzyılın başlarında şehir pazarında yer bulmuştur.

Bodrum Yarımadası'dan ele alınan ikinci şehir ise Halicarnassos'tur. Buradan 43 parça Afrika Kırmızı Astarlı Seramiği yayınlanmıştır. Bu seramikler hepsi Geç Roma villasından ele geçmiştir (Hansen 2003: 197-200). Bunlar arasında en erkene tarihlendirilen parça 3. yüzyıl başı ve ortalarına verilen Hayes 32 formudur. Afrika üretimleri 4. yüzyılda Hayes 67 ile temsil edilirken 5. yüzyılda Hayes 73 formu ile temsil edilmektedir. Hayes 91 formu da, burada en çok sayıda ele geçen Hayes 99 formu ile birlikte, 6. yüzyılda pazardaki yerini almıştır. 6. yüzyılın ortalarından 7. yüzyıla olan dönemde ele geçirilen en geç örnekler Hayes 105 ve 106 formlarına aittir.

3.1.15. Knidos

Çalışmamız kapsamında ele alınacak son şehir Batı Anadolu'nun en güneyinde kalan Knidos kentidir. Buradan yayınlanmış ve çalışmanın kapsamına alınmış örnekler 19 tanedir. Yayınlanan seramiklerin hepsi Kap Krio yerleşim alanındandır (Doksanaltı 2006: 481-490). Bu formlar Grafik 11'da gösterilmiştir. Çalışmacı tarafından Afrika Kırmızı Astarlı örnekleri çalışma kataloğuna birer örnekle alındığından sayısal analiz mümkün olmamıştır. Akdeniz'e ve Ege Denizi'ne açılan önemli bir liman olan

Knidos pazarında Afrika Kırmızı Astarlı seramiği 2. yüzyılda tek bir örnekle temsil edilmektedir. Yerel üretim seramiklerin bir kez daha dışarıdan ihraç edilecek seramiklerin dağılımı etkilediğini bu örnekle görebiliyoruz. 3. yüzyıla kadar kent daha çok yerel üretim kaplar ve Batı Anadolu'da üretilen terra sigillata formlarını tercih etmiştir. 3. yüzyıldan itibaren Knidos pazarında yer etmeye başlayan Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri bu yüzyılın ilk yarısında Hayes 27, 32, 44 ve 49 formlarıyla temsil edilirler. Form 33 burada nadir olmakla birlikte özellikle 27 formu çokça ele geçmektedir (Doksanaltı 2006: 483-484).

Burada ele geçen Hayes 50A formu ise 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir. Doksanaltı ayrıca Hayes 53B formunun da yoğun şekilde ele geçtiğini söyler (Doksanaltı 2006: 485). 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen bu formların yanı sıra aynı tarihlerde Hayes 59B de pazarda yerini almıştır. 5. yüzyılın ilk yarısında Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinde artış gözlemlenir. Bu dönemin Knidos'ta en sevilen tabak formu Hayes 61A formudur. Hayes 61B, 62 ve 63 formları da 5. yüzyılın başına tarihlendirilen ve kentte bulunmuş diğer formlardır. 5. yüzyılda kent pazarına giren Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerin oranlarında bir düşüş yaşanmamıştır. Özellikle önemli sayıda ele geçen Hayes 67 formu yangın tabakalarında çıkan Hayes 70, 83 ve 88 formlarıyla birlikte bulunmuştur. 5. yüzyıl

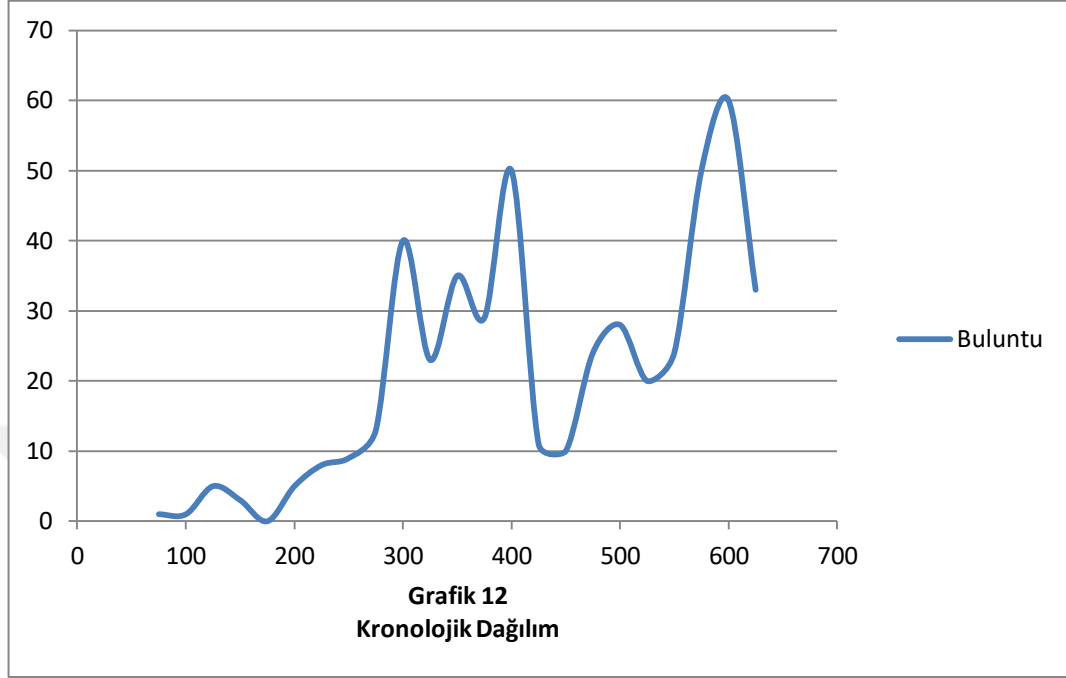
ortalarından 6. yüzyıl başlarına tarihlendirilen Hayes 91A/B, 93 ve bunlardan biraz daha geç döneme ait olan 104 formu da Knidos'ta ele geçen formlardır.

3.2. Kronolojik Dağılım

1. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte üretime başlamış olan Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri, bu erken evrede İtalya ve Galya terra sigillata formlarını taklit etmişlerdir (Hayes 1972: 15). Batı Sigillataları etkisindeki bu erken formlar (Hayes 1-6) İtalya ve Batı Akdeniz'deki merkezlere ihraç edilen en erken örneklerdir (Hayes 1972: 24). 1. yüzyılın sonu 2. yüzyılın başıyla beraber özellikle Hayes 3, 6, 8 ve 9A formları daha uzak merkezlere gönderilen formlar arasındadır (Hayes 1972: 21-35). Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri Akdeniz'deki bu ilk yükselme dönemini 2. yüzyılın başı ve ortalarında yaşamıştır. Batı Anadolu'da da bu döneme tarihlendirilmiş örnekler Antandros, Ephesos, Miletos, Parion ve Knidos kentlerindedir (Hayes 1 için: Aktaş 2018; Hayes 3B için: Beyll 1993; Hayes 3C için: Sekban 2007; Hayes 5 için: Bernt 2003; Hayes 6A için: Aktaş 2018; Hayes 8A için: Beyll 1993, Ladstatter 2010a, Ergürer 2015; Hayes 9A için: Beyll 1993, Ladstatter 2005, Doksanaltı 2006). Bu formlar arasında Hayes 1, 3B, 3C, 5, 6A, 8A ve 9A vardır. Batı Anadolu kıyılarına bu ilk görünüşlerinden sonra Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinde keskin bir düşüş yaşanır. 100-160 tarihleri arasında yükselişe geçen bu seramikler, 160 yılından itibaren neredeyse yarım yüzyıl boyunca Batı Anadolu kıyılarında görünmezler (Bkz. Grafik 12). 2. yüzyıl sonlarıyla birlikte tekrardan yükselişe geçen Afrika Kırmızı seramikleri yayılım alanını genişletmiştir. 2. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başına tarihlendirilen Batı Anadolu'daki örnekler Antandros, Ephesos ve Knidos kentlerindedir. Bu örnekler arasında Hayes 14/15, 15 ve 27 formları bulunur. 3. yüzyıl başlarından ortalarına kadar olan dönemde Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri yükselişlerini sürdürür. Özellikle 3. yüzyılın 2. çeyreğiyle birlikte Batı Anadolu'da birçok kent Kuzey Afrika'dan gelen seramiklere pazarlarında yer vermişlerdir. Bu kentler arasında Alexandria Troas, Ephesos, Halicarnassos, Smintheion, Smyrna ve Knidos bulunur. 3. yüzyılın ortalarıyla beraber Batı Anadolu kaliteli seramik pazarında dengeler tamamen değişir. Özellikle Ephesos'ta Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri pazar hakimiyetini DSC üretimleriyle beraber DSB'lerden alır (Ladstatter 2008: 97). Akdeniz'in diğer bölgelerinde de durum farklı değildir. 2. yüzyılla birlikte Batı Akdeniz'de en önemli seramik grubu haline gelen Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri, Doğu Akdeniz ve Ege'de ise 3. yüzyılın

ortalarıyla birlikte Hayes 50A formu gibi kaliteli üretimleri ihraç ederek pastada en büyük paya sahip olmuştur (Hayes 1972: 423).

Bunun başlıca sebeplerinden biri sigillata üretimlerinin gerilemeye başlamasıdır. 3. yüzyılın ortasıyla birlikte Batı Anadolu’da Hayes 45A, 45B, 49 ve 50A formlarıyla temsil edilen kentler Alexandria Troas, Antandros, Assos, Ephesos, Magnesia, Klazomenai, Knidos, Miletos, Smyrna ve Troia’dır. Bu dönemle ilgili en büyük sorun uzun tarihleme aralıklarına sahip Hayes 45A ve 50 A formlarıdır. Hayes 45A için 230-320, 50A içinse 230-325 yıllarını önermiştir (Hayes 1972: 65,73). Uzun tarih aralıklarına sahip bu iki form 3. yüzyılın ortalarıyla birlikte Batı Anadolu’da en çok çıkan formlardır. Batı Akdeniz’de bu dönemde form çeşitliliği Doğu Akdeniz’e göre daha geniştir (Abadie-Reynal 2007: 171). Tarihlendirme aralığı geniş bu iki formun bu denli yoğun olması 3. yüzyılın ortaları ve 4. yüzyıl başları arasında kalan dönemde Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerin kronolojik olarak dağılımının anlaşılmasını güçleştirmektedir. Bu iki formun tarihlendirilmesinde özellikle iyi tarih veren kazıların önemi büyüktür. Dura Europos bu anlamda en önemli bilgileri veren kentlerden biridir. 253-256 yılları arasına tarihlendirilen Pers tahrip tabakasında ele geçen 50A örnekleri bize “terminus ante quem” vermektedir (Cox 1949: 14-15). Batı

Anadolu'da ise 45A formu için önemli tarih veren tabakalar ise Ephesos'tan bilinmektedir. Burada ise 45A formu, 3. yüzyılın 3. çeyreğinden geç olamayacağı Ephesos için söylenebilir(Ladstatter 2010a).

Erken 4. yüzyıla gelindiğinde Afrika Kırmızı Astarlı seramiğinin Batı Anadolu pazarında en önemli seramik olduğunu söylemek mümkündür. Bunun en önemli nedeni DSC üretiminin durmuş olmasıdır. Bu dönemde Kuzey Afrika'dan ithal edilen kaplar arasında Hayes 45C, 52A, 52B ve 58 formları yer almaktadır. Özellikle Hayes 58 formu en sık karşılaşılan formdur. 4. yüzyılın ortalarından yüzyılın sonlarına ve 5. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan dönemde Kuzey Afrika'dan ithal edilen formların türlerinde büyük bir artış olmuştur. Bu ürünler arasında Hayes 50B, 53A, 53B, 57, 59A, 59B, 60, 61A, 62 ve 63 formları yer almıştır. Bunlar arasında özellikle 50B ve 61A formları en çok sevilenler olmuştur. 4. yüzyılın sonuyla birlikte Doğu Akdeniz'de tartışmasız pazarın tek sahibi olan Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri, Batı Anadolu'da aynı senaryoyu ortaya koymaktadır. 4. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan Geç Roma C üretimleri, üretime başladıkları tarihten itibaren Batı Anadolu'daki pazarında Kuzey Afrika ürünlerinin en büyük rakibi olmuştur. Bunun başlıca sebebi coğrafi konumun verdiği ucuzluk avantajı olmalıdır. 5. yüzyılın başlarında da Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri pazara büyük oranda yer bulmuşlardır. Fakat bu 5. yüzyılın ilk çeyreğiyle birlikte değişecek ve pazardaki payı Geç Roma C üretimlerine geçecektir. Hayes'in 1972 yılında Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerin 5. yüzyılın ortasıyla birlikte düşüşe geçtiği görüşü yıllar boyu kabul edilmiş ve bunun en büyük nedeni olarak Vandalların Kuzey Afrika'yı ele geçirmesi gösterilmiştir (Hayes 1972: 423-424). İmparatorluğun tamamı için kabul edilmiş Hayes'in bu görüşü Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin dağılımının bir bütün olarak çalışılmamasından ötürü hala daha kabul görmektedir. Oysa ki Batı Anadolu'da yayınlanmış olan örnekler Hayes'in teorisiyle ters düşmektedir. Kuzey Afrika'nın Vandallar tarafından 439 yılında ele geçirilmesi ve Vandal Krallığı kurulması şüphesiz Kuzey Afrika ekonomisini etkilemiştir fakat Batı Anadolu'dan ele geçen seramik örnekleri 5. yüzyıldaki bu düşüşün Vandalların Kuzey Afrika'yı ele geçirmesinden önce başladığını göstermektedir. Bu durumda Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerin 5. yüzyılın başındaki bu keskin düşüşünün nedenini başka bir yerde görmek gerekmektedir. İlginç bir şekilde Afrika seramiklerindeki bu düşüş

evresinde Geç Roma C ve D'lerin yayılımında artış gözükmemektedir (Bes 2015: 137). Batı Anadolu'daki merkezlerde de Afrika seramiğinin yerini Geç Roma C seramikleri almaya başlamıştır. Bes bu durumun şu iki teoriden biri ile açıklanması gerektiğini öne sürer (Bes 2015: 137);

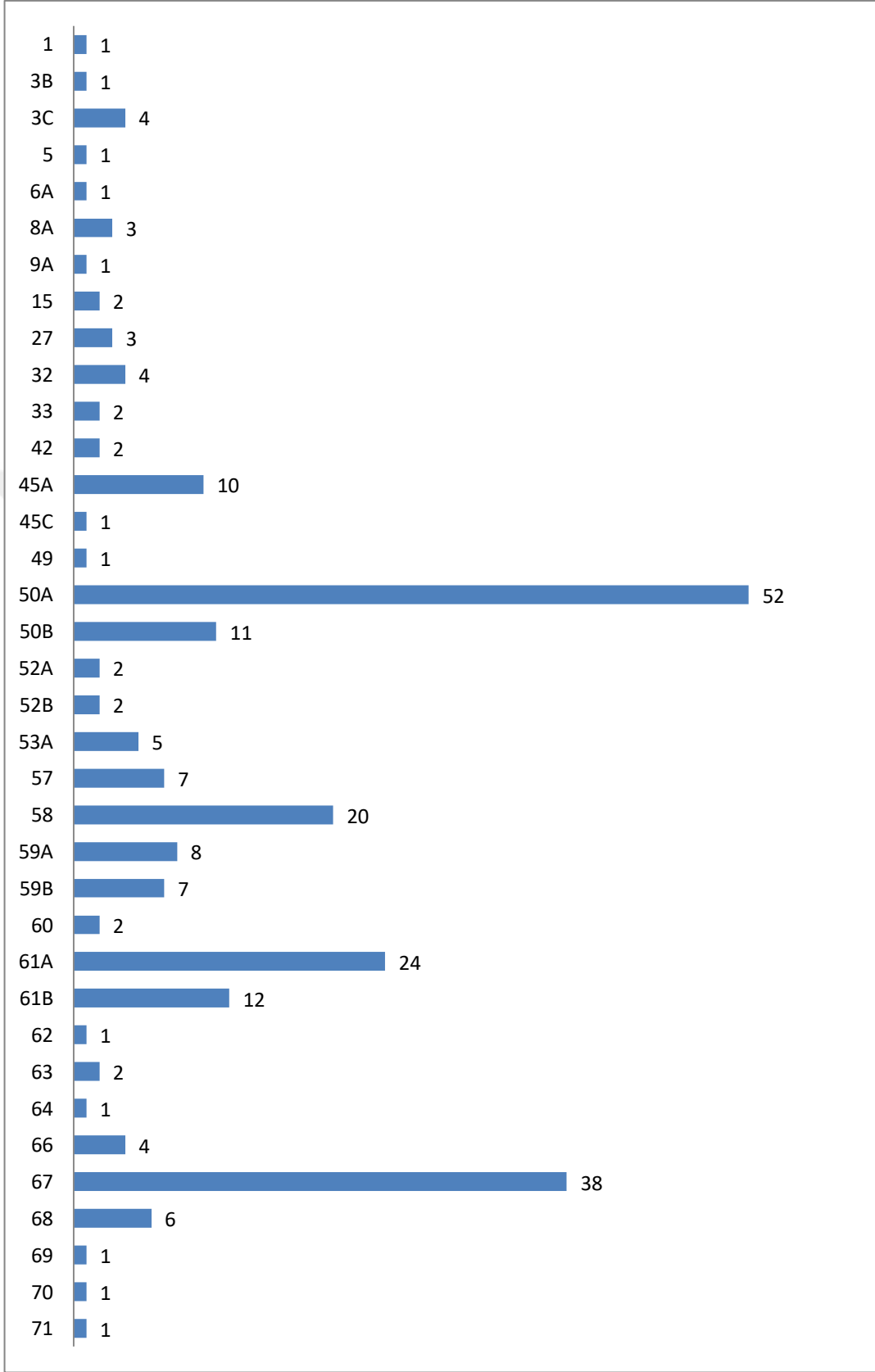
1) Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri belirli bir sebep yüzünden Batı Anadolu'daki merkezlerden kaybolmaya başlamış ve oluşan boşluğu da Geç Roma C üretimleri doldürmüştür.

2) Constantinopolis'in kurulması ve 395 yılında imparatorluğun Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmasıyla imparatorluğun doğusunun ve özellikle Ege'nin öneminin arttığı bu süreç, Batı Anadolu ticaretinde ve yerel üretiminde önemli ve yeni bir hareketlenmeye neden olmuştur. Bu durum sonucunda Geç Roma C üretimleri önemini artırmış ve uzaktan gelen Afrika üretimi seramiklere ihtiyaç azalmıştır.

Bu iki teoriden ilki, Afrika'nın Vandallar tarafından ele geçirilmesi ve Afrika Kırmızı Astarlı seramik ticaretinin bundan olumsuz etkilendiği ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışma sonucunda ulaşılan veriler ise Batı Anadolu'da Afrika Kırmızı Astarlı seramiğin Vandalların Afrika'yı istilasından önce düşüşe geçtiğini ortaya koymaktadır. Nitekim ele geçen Hayes Form 61A, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 71 örnekleri en geç 5. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenebilmektedir. Bunlar arasında Batı Anadolu kentlerinde en çok ele geçen formlar 61A ve 67 formudur. 5. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Afrika'dan Batı Anadolu'ya ithal edilen seramiklerin yoğunluğunda keskin bir düşüş olmuştur. Bu yüzyılın ilk çeyreğinden sonra ithal edilen formlar ise Hayes 70, 73, 74, 75, 82A, 82B, 83, 84, 85A, 85B, 87, 91A ve 91B'dir. Vandal istilası boyunca Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri Batı Anadolu'ya yoğunlukta azalma olmasına rağmen gelmeye devam etmiştir. İmparatorluğun tarım ürünlerine olan ihtiyacı Vandal istilası boyunca azalmamıştır. Özellikle başkentteki insanları doyurmak için tahıl ithali hala daha gerekliydi. Afrika'dan vergi olarak gelen annona artık ya parayla alınmalıydı ya da doğudaki diğer merkezlerden bu ihtiyaç karşılanmalıydı. 442 yılında yapılan anlaşma ile Kuzey Afrika resmi olarak Vandallara verilmişti. Karşılığında ise Afrika'dan tahıl yıllık olarak gelmeye devam etmiş olmalıdır (Reynolds, 2016: 131). Vandal kralı Geiseric'in 477 yılındaki ölümü

ve Vandalların yaptığı akınların durması diplomatik ortamı yumuşatmış ve ticareti olumlu yönde etkilemiş olmalıdır. Yüzyılın ortalarına ve sonlarına denk gelen bu olaylar, yine aynı döneme tarihlendirilen Hayes 83, 84, 85, 87A ve özellikle 91A gibi formların oranlarındaki artışın nedeni olmalıdır. Batı Anadolu kıyılarında ele geçen örnekler Kuzey Afrika ile ticaretin hala daha devam ettiğini gösterse de, Geç Roma C üretimleri Batı Anadolu'da pazar hakimiyetini tamamen ele geçirmiştir (Bes 2015: 127). Yüzyılın sonuna gelindiğindeyse bu durum değişmeden devam etmiştir. 5. yüzyılın sonlarıyla başlayan bu yükseliş evresi 6. yüzyılın başlarında da devam etmiş fakat bu yüzyılın ikinci çeyreğinin ortalarında bir sekteye uğramıştır (Bkz. Grafik 12). Bunun nedenleri arasında Justinianus'un yeniden fetih hareketleri ve 540 yılındaki Sasani istilasının yarattığı politik huzursuzluk ve aynı yıllarda ortaya çıkıp Akdeniz'e yayılan veba salgını yer alıyor olması muhtemeldir. Ayrıca aynı dönemde Anadolu'yu vuran bir dizi depremin de ekonomik hayatı etkilemiş olması olasıdır (Bes 2015: 139). Bu dönemde ele geçen örnekler Hayes 87B, 88, 92, 93A, 93B, 96, 97, 99A formlarıdır. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri Batı Anadolu pazarında önemli bir yer tutmuş ve yüzyılın sonuyla birlikte Batı Anadolu'daki ikinci zirvesini görmüştür. Bu döneme ait Batı Anadolu'da ele geçen örnekler Hayes 90B, 91C, 99B, 99C, 100, 101, 102, 104A, 104B, formlarıdır. 6. yüzyılın ortalarında pazarı Geç Roma C üretimleriyle paylaşmış olmasına rağmen yüzyılın sonunda Geç Roma C üretimlerinin sona ermesiyle tekrar pazarda en önemli seramik grubu haline gelmiştir (Bes 2015: 139). 7. yüzyılın başlarından ortalarına kadar olan dönemde Batı Anadolu'ya ihraç edilmeye devam edilmiştir. Bu dönemde Batı Anadolu'da ele geçen formlar ise Hayes 105, 106, 107, 108, 109 formlarıdır.

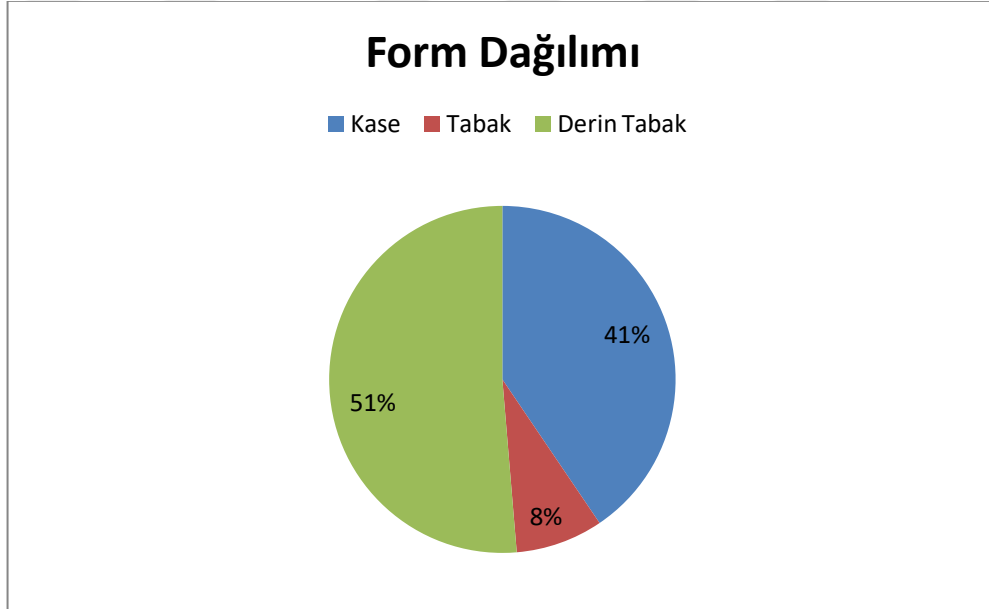
Batı Anadolu Afrika Kırmızı Astarlı örneklerine bakıldığında kap formlarının 1. ve 2. yüzyıllarda küçük kase formları ağırlıklı olduğu görülür. 3. yüzyılda 45A gibi derin tabak formlarıyla, 50A gibi geniş tabak formlarının sevilerek kullanıldığını görürüz. 4. yüzyıl başından itibaren Form 58 ve 4. yüzyılın ortalarından 5. yüzyıla kadar olan dönemde form 61 gibi düz tabanlı, derin tabak formlarının moda olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ayrıca Batı Anadolu kıyılarında sıkça ele geçen form 67 gibi geniş tabak örnekleri de 4. yüzyıl sonu ve 5. yüzyıl başında kullanılan formlardan birisi olmuştur (Bkz. Grafik 13).

Grafik 13. Afrika Kırmızı Astarlıların Batı Anadolu'daki buluntu sayıları (1-71)

5. yüzyıl ortalarından sonra daha küçük boyutlu kase formları Batı Anadolu'da kendini form 91 ile göstermektedir. 6. yüzyılda ise ayaklı bir dizi çanak formu önem kazanmıştır. Bu yüzyılın ortaları ve sonlarına gelindiğindeyse form 104 gibi geniş kase/çanaklara sıkça karşılaşılmaktadır. 6. yüzyıl sonu ve Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerin Batı Anadolu'dan kaybolduğu 7. yüzyıl ortalarına kadar ise form 105 gibi bir dizi geniş tabak formu önem kazanmıştır (Bkz. Grafik 15).

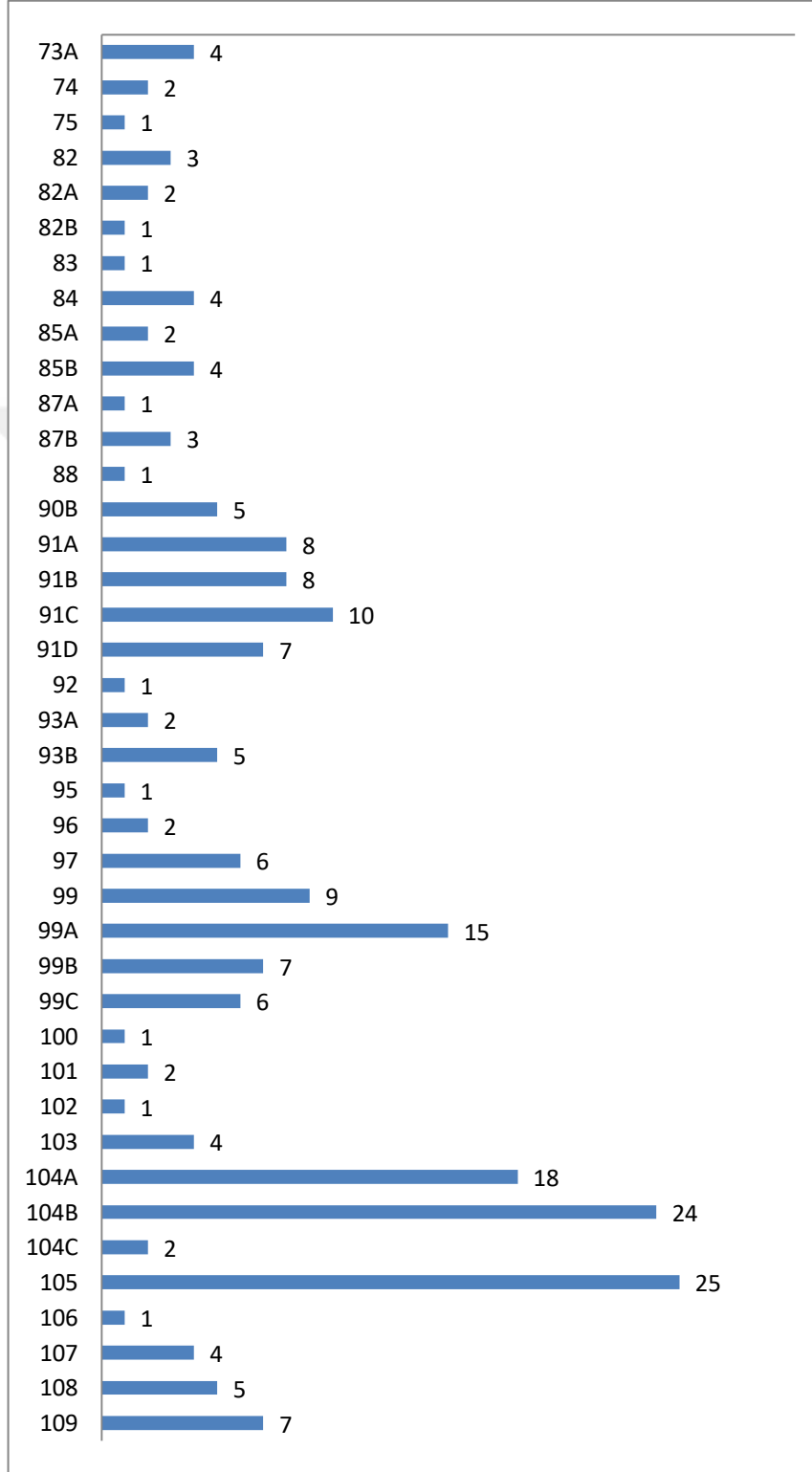
Batı Anadolu, tüm bu yüzyıllar içerisinde Kuzey Afrika'dan en çok derin tabak formlarını ithal etmiştir. En çok kullanılan ikinci form ise kase formlarıdır. Son olarak belli dönemlerde sevilerek kullanılan sığ tabak formları ise az sayıdadır (Bkz. Grafik 14).

Grafik 14. Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerin formsal dağılımı.

7. yüzyılda doğuda yeni bir güç olarak doğan Araplar, Akdeniz ticaretini geri dönülmez şekilde etkileyecek olan fetih hareketlerini başlatmışlardır. Bu yeni siyasi denge, Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerinin doğudaki çoğu merkezde kaybolmasıyla sonuçlanmıştır (Bes 2015: 140). Kuzey Afrika, Mısır, Suriye gibi bölgelerin Arapların eline geçmesi ve Anadolu'nun içlerine kadar uzanan Arap akınları, Doğu Roma'ya ve ekonomisine büyük bir darbe olmuştur. Batı Anadolu ile Kuzey Afrika

arasındaki seramik ticareti de bu olaylar sonucu durmuştur ve 7. yüzyılın ortalarından sonra Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri pazardan kaybolmuştur.

Grafik 15. Afrika Kırmızı Astarlıların Batı Anadolu'daki buluntu sayıları (71-111)

SONUÇ

Bu çalışmada Batı Anadolu kıyılarından Afrika Kırmızı Astarlı seramiği üzerine yayımlar yapan Parion, Troia, Alexandria Troas, Assos, Antandros, Smintheion, Smyrna, Klazomenai, Sardis, Ephesos, Magnesia, Miletos, Didyma, Labraunda, Halicarnassos, Myndos ve Knidos kentlerinden ele geçen 576 parça örnek çalışma kapsamında hem bölgesel hem de kronolojik olarak değerlendirilmiştir.

Batı Anadolu, Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerini üretime başladığı tarihten itibaren ithal etmeye başlamıştır. Özellikle 1. yüzyıl sonu ve 2. yüzyıl başında Batı Anadolu kıyılarından yayımlanan bu erken örnekler bunu kanıtlar niteliktedir (Hayes 3B için: Beyll 1993; Hayes 3C için: Sekban 2007; Hayes 5 için: Bernt 2003; Hayes 6A için: Aktaş 2018; Hayes 8A için: Beyll 1993, Ladstatter 2010a, Ergürer 2015; Hayes 9A için: Beyll 1993, Ladstatter 2005, Doksanaltı 2006). Hatta bu erken örnekler arasında Hayes Form 1 olduğu düşünülen bir parça da mevcuttur (Aktaş 2018; 122-123). Batı Anadolu'da bu ilk gözükmelerinden sonra Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri 2. yüzyılın 3. çeyreğinde ortadan kaybolur. Çalışma kapsamına alınan kentlerin hiçbirinden bu döneme tarihlendirilen yayımlanmış örnek yoktur. 2. yüzyılın sonu ve 3. yüzyıl ile birlikte tekrar Batı Anadolu kıyılarında Hayes 14/15, 15 ve 27 formlarıyla ortaya çıkarlar. Özellikle 3. yüzyıl ortalarında Batı Anadolu'da birçok kent Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri ithal etmiştir. Bu durum Doğu Akdeniz'in diğer bölgelerindeki buluntu yoğunluğu ile paraleldir (Bes 2015: 134-135; Hayes 1972: 419; Reynolds 2010: 90). Özellikle Ephesos'ta Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri pazar hakimiyetini DSC üretimleriyle beraber DSB'lerden alır (Ladstatter 2008: 97). Bu dönemin en çok ithal edilen formu geniş bir tabak olan Hayes 50A'dır (Bkz Grafik 13; Hayes 1972: 423). Erken 4. yüzyılda DSC üretimlerinin durmasıyla birlikte Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri Batı Anadolu pazarındaki en önemli seramik grubu haline gelmiştir. Bu dönemde en sevilen form düz tabanlı geniş tabaklar olan Hayes 58 formudur (Bkz Grafik 13). 4. yüzyılın sonuyla birlikte Doğu Akdeniz'de tartışmasız pazarın tek sahibi olan Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri, Batı Anadolu'da da pazarın hakimidir (Bes 2015: 135-136). 4. yüzyılın sonlarında Batı Anadolu'da önemli Geç Roma seramik gruplarından biri olan Geç Roma C'ler üretime başlar. Üretime başladıkları andan itibaren Batı

Anadolu'da coğrafi yakınlığın verdiği avantajla birlikte birçok kentte Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerin en büyük rakibi olurlar. 5. yüzyılda Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerin Akdeniz'deki buluntu yoğunluğunda büyük bir düşüş olmuştur. Birçok araştırmacı bu keskin düşüşün yüzyılın ortalarına denk geldiğini ve başlıca sebebinin Kuzey Afrika'nın Vandallar tarafından fethedilmesi olduğunu öne sürmüştür (Bes 2015:137; Hayes 1972: 423; Reynolds 2010: 95). Kuzey Afrika'nın Vandallar tarafından 439 yılında ele geçirilmesi ve Vandal Krallığı kurulması şüphesiz Kuzey Afrika ekonomisini etkilemiştir fakat Batı Anadolu'dan ele geçen seramik örnekleri 5. yüzyıldaki bu düşüşün, Vandalların Kuzey Afrika'yı ele geçirmesinden önce başladığını göstermektedir. Bu durumda Afrika Kırmızı Astarlı seramiklerin bu keskin düşüşünün sebebinin başka yerde aramak gereklidir. 330 yılında Constantinopolis'in kurulması ve imparatorluk sarayının buraya taşınması, sonrasında 395 yılında imparatorluğun ikiye ayrılmasıyla Constantinopolis ve doğal olarak Ege'nin önemi artmıştır. Böyle bir siyasi ortamda başkente yakın bir konumda üretime başlayan Geç Roma C'ler doğal olarak pazarı domine etmiştir. Geç Roma C'ler tarafından karşılanan kaliteli seramik ihtiyacı, Kuzey Afrika'dan gelen kaliteli seramiklerin payına balta vurmuş olmalıdır. 5. yüzyılda Vandal istilası altında olan Kuzey Afrika'dan kaliteli masa kapları gelmeye devam etmiştir. 442 yılında Vandal Krallığı ve Roma arasında imzalanan anlaşma Kuzey Afrika'yı Vandallara resmi olarak verirken, Afrika'dan imparatorluğa dağılan tarım ürünlerinin de devamlılığı sağlanmış olmalıdır (Reynolds 2016: 131). Vandal kralı Geiseric'in 477 yılındaki ölümü ve Vandalların yaptığı akınların durması diplomatik ortamı yumuşatmış ve ticareti olumlu yönde etkilemiş olabilir. Yüzyılın ortalarına ve sonlarına denk gelen bu olaylar, yine aynı döneme tarihlendirilen Hayes 83, 84, 85, 87A ve özellikle 91A gibi formların oranlarındaki artışın nedeni olmalıdır (Bkz. Grafik 15). 5. yüzyılın sonlarıyla başlayan bu yükseliş evresi 6. yüzyılın başlarında da devam etmiş fakat bu yüzyılın ikinci çeyreğinin ortalarında bir sekteye uğramıştır. Bunun nedenleri arasında Justinianus'un yeniden fetih hareketleri ve 540 yılındaki Sasani istilasının yarattığı politik huzursuzluk ve aynı yıllarda ortaya çıkıp Akdeniz'e yayılan veba salgını yer alıyor olması muhtemeldir. Ayrıca aynı dönemde Anadolu'yu vuran bir dizi depremin de ekonomik hayatı etkilemiş olması olasıdır (Bes 2015: 193). 6. yüzyılın ortalarından sonra Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri tekrar bir yükseliş

dönemi yaşamış ve 600 civarında Batı Anadolu'da ikinci kez zirveyi görmüştür (Bkz. Grafik 12). Afrika Kırmızı Astarlı seramikleri bu ikinci zirvenin ardından Batı Anadolu'da 7. yüzyılın ortalarına kadar dağılımını sürdürmüş ve yüzyılın ortalarında Batı Anadolu pazarından çekilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abadie-Reynal, C. (2007). *La céramique romaine d'Argos (fin du 2e siècle avant J. - C. - fin du 4e siècle après J.-C.)*. Athènes: École Française d'Athènes.
- Açar, E. (2017). Antandros Nekropolü Geç Roma Yerleşimi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Adak, A.A. (2006). Tarsus Geç Roma Seramiği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aktaş, A. (2018). Antandros Kazısı Yamaç Ev Roma Seramikleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Akyürek, N.E. (1992). Terra Sigillata aus dem Heiligtum des Apollon Smintheus. *AMS* 8, s. 125-165.
- Ashby, T. (1915). *Roman Malta*. Londra: Society for the Promotion of Roman Studies.
- Ayaz, M. (2014). Assos Kuzey Stoası Kırmızı Astarlı Roma Seramiği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- BAC: Bulletin Archeologique Du Comite Des Travaux Historiques Et Scientifiques (Bu süreli yayının tüm numaralarına ulaşmak için Bkz; <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/cb327170958/date.r=Bulletin++arch%C3%A9ologie+du+Comit%C3%A9+des+travaux+historiques+et+scientifiques.langEN>)
- Baklouti, S., Maritan, L., Ouazaa, N. L., Mazzoli, C., Kassaa, S. L., Joron, J., Fouzai, B., Duocastella, L. C., Labayed-Lahdari, M. (2015). African Terra Sigillata From Henchir Es-Srira Archaeological Site, Central Tunisia: Archaeological Provenance and Raw Materials Based On Chemical Analysis. *Applied Clay Science* 105-106, s. 27-40.
- Başaran, C. ve Ergürer, E. (2012). Parion Odeon'u (Bouleterion?) 2010 Çalışmaları ve Odeion'da Bulunan Seramikler. *Olba* XX, s. 245-289.

- Berndt, M. (2003). *Funde Aus Dem Survey Auf Der Halbinsel Von Milet (1992-1999)*. Rahden: Maria Leidorf.
- Berthier, A. (2000). *Tiddis: Cité antique de Numidie*. Paris: De Boccard.
- Bes, P. (2015). *Once Upon a Time in the East: The Chronological And Geographical Distribution of Terra Sigillata and Red Slip Ware in the Roman East*. Oxford: Archaeopress.
- Beyll, D. (1993). *Terra sigillata aus der Marienkirche in Ephesos: Erste Zwischenbilanz*. Viyana: Österreichisches Archäologisches Institut.
- Boardman, J. (1989). The Finds. Ballance, M., Hood, S., Boardman, J. (ed), *Excavations in Chios 1952-1955: Byzantine Emporio*: British School of Archaeology at Athens Supplement 20, Londra: Thames & Hudson.
- Bonifay, M. (2004). *Etudes sur la céramique romaine tardive d'Afrique*. Oxford: Archaeopress.
- Bonifay, M. (2013). Africa: Patterns of Consumption in Coastal Regions Versus Inland Regions. The Ceramic Evidence (300–700 A.D.). In *Local Economies?*. Leiden: Brill.
- Bonifay, M. (2018). Distribution of African pottery under the Roman Empire: evidence vs. interpretation. Wilson, A. I., Bowman, A. K. (ed). *Trade, Commerce, and the State in the Roman World, Oxford Studies on the Roman Economy*. Oxford: Oxford University Press.
- Carandini, A. (1968). *Ostia I: Le terme del nuotatore, scavo dell'ambiente IV*. Roma: De Luca.
- Cox, D.H. (1949). The Greek and Roman Pottery. *Rostovtzeff M. I. (ed). The Excavations at Dura-Europos; Final Report Part IV, Fascicle 1*. New Haven: Yale University Press.
- Crawford, J. S. (1990). *The Byzantine shops at Sardis*. Cambridge Mass. Londra: Harvard University Press.
- Çelem, M. (2009). Apollon Smintheion Terra Sigillataları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Déchelette, J. (1904). Les vases céramiques ornés de la Gaule romaine: (Narbonnaise, Aquitaine et Lyonnaise). Paris: A. Picard & Fils.
- Demircioğlu, H. (1967). Roma Devletinin Eyalet (Provincia) Sistemi Hakkında. *DTCF Dergisi* 8, s. 443-459.
- Dmitriev, S. (2001). The End of Provincia Asia. *Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte*, 5, s. 468-489.
- Doğer, E. (2006). İzmir'in Smyrnası: Paleolitik Çağ'dan Türk Fethine Kadar. İletişim Kitabevi, İzmir.
- Doğer, L. (2007). Byzantine Ceramics: Excavations at Smyrna Agora (1997-98 and 2002-03). *Çanak, Byzas* 7. s. 97-122.
- Doksanaltı, E., (2006). *Knidos Kap-Krio Kazı Alanı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Konya.
- Duncan-Jones, R. P. (1996) The impact of the Antonine plague. *JRA*, 9, s. 108–136.
- Elton, H. (2003). The Economy of Cilicia in Late Antiquity. *Olba*, 8, s. 173- 181.
- Erdkamp, P. (2016). Annona(grain). Oxford Classical Dictionary. 26.03.2019 tarihinde alınmıştır. 10.1093/acrefore/9780199381135.013.8000
- Ergürer, E. (2012). Parion Roma Dönemi Seramiği. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Ergürer, E. (2015). Parion, Agora ve Dükkanlarında Ele Geçen Sigillatolar ve Kırmızı Astarlı Seramik. Başaran, C. Keleş, V. (ed.) *Parion Kazıları 10. Yıl Armağanı*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat.
- Ergürer, E. (2016). Sigillata ve Geç Roma Kırmızı Seramikler. Başaran, C. Ergürer, E. (ed.) *Parion Roma Tiyatrosu: 2006 – 2015 Yılı Çalışmaları, Mimarisi ve Buluntuları*. İstanbul: Pozitif Matbaa.
- Erol, D. (2011). Smyrna Agorasında Ele Geçen Terra Sigillata ve Geç Roma Seramiği. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Falbe, C. T. (1833). *Recherches sur l'emplacement de Carthage, suivies de renseignements sur plusieurs inscriptions puniques inédites, de notices historiques, géographiques, etc.* Paris: Impr. royale.
- Gassner, V. (1997). *Das Südtor der Tetragonos-Agora: Keramik und Kleinfunde.* Viyana: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Grane, T. (2013). Roman Imports in Scandinavia: their Purpose and Meaning?. *Rome Beyond Its Frontiers: Imports, Attitudes and Practices*, s. 29-44.
- Greene, K. (1992). *Interprinting the Past: Roman Pottery.* Londra: British Museum Press.
- Guerry, R. (1968). Notes de Ceramique. *BAAIlg 3*, s. 272-281.
- Gürbüz, M. (2018). Late Roman Pottery From A Building in Klazomenai. *Olba XXVI*, s. 135-176.
- Hansen, S. L. (2003). The Roman and Late Roman fine wares from the Danish excavations of a Late Roman villa in Halikarnassos. *Les céramiques en Anatolie aux époques hellénistique et romaine : Actes de la table ronde d'Istanbul, 22-24 mai 1996.*
- Hayes, J. W. (1972). *Late Roman Pottery.* Londra: British School at Rome.
- Hayes, J. W. (1980). *A Supplement to Late Roman Pottery.* London: The British School at Rome.
- Hayes, J. W. (1997). *Handbook of Mediterranean Roman Pottery.* Londra: Trustees of the British Museum.
- Hayes, J. W. (2008). *Roman Pottery: Fine-ware Imports.* Princeton/New Jersey: The American School of Classical Studies.
- Heath, S. ve Tekkök, B. (2006-2009). *Greek, Roman and Byzantine Pottery at Ilion (Troia).* 28.01.2019 tarihinde alındı. Bkz. <http://classics.uc.edu/troy/grbpottery/>
- Hellström, P. (1965). *Pottery of Classical and Later Date Terracota, Lamps and Glass- Labraunda II.* Münih: C. W. K. Leerup.
- Henry, O. (2012). Labraunda 2012. Rapport Preliminaire. *Anatolia Antiqua XXI*, s. 285-355.

- Holwerda, J. H. (1936). *Het laat-Grieksche en Romeinsche gebruiksaardewerk uit het Middellandsche-Zee-Gebied in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden*. 's-Gravenhage: Algemeene Landsdrukkerij.
- Japp, S. (2007). Late Roman, Byzantine and Ottoman Pottery from Alexandria Troas. *Çanak, Byzas* 7, s. 55-72.
- Jones, A. H. M. (1966). *The Decline of The Ancient World*. Londra ve New York, Longman.
- Jones F.F. (1950). The Pottery. Goldman, H. (ed). *Excavations at Gözliü Küle, Tarsus: 1. The Hellenistic and Roman Periods*. Princenton/New Jersey: Princenton University Press.
- Karlsson, L. (2009). Labraunda 2008 a preliminary report on the Swedish excavations with contributions by Jesper Blid and Olivier Henry. *Opuscula*, 2.2009.
- Karlsson, L. (2010). Labraunda 2009. A preliminary report on the Swedish excavations with contributions by Jesper Blid and Olivier Henry. *Opuscula*, 3 (2010).
- Karlsson, L. (2011). Labraunda 2010: A preliminary report on the Swedish excavations. *Opuscula. Annual of the Swedish Institutes at Athens and Rome*, 4.2011.
- Kenrick, P. M. (1985). *Excavations at Sidi Khrebish Benghazi (Berenice) 3.1. The fine pottery*. Tripoli: Department of Antiquities.
- Kenrick, P. (1987). Patterns of trade at Berenice. The evidence of the fine wares. *Rei Cretariae Romanae Fautorum acta*, 25.1987.
- Kozal, E. (2001). Studies in Roman Ilion: The Lower City. Stratified Domestic Assemblages. *Studia Troica*, 11, s. 309-342.
- Kübler, K. (1931). *Spatantike Stempel Keramik. Mitteilungen des Deutschen Archaologischen Instituts, Athenische Abteilungen* 56, s. 75-86.
- Ladstätter, S. (1998). Eine African Red Slip Schale mit Reliefverzierung aus Ephesos. *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien*, 67, Beibl. (1998).

Ladstätter, S. (2005). Keramik. Thür, H., Adenstedt, I., Stipanits, U., Jilek, S. (ed). *Das Hanghaus 2 von Ephesos: Die Wohneinheit 4, Baubefund, Ausstattung, Funde*. Viyana: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Ladstätter, S. (2008). Funde. Steskal, M., La Torre, M. (ed). *Das Vadiusgymnasium in Ephesos: Archäologie und Baubefunde*. Viyana: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Ladstätter, S. (2010a). Keramik. Adenstedt, I., Krinzinger, F. (ed). *Hanghaus 2 in Ephesos: Die Wohneinheiten 1 und 2: Baubefund, Ausstattung, Funde*. Viyana: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Ladstätter, S. (2010b). Keramik. Steskal, M., Ladstätter, S., Pfisterer, M., Plattner, G. A., High, N. M., Beck-Brandt, B., Pülz, A. M. (ed). *Das Prytaneion in Ephesos*. Viyana: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Ladstätter S. ve Sauer R. (2005), Late Roman C-Ware und lokale spätantike Feinware aus Ephesos. F. Krinzinger (ed.), *Spätantike und mittelalterliche Keramik aus Ephesos*, AF 13, s. 143-202.

Lamboglia, N. (1941). Terra Sigillata Chiara. *Rivista Ingauna e Intemelia VII*, s. 7-22.

Lassus, J. (1958). Tiddis. *Libyca 6*. s 251-264.

Liko, H. (2010). Keramikauswertung. Pülz, A., Forstenpointner, G. (ed). *Das sog. Lukasgrab in Ephesos: Eine Fallstudie zur Adaption antiker Monumente in byzantinischer Zeit*. Viyana: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Littman, R., ve Littman, M. (1973). Galen and the Antonine Plague. *The American Journal of Philology*, 94(3), 243-255.

Loeschcke, S. (1912). Sigillata Topferien in Tschandarlı. *A.M*, 37: s. 344-407.

Mackensen, M. (1993). *Die spätantiken Sigillata- und Lampentöpfereien von El Mahrine (Nordtunesien): Studien zur nordafrikanischen Feinkeramik des 4. bis 7. Jahrhunderts*. Münih: Beck.

Mackensen, M. (1998). New evidence for central Tunisian red slip ware with stamped decoration (ARS style D). *JRA 11*, s. 355-370.

- Mackensen, M. (2004). Tonpatrizen und Vorlagen figürlicher Darstellungen auf spätantiken nordafrikanischen Sigillataplatten der Form Hayes 56. *Kölner Jahrbuch*, 37 (2004).
- Mackensen, M. (2006). The study of 3rd century African Red Slip Ware based on the evidence from Tunisia. Malfitana, D., Poblome, J., Alcock, S. E., Lund, J. (ed). *Old pottery in a new century: Innovating perspectives on Roman pottery studies : atti del convegno internazionale di studi, Catania, 22-24 aprile 2004*. Catania : Roma: [s.n.] ; "L'Erma" di Bretschneider.
- Mackensen, M. (2009). Technology and Organisation Of ARS Ware Production-Centres In Tunisia. *Studies on Roman Pottery of the Provinces of Africa Proconsularis and Byzacena (Tunisia)*, *JRA* 76, s. 15-44.
- Mackensen, M. ve Schneider, G. (2002). Production Centers of African Red Slip Ware (3rd-7th c) in Northern and Center Tunisia. *JRA* 15, s 121-158.
- Magie, D. (2001). *Anadolu'da Romalılar*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Mandel, U. (1988). *Kleinasiatische Reliefkeramik der Mittleren Kaiserzeit: Die 'Oinophorengruppe' und Verwandtes*. Berlin; New York: W. de Gruyter.
- Massigli, R. (1912). *Musée de Sfax*. Paris: E. Leroux.
- Meyer-Schlichtmann, C. (1988). *Die Pergamenische Sigillata aus der Stadtgrabung von Pergamon: Mitte 2. Jh. v. Chr.-Mitte 2. Jh. n. Chr.* Berlin; New York: W. de Gruyter.
- Mimaroğlu, S. (2017). Myndos (Asar Adası) Geç Antik Dönem Seramikleri. *STD XXVI*, s. 333-361.
- Mitsopoulos-Leon, V. (1991). *Die Basilika am Staatsmarkt in Ephesos: Kleinfunde*. Viyana: Schindler.
- Niewöhner, P. (2015). Der Bischofspalast von Milet: Spätromisches Peristylhaus und frühbyzantinische Residenz. *Archäologischer Anzeiger*, 2015/2.
- Niewöhner, P. (2016). *Bauwerke in Milet*. Berlin: Boston: de Gruyter.
- Ostrogorsky, G. (2011). *Bizans Devleti Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Özorhon, D. (2011). Kuruluşundan (M.Ö. 129) İmparator Diocletianus'a Kadar (M.S. 284) Asia Eyaleti Tarihine Toplu Bakış. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Pagenstecher, R. (1913). *Expedition Ernst von Sieglin: Ausgrabungen in Alexandria*. Leipzig: Giesecke & Devrient.
- Peacock, D., Béjaoui, F., & Ben Lazreg, N. (1990). Roman pottery production in central Tunisia. *Journal of Roman Archaeology*, 3.1990.
- Pröttel, P. M. (1996). *Mediterrane Feinkeramikimporte des 2. bis 7. Jahrhunderts n.Chr. im oberen Adria-raum und in Slowenien*. Espelkamp: Leidorf.
- Ragia, E. (2009). The Geography of the Provincial Administration of The Byzantine Empire (ca 600-1200). *BYZANTINA SYMMEIKTA* 19, 195-245.
- Rautman, M. (1995). Two late Roman wells at Sardis. *The Annual of the American Schools of Oriental Research*, 53.1995.
- Reynolds, P. (2010). Trade Networks of the East, 3rd to 7th Centuries: The View From Beirut(Lebanon) and Butrint(Albania) (Fine Wares, Amphorae and Kitchen Wares. *LRCW3 Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in The Mediterranean*. Oxford, Archeopress, s. 89-114.
- Reynolds, P. (2016). From Vandal Africa to Arab Ifriqiya: Tracing Ceramic and Economic Trends Through Fifth to The Eleventh Centuries. *North Africa Under Byzantium and Early Islam*. Washington, DC: Dumbarton Oaks.
- Robinson, H. S. (1959). *Pottery of the Roman period: Chronology*. Princeton, N.J: American School of Classical Studies at Athens.
- Salomonson, J. (1962). Late-Roman earthenware with relief decoration found in Northern Africa and Egypt. *Oudheidkundige mededelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden*, 43.1962.
- Salomonson, J. W., & Stern, E. M. (1968). *Études sur la céramique romaine d'Afrique*. [Amsterdam]: [s.n.].

- Salomonson, J. (1969). Spätromische rote Tonware mit Reliefverzierung aus nordafrikanischen Werkstätten. *Bulletin antieke beschaving. Annual Papers on Classical Archaeology*, 44.1969.
- Schäfer, J. (1962). Terra sigillata aus Pergamon. *Archäologischer Anzeiger*, 1962.1962.
- Sekban, M. B. (2007). Antandros Yamaç Ev Terra Sigillata Buluntuları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sezgin, K. (2010). Assos Kuzey Stoasının İnşası ve Kullanım Evreleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Technau, W. (1929). Griechische Keramik im samischen Heraion. *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung*, 54 (1929).
- Tekkök, B. (1996). The Hellenistic and Roman Pottery from Troia : second century B.C. to sixth century A.D. Yayınlanmamış Doktora Tezi. University of Missouri, Colombia.
- Tekkök, B. (2012). Late Antique Troia/Ilion and Troad Region (Plate 1). *Icanas* 38, I,s. 3067-3076.
- Tunç, G. (2018). Smyrna Agorası Mozaikli Yapı ve Seramikleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Turnovsky, P. (2005). Late Antique and Byzantine Pottery of the Church of St. Mary in Ephesos. An Introduction. *ReiCretActa* 39,s 217- 223.
- Unterkircher, E. (1983). Terra Sigillata aus dem Heraion von Samos. *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts. Athenische Abteilung*, 98.1983.
- Vapur, Ö. (2001). Magnesia Ad Maendrum Gymnasiumu Roma Dönemi Seramikleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Vapur, Ö. (2009). Hypocaustlu Yapı Yerel Üretim Seramikleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

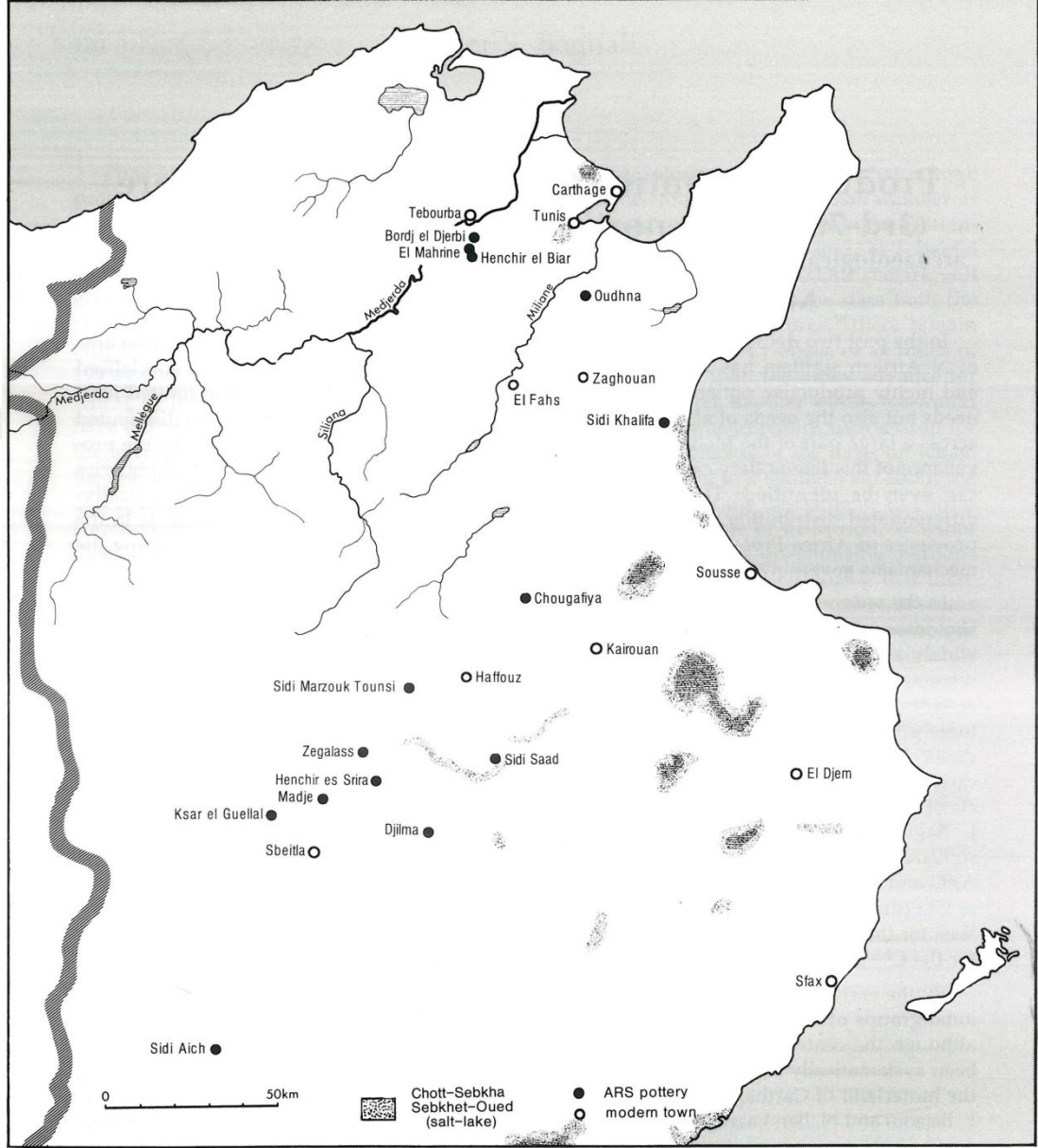
- Vapur, Ö. (2013). Menderes Magnesiası Hypocaustlu Yapı Kazılarında Ele Geçen İthal Kaliteli Seramikler. *Orhan Bingöl'e 67. Yaş Armağanı*, G. Kökdemir (ed), Bilgi Kültür Sanat Yayınları, s. 641-666.
- Waage, F.O. (1933). Excavations in the Athenian Agora. The Roman and Byzantine Pottery. *Hesperia* 2, s. 280-328.
- Waage, F. O. (1948). *Antioch-on-the-Orontes*. Princeton, N.J. : London : The Hague: Princeton University Press ; Oxford University Press ; M. Nijhoff.
- Waldner, A. (2016). Keramik. Rathmayr, E. (ed). *Hanghaus 2 in Ephesos: Die Wohneinheit 7 : Baubefund, Ausstattung, Funde*. Viyana: Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Waldner, A. (2017). Keramik und Glasfunde. Krinzinger ve Ruggendorfer (eds). *Das Theater von Ephesos*. Viyana: Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Waldner, A. ve Ladstatter, S. (2014). Ephesus - local vs. import: The Early Byzantine fine ware. Meyza, H., & Domzalski, K. (ed). *Late Hellenistic to Mediaeval fine wares of the Aegean coast of Anatolia: Their production, imitation and use = Ceramika stołowa egejskiego wybrzeża Anatolii od okresu późnohellenistycznego do średniowiecza : produkcja, naśladownictwa i zastosowanie*. Varşova: Wydawnictwo Neriton: Instytut Kultur Śródziemnomorskich i Orientalnych Polskiej Akademii Nauk.
- Waldner, A. ve Ladstatter, S. (2014b). Keramik. H. Thür ve E. Rathmayr (eds). *Hanghaus 2 in Ephesos: Die Wohneinheit 6*. Viyana: Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Wintermeyer, U. (1980). Didyma. Bericht über die Arbeiten der Jahre 1975 - 1979, 1. Das Gebiet bei der Heiligen Strasse, 5. Katalog ausgewählter Keramik und Kleinfunde. *Istanbuler Mitteilungen*, 30.1980.
- Yağcı, E. E. (1993). Başlangıcından Geç Antik Dönem Sonuna Kadar Anadolu'da Cam. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Zelle, M. (1997). *Die Terra Sigillata aus der Westtor-Nekropole in Assos*. Bonn: R. Habelt.

Zelle, M. (2003). Funde spätantiker Sigillata in Assos. Liesen, B. (ed). *Römische Keramik: Herstellung und Handel, Kolloquium Xanten, 15. - 17.6.2000*. Mainz: von Zabern.

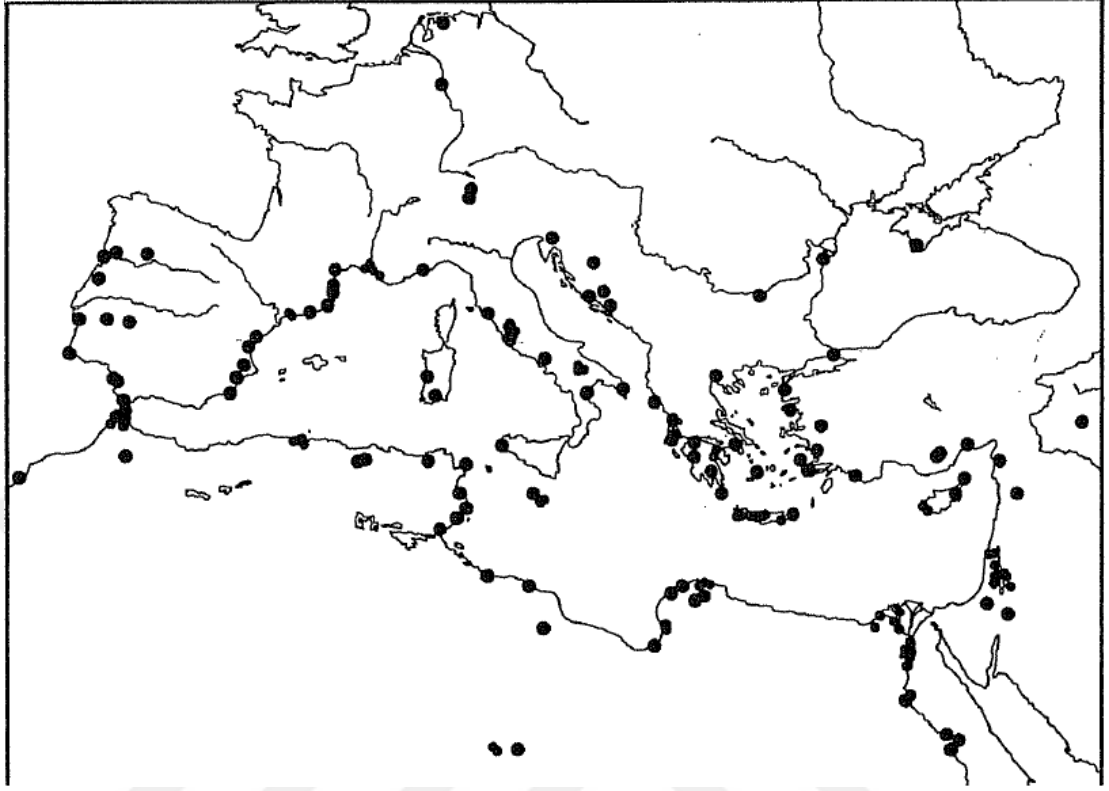
TABLULAR

Harita 1. Üretim Merkezleri

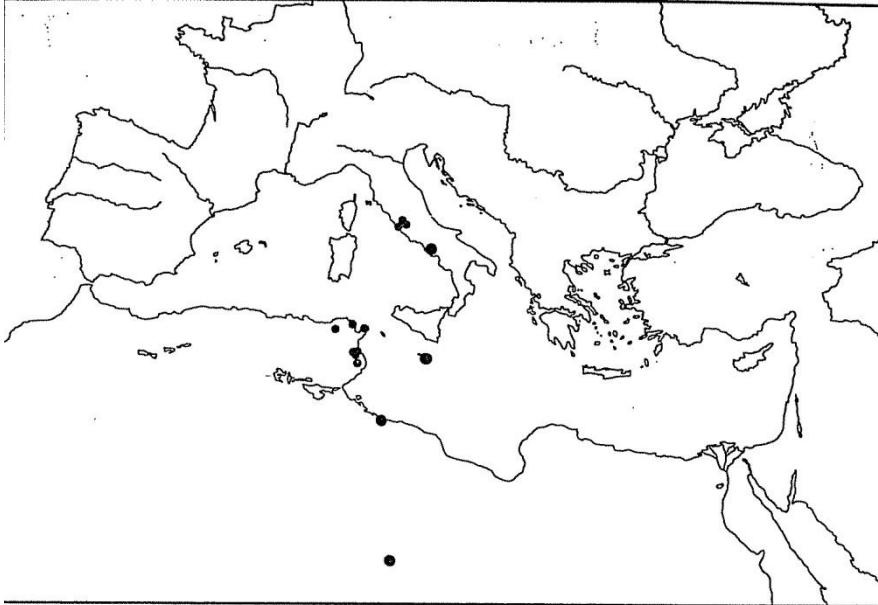
Afrika Kırmızı Astarlı Seramiklerin üretim merkezleri (Mackensen 2002: 122)

Harita 2.

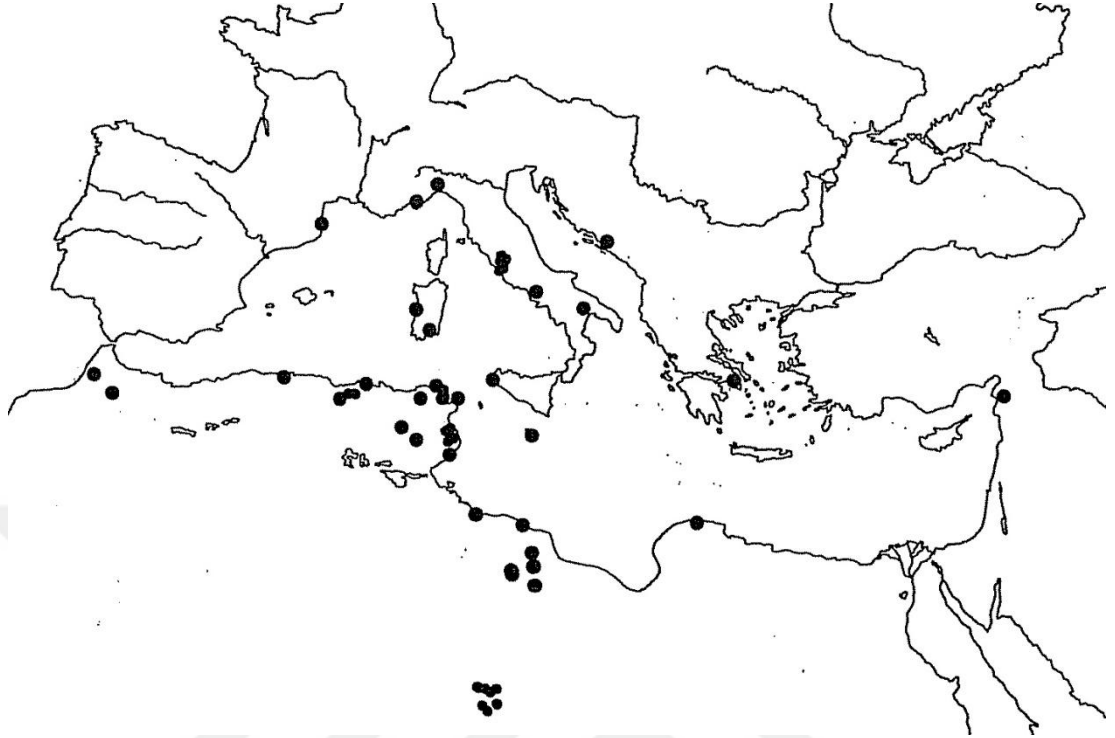
4. yüzyılda Afrika Kırmızı Astarlı seramiğinin ele geçtiği merkezler (Hayes 1972: 455)

Harita 3.

Hayes Form 1, 2, 3 ele geçen merkezler (Hayes 1972: 453)

Harita 4.

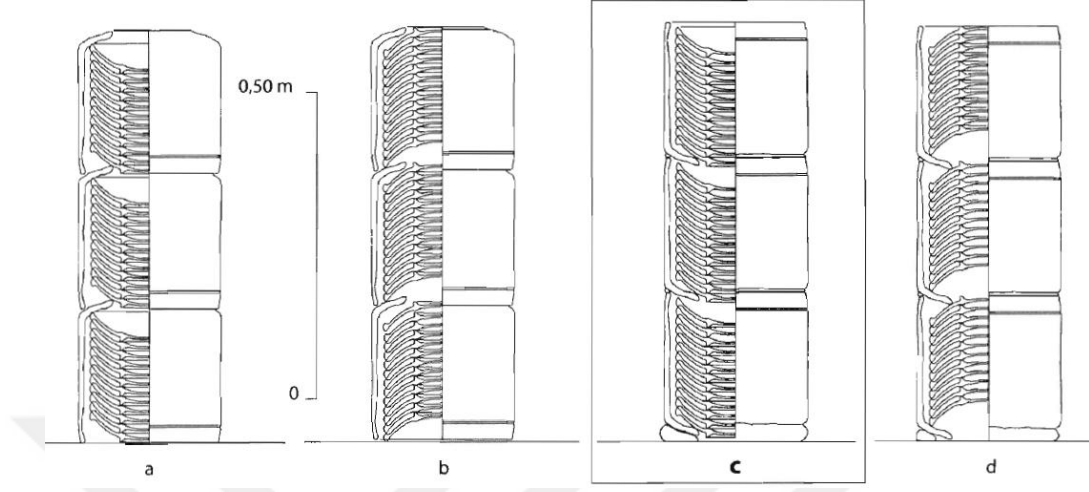
Hayes Form 3B-C, 4A, 5A, 6A ele geçen merkezler (Hayes 1972: 453)

Görsel 1.

Seramiklerin dış yüzeyini düzeltmek için kullanılan pugilla örneği (Mackensen 2009: 27).

Görsel 2.

Saggarların kullanım önerisi (Bonifay 2004: 32)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Sedat Kuş

Doğum Yeri: Samsun

Doğum Tarihi: 06.07.1993

Medeni Hali: Bekar

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lisans 2011-2015: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Arkeoloji

Yüksek Lisans 2016-2019: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Arkeoloji